ދީނީ ތަރުބިއްޔަތާއި މުސްލިމުގެ ބިޝާރަތް

އިބްރާހީމް ރަޝީދު މޫސާ

2017

[illegible]

އިބްރާހީމް ހަސީނު މޫސާ

2017

ފޯމް ފާސްކުރި ކޯޓު ނަންބަރު: (OTHR)142-C1/142/2016/113

بسم الله الرحمن الرحيم

މިސްކިތް

މި ދުނިޔެމަތީގައި ޤާއިމުކުރެވޭ اللهގެ ގެކޮޅުތައް ކަމުގައި، މިސްކިތްތައް ލެއްވި الله ސުބްޙާނަހޫ ވަ ތަޢާލާއަށް ތާރީފާއި ސަނާ ދަންނަވަމެވެ. އެކަލާނގެ މިސްކިތްތައް ލައްވާފައިވަނީ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ޚާލިސްކޮށް ކުރުމަށާއި، ޛިކުރާއި ޙަމީދު އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީޙަ ތަކްބީރު ދަންނަވައި ޛިކުރުކޮށް އެކަލާނގެ ބަޝްރަތާ ކުއްތަން ވުމަށެވެ. މިފަދަމީހުންނަން އަރަހުރި الله ތާރީފުގެ ބަސް ވަޙީ ކުރައްވައި އަންގަވަނީ ((فِي بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّـهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ يُسَبِّحُ لَهُۥ فِيهَا بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَـٰرَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّـهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءِ ٱلزَّكَوٰةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ ٱلْقُلُوبُ وَٱلْأَبْصَـٰرُ))[1]

[1] - النور : 36- 37

މާނައީ "އެތަންތާނގައި، އެކަލާނގެ ނަންފުޅު
ހަނދުމަކުރުމަށާއި، އެތަންތަން މަތިވެރިކޮށް އުފުލުމަށް، الله
އިޒްނަ ދެއްވާފައިވާ ގެތަކެއްގައެވެ. (އެބަހީ:
މިސްކިތްތަކެއްގައެވެ.) ހެނދުނާއި ހަވީރު، އެތާނގައި
އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ކިޔައި އުޅެތެވެ.އެއީ
ފިރިހެނުންނެކެވެ. (އެބަހީ: ތަސްބީހަ ކިޔައި ނަމާދުކޮށް
އުޅެނީ ފިރިހެނުންނެކެވެ.) ވިޔަފާރިއެއް ނުވަތަ
އެހެންއެއްވެސް ވިއްކުމެއް الله ގެ މަތިން
ހަނދުމަކުރުމުންނާއި، ނަމާދު ޤާއިމު ކުރެއްވުމުންނާއި، ޒަކާތް
ދިނުމުން، އެއުރުން މަޝްޣޫލުކޮށް ދުރުކޮށެއް ނުލަމަތެވެ.
އެދުވަހެއްގައި، ހިތްތަކާއި، ލޯތައް އެފުށް މިފުށަށް އެނބުރިއެޅޭ
ދުވަހަށް، އެއުރުން ބިރުވެތިވެތެވެ. "

اللهގެ ފޮނުއްވި ރަސޫލާއަށް ސަލަވާތާއި ސަލާމާއި
ބަރަކާތް ލެއްވުން އެދި اللهގެ ބަސްފުޅަކުން އިޤްތިބާސްކުރަމެވެ.
އެކަލޭގެފާނު އީމާންކަމާއި މިސްކިތަށް އާދަކޮށް ދިޔުމާ
ގުޅުއްވައި ބަޔާން ކުރައްވަނީ ((إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ

الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالإِيمَانِ))[2] މާނައީ "ތިޔަބައިމީހުންނަށް މީހަކު އާދަކޮށް މިސްކިތަށް ދާ ތަން ފެނިއްޖެނަމަ އެއީ އީމާންކަން މަތީގައިވާ މީހެއްކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ފަހެ، ހެކިވާށެވެ!"

މިސްކިތަކީ ﷲ ގެ ޢަބަދާތާއި ނަފާބާތު އެތަނަކަން އުޅުއްވާނުނަން ﷲ ގެ ގެފުޅުތަކެވެ. އެތަނުގެ އުއްމީދުކުރުމުގައި ރިއްވާދުންނަން ﷲ މަޙައްބަތުންގެ ބިނާތާއި ރަށްކައުރިކަން ދިޔުގެންވެއެވެ. މިސްކިތީ އުއްމަތުގެ ސަލްސިއްހަތާއި އެއްބަރިވަންތަކަން ދަށްކައިދޭ ތަންކަވެ. އެއީ ﷲ ދަރުބާރުގައި ފުރިންނާއި ޖަމާއަތާއި، ކުޑަކުދިންނާއި، ޖަމާޢަތުންނާއި، އުއްސަނިދިންނާއި، ފަގީރުންގެ ނަމަނަމަކަން ކަނަފުރާނާދު ތަންކަވެ. އެއީ އުނގެނުމާއި އުނގެނުން ދިނުމުގެ މަރުކަޒެވެ. އެއީ މަސްވަރާކުރުމާއި ރަބްމަތުރިވުމާއި ތައާރަފުވުމާއި ދިނުގެތުމުގެ ފުދުއްކަވެ.

---

[2] – رواه الترمذي والدارمي وابن حبان وأحمد

މި ފޮތުގައި އަޅުގަނޑު ބަޔާންކޮށްފައި ވާނީ މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ އަހައްމިއްޔަތާއި، މިސްކިތުގެ ދައުރުތަކާއި، މިސްކިތުގެ ބިނާ ބޮޑުވެ ފުރައިވެރިން ގޮސްއިރާވާ ގޮތުގެ މައްސަލަތަށް. މިސްކިތް އެދުރުގެއްގެ ގޮތުގައި އަދާކޮށްފައިވާ ދައުރަކާއި މި ދައުރުގެ ފޮނި ނަތީޖާއާ އަސަރެވެ. އެއަށްފަހު، މިސްކިތާ ގުޅިގެން ހުރި އެކުވެރިކަމާއި އެ ތަސްވީރުތަކުގެ ދެކެވިގެން.

މާތްالله އަޅުގަނޑުމެންނަށް މިސްކިތުގެ ދައުރު އަދާން އާދަޔާ ހިލާފަށް ކުރުމަށް ތައުފީޤު ދެއްވާށި! އާމީން!

26 ޒުލްޤަޢިދާ 1437 ހ.

30 އޮގަސްޓް 2016 މ.

އިބްރާހީމް ރަޝީދު މޫސާ

މިސްކިތުގެ ބާބު

މިސްކިތުގެ ތަޢާރުފު

ދިވެހި ބަސްފޮތް ރަދީފު ބުނާގޮތުގައި ، މިސްކިތަކީ މާނައަކީ :ދުސްތޫރުން އަޅުކަން ކުރުމަށް ހަދައިފައިވާ ތަނެވެ. ފެށުން ބަހުން ކިޔަނީ މަސްކަނު އެވެ. ޝަރުޢީގޮތުގައި ބަހުން މިސްކިތާ އެވެ. އަރަބިބަހުން މަސްޖިދު އެވެ.

އަރަބި ބަހުގައި مسجد ގެ މާނައަކީ ސަޖިދަ ޖެހޭ ތަނެވެ. މި ބަހުގެ އަސްލަކީ سَجَدَ އެވެ. އޭގައި ހިމެނޭ މާނަތަކަކީ ތިރިވުމާއި، ނިކަމެތިވުމާއި، ކިޔަމަންތެރިވުމެވެ.[3] މަސްޖިދަކީ އެ ތަނެއްގައި ސަޖިދަ ޖެހޭ ތަނެވެ.

مسجد ގެ އިސްތިލާޙުގެ މާނަ: ޝަރީޢަތުގައި مسجد އަކީ ދީން މާނައެއް ލިބިގެންވާއެވެ.

---

3 - معجم مقاييس اللغة مادة (سجد)

ފުރަތަމަ މާނަ : [illegible] ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ ބިންމަތީގައި ސަޖިދަކުރެވޭ ކޮންމެ ތަނެކެވެ. މިކަމުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible] ޖާބިރު ބުން ޢަބްދުﷲގެފާނުގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم ޙަދީޘް ކުރެއްވިއެވެ. ((أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي : نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ ، وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا ، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ فَلْيُصَلِّ ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِي ، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ ، وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً))[4] މާނައީ : ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކުރިން އެއްވެސް މީހަކަށް ނުދެއްވާ ފަސްކަމެއް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ދެއްވިއެވެ. އެއީ އެއް މަސްދުވަހުގެ މަސާފަތެއްގެ ބިރުވެރިކަމުން ނަޞްރު ދެއްވުމާއި ، [illegible]

[4] – متفق عليه

ކުރަނިވި ތަންތަނުގައްޔާއި މަސްޖިދުތަކުގައި ބެން
ދެއްވުމެވެ. ފަހެ ފިޠުރުޒަކާތުގެ އުއްމަތުގެ މީހަކު ނަމާދު
ވަގުތު ވަން އިރު ހުރި ތަންތަނުގައި ހުރި އެ ނަމާދުގެ
ކުރިންނެވެ.އަދި ފިޠުރުޒަކާތަށް އަނބީފަ ދުވާ ބަރާބަރުލާން
ދެއްވިއެވެ. ފިޠުރުޒަކާތުގެ ކުރިން އެއްވެސް މީހަކަށް އެ
ދުވާ ބަރާބަރު ކޮށެއް ނުދެއްވިއެވެ. އަދި ފިޠުރުޒަކާތަށް
ޤިޔާމަތް ދުވަހުގައި ސަވާބުހޯދާން ދެއްވިއެވެ.އަދި
ފިޠުރުޒަކާތުގެ ކުރީގެ ނަބިއްޔާއަށް ބޮޑުއްޓުރީ
ޒަކާތުގެ ޤައުމުގެ ފަޤީރުންގެ ގާތަށް ހާއްސަ ކޮށެވެ.
އެކަމަކު ފިޠުރުޒަކާތް ފަރުޟުކުރެއްވީ އަސްލުގައި މުސްލިމުންގެ
ގާތަށް ޢާއްމުކޮށެވެ. " އެކަމަކު ޢަބްދުﷲ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
ބަނދަރުގެ ކޮށްވާ މަސްކަން މިސްކީނުގެ ބަލާއަށް ކުދިބަގެއްވެ
ނުވެއެވެ.

ދެވަނަ މަސްއަލަ : އެއީ ގޮތުގައި ނަމާދު ކުރާ ތަނެވެ.

މި ކަމުގެ ދަލީލަކީ އުއްމު ޢަޠިއްޔާ
ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެވެ.
އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ((أَمَرَ رَسُولُ اللهِ -صلى الله عليه وسلم-

بِنَاءِ المساجدِ في الدُوْرِ ، وَأَنْ تُنَظَّفَ وتُطَيَّب)) [5] މާނައީ "

ރަސޫލުﷲ صلى الله عليه وسلم އަހުރެމެންނަށް ގޭގޭގައި މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުމަށާއި އެ ތަންތަން ސާފުކޮށް ބަލަހައްޓައި [illegible] ކުރުމަށް އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. " މި ބަސްފުޅުގައިވާ މިސްކިތުގެ މާނައަކީ މުޞައްލާ (ނަމާދުގެ)

އެވެ." [6] ނަބިއްޔާ صلى الله عليه وسلم އެކަލޭގެފާނުގެ [illegible] ނަމާދުގެއެއް ހައްދަވައިފައިވެއެވެ. މާތް الله [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ރިވާވެގެންވެއެވެ. " އެއް ރެއަކު ރަސޫލާ ﷺ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] އެ [illegible] [illegible] އެކަލޭގެފާނުގެ އެ ފައިންފުޅުގެ [illegible] އެކަލޭގެފާނު [illegible] މިސްކިތުގެއެވެ. (އެބަހީ : ސަޖިދައިގައެވެ.) [illegible] ފައިންފުޅުގެ އޮތީ

---

5 - رواه أبو داود والترمذي وابن ماجة

6 - ނަމަވެސް [illegible] ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ [illegible] " دُوْرُ " ގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] معالم السنن 142/1. شرح السنة للبغوي 399/2. فتح الباري لابن رجب 2/ 380 – 381 [illegible]!

ގޮތަށެވެ.އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވަމުން ދިޔައީ " إني أعوذ بك
برضاك من سخطك، وبمعافاتك من عقوبتك وأعوذ
بك منك، لا أحصي ثناء عليك، أنت كما أثنيت على
نفسك "[7] މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޙަދީޘްގައި ޢާއިޝާ
ރިވާވެގެންވެއެވެ. " أَنَّهُ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يُؤْذِنُهُ بِالصَّلَاةِ فَوَجَدَهُ يَتَسَحَّرُ فِي مَسْجِدِ بيْتِهِ [8]
- މާނައީ : އަޅުގަނޑުމެން ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ގެ ޙަޟްރަތަށް ނަމާދަށް ބަންގި ދެއްވުމަށް ވަޑައިގަތުމުން
ވަޑައިގެންފައި. އަޅުގަނޑު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފެނިވަޑައިގެންނީ
ރަސޫލުالله ގެ މިސްކިތުގައި ސަހަރީ ކައްނާއިރުވެސް
ހުންނަވަނިކޮށްއެވެ. " ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ޢާއިޝާ
ރިވާވެގެންވެއެވެ. " سَمِعْتُ خَالَتِي مَيْمُونَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا كَانَتْ تَكُونُ حَائِضًا لَا تُصَلِّي وَهِيَ

7 - رواه مسلم
8 - رواه أحمد

مُفْتَرِشَةٌ بِحِذَاءِ مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى خُمْرَتِهِ إِذَا سَجَدَ أَصَابَنِي بَعْضُ ثَوْبِهِ [9] –

އަހުރެންގެ ބޯޅުދަރިމާފުށު ، ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހިކަރިބުން ގައިދުނިޔޭގެފުން ވިއްޖެވި ހަމަ އޮތީމެވެ. އެކަމަނާ ހައިޟުގެ ދުވަސްވަރު ކަމުގައިވާތީ ނަމާދު ނުކުރައްވައި ރަސޫލުالله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَލَّم ގެ މިސްކިތާ ދިމާއަށް ފައިނބުޅު ދަންދަވަރިލައްވައިގެން އިނދެވި ފަހަރަކު އެކަމަނާގެ ބުރުގާކުލަ ގަމީހައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރައްވާއިރު ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ހެދުންކޮޅު މިކަމަނާގެ ގައިކޮޅުގައި ޖެހެއެވެ.

"

އިބްނު ރަޖަބު ވިދާޅުވިއެވެ. މީގައި ނަމާދު ކުރުން ހުއްޓަ ވަނީއެ ހެއްދުވުމަށް ސަލަފުންގެ އާދައެކެވެ. [10] މިއީ މިއަދު ދޫކޮށްލެވިފައިވާ ސުންނަތްތަކެވެ. ރައްޔިތުގައި މީގެ ފަންސާސަކަން އަހަރު ކުރިން ބައެއް ގޭގޭގައި އަސްރުސްރުން

---

[9] – متفق عليه

[10] – فتح الباري له 377/2.

ނަމާދު ކުރުމަށް ވަކި ތަންކޮޅެއް ހަދައި އަނގެއް ބަހައްޓައިފައި ހުރެއެވެ. ޝަރުޢީ އިސްތިލާހުން މިސްކިތުގެ ގޮތުގައި މި ތަނަ ތަންތަނަށް މުސްލިމުންގެ ބުނުމުގެ ނުކިޔާނެއެވެ.[11]

ތިންވަނަ މާނަ : ފިޤުހީ އިސްތިލާހުން މި ކަމުގެ

އިމާމް ޒަރުކަޝީ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީ ވަރަށް ބޮޑުން މިސްކިތް ކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި

- އެއީ ފަރްޟު ފަސް ނަމާދު ކުރުމަށް ތަކައި ހެދިފައި ހުންނަ ތަންތަނެވެ.[12]
- އެއީ ފަރްޟު ފަސް ނަމާދު ކުރުމަށް ތަކައި ވަޤުފުކުރެވިފައި ހުންނަ ގޮތުން ތިބާއެވެ.[13]

---

11 - އިބްނު ރަޖަބު ބުނެއެވެ: ފިޤުހު އިސްތިލާހުން މިސްކިތް ގޮތުގައި މި ތަނަ ތަންތަނަށް މުސްލިމުންގެ ބުނުމުގެ ނުކިޔާނެއެވެ. އެހެންކަމުން މި ތަންތަނަށް ޖުމުޢާ ނަމާދު ކުރުމުގެ ހުއްދަ ވަނީއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން މި ތަނަށް ތަންތަނަށް އިޢުތިކާފް ވުން ހުއްދަކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. انظر: فتح الباري لابن رجب 377/2 وما بعدها.

12 - إعلام الساجد للزركشي 28. ބައްލަވާ!

13 - أحكام المساجد في الشريعة الإسلامية 11/1

- އެއީ މީހުންގެ މިލްކުވެރިކަމުން ބޭރުވެ اللهގެ މިލްކުވެރިކަމަށް ރުޖޫޢުވެފައިވާ ތަންތަނެވެ. އެ ތަންތަން ޚާއްޞަ ކުރެވިފައިވަނީ އަޅުކަން ކުރުމަށާއި ނަމާދު ކުރުމަށެވެ.[14]
- އެއީ ޚާއްޞަ ޢިބާދަތްތަކަށް ތިބޭގޮތަށް ޚާއްޞަ ތަންތަނެވެ. އެ ތަން ބިނާ ކުރެވުނީ ނަމާދު ކުރުމަށާއި، اللهގެ ޒިކުރު ކުރުމަށާއި، ޤުރުއާން ކިޔުމަށެވެ.[15]

މި ތަޢާރުފުކުރުމުން އެނގެނީ އަޙްކާމުން އެއްބަސްވެ ވަޤްފުކުރުމާ ކަންތައްތަކެއް އެބަ ހުރިކަމެވެ. މި ނުކުތާތަކަކީ

-:

1- މިސްކިތަކީ މީހެއްގެ މިލްކިއްޔާތެއް ނޫނެވެ. އެއީ ޚާއްޞަ މިލްކިއްޔާތަކުން ވަކިކޮށް ވަޤުފު ކުރެވިފައިވާ ތަންތަނެވެ.ނަމަވެސް އެއީ އާއްމު

---

[14] - أحكام المساجد في الإسلام للحريري 18

[15] أحكام حضور المساجد للعسكر 7

މިލްކުވެރިކަމުން ބޭރަށް ނަގައި ހާއްސަ ކުރެވިފައިވާ
ތަނެކެވެ.

2- މި ކަން ކަނޑައެޅުން ދޫކޮށްލެވިފައި ވަނީ
ޢުރުފަށެވެ.

3- މިސްކިތެއް ނަމަ އެ ތަނުގައި ފަރުޟު ފަސްނަމާދު
ޤާއިމު ކުރެވި ﷲއަށް ޛިކުރު ކުރުމުން އާރާސްތު
ވެފައިވާ ތަނަކަށް ވާން ޖެހޭނެއެވެ.

4- އެ ތަން ބިނާއަކަށް ވާން ޖެހޭނެއެވެ.

މި ތަޢާރުފުތަކަށް ބަލައިލުމުން އެންމެ ރަނގަޅު ތަޢާރުފަކީ
އެންމެ ފަހު ތަޢާރުފެވެ.

އިޞްޠިލާޙު ކުރި ތަޢާރުފުގެ ޝަރަހަ

ހާއްސަ ތަޢާރުފު ބުނުމުން އެއީ ބިނާއެއް ކަމާއި
ހާއްސަ މިލްކަކުން ވަޤްފު ކުރެވިފައިވާ ތަނެއްކަން ނުވަތަ
އާންމު މިލްކަކުން ހާއްސަ ކުރެވިފައިވާ ތަނެއްކަން އެނގެއެވެ.
މިސްކިތުގެ ބިމާއި ސަރަޙައްދާއި ބައިތަށް ކަނޑައެޅުން
އޮންނަނީ ޢުރުފުގެ މަތީގައެވެ. އެހެންކަމުން ބިނާއަކަށް ނުވާ

. ތަންތަނާއި ވަޒީފާ ކުރެވިފައި ނުވާ ތަންތަން (މިސާލަކަށް
އީދު ކުރާ ހާމަ ބިންތަކާއި ، ކަނޑައަޅާދު ކުރުމަށް
ގަބުރުސްތާނުގައި ހުންނަ ތަންތަން) މި ތައާރުފުން
ބޭރުވެއެވެ.

ހާއްސަ ހުކުންތަކެއް ލިބިގެން ވޭތޭ) ބަންދުން
ފުރަތަމަ މާނައާއި (ބިމުގެ ތަންކޮޅެއް) ދެވަނަ މާނަ (
ގޮތުގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ހުރި ކޮޓަރި ފަދަ ތަންތަން)
ބޭރުވެއެވެ. ދެގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ހުރި ތަންތަނަށް
މިސްލެއް ހާއްސަ ސިފަތަކެއް ނުލިބޭނެއެވެ. ތަން
ޖާރީކުރުމާއި ، ގަބުރުސްތާނުގެއަރާއި ފާހާ ތެރެގައި ނަމާދު
ކުރުން މަނާވުން ފަދަ ކަންތައްތަކީ މިސްލާ ބޭނު
ކަންތައްތަކެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެއީ ނަމާދާ ގުޅުން
ހުރިކަންތައްތަކެކެވެ.

(ނަމާދު ކުރުމަށް ބަކައި ބިނާ ކުރެވުން ތަނެކޭ)
ބަންދުން މިސްކިތް ބިނާކުރާ އަސާސީ މަޤްސަދަކީ ފަރުޟު
ވަގުތު ނަމާދާއި އެހެނިހެން އަޅުކަންތައް ކުރުން ކަން

އުނގެއްވުމީ ބޭނުމަށް ބަލައި ބިނާ ކުރެވޭ ތަންތަނަށް މިސްކިތް ކިޔެއެވެ. މި ދިރާސާގައި ފާހަގަ ދައްކާނީ މި ފަދަ ތަންތަނާ ބެހޭ ގޮތުންނެވެ.

މިސްކިތުގެ ތާރީޚް ބަލައިލުން

މިސްކިތަކީ ފަރީދު ތަނެކެވެ. މާތްالله އިންސާނާ ގުޅުވާ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރުމަށް ބަލައި ކަމުގައިވާތީ އިންސާނާ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރާނެގޮތް އުނގަންނާދެއްވައި އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ކުރާނެ ތަން ވެސް ބިނާކޮށް ދެއްވިއެވެ. ދުނިޔޭގައި މި ކަމަށް ބަލައި ބިނާކުރެވުނު އެންމެ ފުރަތަމަ ތަނެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވައި ((إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَـٰلَمِينَ))[16] މާނައީ" ހަމަކަށަވަރުން،

16 - آل عمران: 96

މިސްޖިދުލްއަޤްޞާގައި ފުރަތަމަ ވަރަށް (އަލްޤުދުސް) ގައެވެ،

مكة ގައިވާ ގުދުސްކަން ކަނޑައެޅިއެވެ. بركات ލިބިގެންވާ

މަންޒިލް ގެތެރެއެވެ. އަދި عالم މަކާން ތިމާގެ ކަމުގައެވެ."

މި ބަސްފުޅުން އިސްލާމުގެ، އަދި ދާތު ރަސޫލާ

ﷺ ގެ ބަސްފުޅަކުން ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތުގައި އިންތާ ދާތު

އަދި އިންތާ ތަރިފާ މިސްކިތަށް ގުޅިގެން. ނުވަތަ

އަލްމަސްޖިދުލް ހަރާމެވެ. އެއަށްފަހު އަލްމަސްޖިދުލް

އަޤްޞާއެވެ. އެއަށްފަހު އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީއެވެ. ޔަހޫދީ

ރަސޫލާ ﷺ ވިދާޅުވީ ((لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى

ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى))[17] މާނައީ :

އަޅުގަނޑުމެން ކުރާ ދަތުރެއް ނުވަތަ ހިނގުމެއް މިސްކިތަކަށް

ގެންދިޔުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނުވާނެއެވެ. އެއީ އަލްމަސްޖިދުލް ހަރާމާއި،

ރަސޫލުالله ﷺ ގެ މިސްކިތުގައާއި، މަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ.

"

---

[17] – متفق عليه

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމް

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމް ހުންނަނީ ޚާޞްވެގެންވާ މައްކާގައެވެ. މައްކާއަކީ އަރަބިކަރައިގެ ވާދީއެކެވެ. މި ތަން ބިނާވެގެން ދިޔައީ އިސްމާޢީލުގެފާނާއި އެކަލޭގެފާނުގެ މައިކަމަނާ ހާޖަރު އެ ރަށުގައި ވަޒަންވެރި ކުރެއްވުމާ ވިދިގެންނެވެ. ގެފުޅު ބިނާކުރެއްވީ ސައްޔިދުނާ އިބްރާހީމުގެފާނާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އެންމެ ލޯބީ ދަރިކަލުން އިސްމާޢީލުގެފާނެވެ. މި އުއްމަތުގެ ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދު ﷺ ރައްކައުވީ މި މާތް ސަރަހަދުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަޞްވުރު މައްކަން އިސްލާމީ ރިސާލަތު ފުޅު ކުރެއްވީ މައްކާގައެވެ. މާތް ﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަބޫ ޛައްރުގެފާނު ދަންނަވިއެވެ. "އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ. މި ބިމުގައި ބިނާ ކުރެވުނު އެންމެ ފުރަތަމަ މިސްކިތަކީ ކޮބައިތޯއެވެ؟ ރަސޫލުﷲ ﷺ ބަދިސް ކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ((الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ . قُلْتُ : ثُمَّ أَيٌّ قَالَ : الْمَسْجِدُ الأَقْصَى. قُلْتُ : كَمْ بَيْنَهُمَا قَالَ : أَرْبَعُونَ

عَامًا))[18] މާނައީ : " އަލްމަސްޖިދުލްޙަރާމެވެ. އަހަރެން ދެންނެވީމެވެ. ދެން ކޮން މިސްކިތެއްތޯއެވެ؟ ހަދީސް ކުރެއްވިއެވެ. އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ. އަހަރެން ދެންނެވީމެވެ. އެ ދެމެދުގައި ކިތައް އަހަރުތޯއެވެ؟ ހަދީސް ކުރެއްވިއެވެ. ސާޅީސް އަހަރެވެ. "

މުސްލިމުންގެ ޤިބްލަ ކަމުގައިވާ ގެދޮރު (ކަޢުބަތުﷲ) ހުންނަނީ އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގެ މެދުގައެވެ. ގެދޮރުގެ އުސްމިނަކީ 15 މީޓަރެވެ. އެއީ ހަތަރު ބިތް ގާތްގަނޑަކަށް އެއްވަރު ބޮޑު ކޮޓަރިއެކެވެ. މާތްﷲގެ އަމުރުފުޅަށް ގެދޮރު ބިނާ ކުރެއްވި މާތް ﷲ ސަލަވާތްލެއްވި އިބްރާހީމްގެފާނެވެ. ﷲ عز وجل ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((وَإِذْ بَوَّأْنَا لإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ))[19] – މާނައީ : " إبراهيم ގެފާނަށް

---

[18] – رواه مسلم والنسائي وأحمد

[19] – الحج : 26

ގެކޮޅު ހުންނަވަން ތިމަންނަރަސްކަލާނގެ ދެއްކެވިހިނދު[20]،

ހަނދުމަކުރާށެވެ! (ތިމަން ރަސްކަލާނގެ އަންގެވީމެވެ.)

ކަލޭގެފާނު ތިމަން ރަސްކަލާނގެއަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް

شريك ނުކުރައްވާށެވެ! އަދި طواف ކުރާ މީހުންނަށާއި،

قائم ވެ ތިބޭމީހުންނަށާއި، ركوع ކޮށް سجدة ކުރާ

މީހުންނަށްޓަކައި، ކަލޭގެފާނު ތިމަންނަރަސްކަލާނގެ ގެކޮޅު طاهر

ކުރައްވާށެވެ! " އަދިވެސް ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((وَإِذْ يَرْفَعُ

إِبْرَٰهِيْمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَـٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ

مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ))[21] - މާނައީ : " އަދި

إبراهيم ގެފާނާއި إسماعيل ގެފާނު ދެބޭކަލުން ގެކޮޅުގެ

ބިންގާ އުފުއްލަވައި ބިނާކުރައްވަމުން ގެންދެވިހިނދު،

ހަނދުމަކުރާށެވެ! (އެހިނދު دعاء ކުރެއްވިއެވެ.) އަޅަގަނޑުގެ

ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަޅަގަނޑުގެ ކިބައިން (މިކަން) قبول

---

20 - އިބްނު ކަޘީރު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގެކޮޅު ހުންނަ ތަން ދެއްކެވުމުގެ މާނައަކީ ގެކޮޅު ބިނާކުރެއްވުމަށް ތަން ދައްކަވައި ، ގެކޮޅު ބިނާކުރުމުގެ ހުއްދަ މާތް الله އިބްރާހީމްގެފާނަށް ދެއްވިއެވެ.

21 - البقرة :127

ކުރައްވައި ފާނުދެއްވާ! ހަމަކަށަވަރުން، އިބަރަސްކަލާނގެއީ ދޫރެއް

އައްސަލާމީ ގެންވާ ދޫރެއް ދެންގޮސް ގެންވާ ބަރަސްކަލާނގެއެވެ.

" ވަހަބު ބުނު މުނައްބިހުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ގޮތުގައި

އިބްރާހީމްގެފާނާއި އިސްމާޢީލުގެފާނަށް ފަހު ގެފުޅު ބިނާކުރީ

ޢަމާލިޤުއިންނެވެ. އެއަށްފަހު ، ޖުރްހުމް ވަންސައިގެ

މީހުންނެވެ. އެއަށްފަހު ޤުރައިޝީންގެ ކާފަފުރުއް ކަލުގައިވާ

ޤުޞައްޔު ބުނު ކިލާބެވެ. އެއަށްފަހު ޤުރައިޝީންގެ ޖަމާޢަތް

ޤުރައިޝުންނެވެ ގެފުޅު ބިނާކުރިއެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ އުފަންވެ ވަޑައިގެން އަހަރު

އަބްރަހަތުގެ ޙަބަޝީ ގެފުޅު މުގުރާލުމަށް މަސައްކަތް ކުރިއެވެ.

މާތް الله އެނާގެ ކިބައިން ގެފުޅު ސަލާމަތް ކުރެއްވި ގޮތުގެ

ވާހަކަ ސޫރަތުލްފީލުގައި އައިސްފައިވެއެވެ.

ގެފުޅު ވަރަށްގިނަ ފާރެއް (ހަޠީމްމާއި) ނުހުންނަ

ކަމަށް އާދޭސްކުރައްވާ ، މުޖުތަހިދު ބަޔަކުން ވިދާޅުވެއެވެ

ތިއްޔާލައި ވެއެވެ. [22] ކީރިތި ރަސޫލާގެ ޒަމާނުގައިވެސް އަދި

އަބޫޠާލިބުގެ ޒަމާނުގައިވެސް ގެފުޅު ވަރަށްގިނަ ވަރައި

22 - "معجم البلدان"(146/5)

ފާރެއް ލެވިފައެއް ނުވެއެވެ. ގެފުޅުގެ ވަށައިގެން ވަށައިފާރެއް އެންމެ ފުރަތަމަ ލެއްވީ އުމަރުގެފާނު ޒަމާނުގައެވެ. އުމަރުގެފާނު މި ފަދަ ފާރެއް ލެއްވީ މީސްތަކުން ގެފުޅުގެ އަރިހުގައި ގެދޮރު އަޅައި ތަވާފު ކުރާ މީހުންނަށް އުދަނގޫވާން ފެނުމުންނެވެ. އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. " ގެފުޅަކީ اللهގެ ގެކޮޅެކެވެ. ކޮންމެ ގެއަކަށް ވެސް ގޯއްޗެއް އޮންނާނެތެވެ. "

މިހެން ވިދާޅުވެ ގެފުޅުގެ އަރިހުގައި ހުރި ގެތައް ބައްލަވައިގަތެވެ. އެ ގެތަކުގެ ވެރިންނަށް ބަދަލު ދެއްވިއެވެ. ދެއްވި ބަދަލާ ނުރުހުން މީހުންގެ ގެތައް ތަޅައިލެއްވިއެވެ. އެމީހުންނަށް ދެއްވި ބަދަލު އެމީހުން ފަހުން ޤަބޫލުކުރިއެވެ. އުމަރުގެފާނު ގެފުޅުގެ ވަށައިގެން ފާރެއް ލެއްވުމަށް ފަހު މި ފާރު މަތީގައި ބައްތިތައް ބެހެއްޓެވިއެވެ. އެއަށްފަހު އުސްމާނުގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި ކުރިއަށް ވުރެ މާ ބޮޑު އަގު ދެއްވައިފައި އިތުރު ގެތައް ބައްލަވައިގެން ސަރަޙައްދު ބޮޑު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އިބްނުއްޒުބައިރުގެ ވެރިކަމުގައި ގެފުޅު ޒީނަތްތެރި ކުރެއްވިއެވެ. ގެފުޅުގެ ތަނބުތައް ސަންގުމަރުމަރު ހިލައިން ހައްދަވައި ގެފުޅުގެ ފޮރޮކޮޅުތައް

އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ.އުމަވީ ޚަލީފާއެއް ކަމުގައިވާ ޢަބްދުލް
މަލިކު ބުނު މަރްވާނުގެ ވެރިކަމުގައި އަލްމަސްޖިދުލް ހަރާމުގެ
ފާރު އުސްކުރައްވައި ހަރަމުފުޅުގެ ތަނބުތައް މިޞްރުން
ގެންދަވައިގެން ގެންނެވިއެވެ. އަދި މައްކާގެ ވާލީއަކަށް ހުރި
ހައްޖާޖު ބުނު ޔޫސުފް އަންގަވައިގެން ގެފުޅުގެ އުރަކޮޅު އައު
ކުރެއްވިއެވެ. އޭގެފަހުން އަލްވަލީދު ބުނު ޢަބްދުލް މަލިކުގެ
ވެރިކަމުގައި ގެފުޅުގެ ތިރިއަދޮރިކޮޅާއި ފަންގެފިލާ
އައުކުރެއްވިއެވެ. ޢައްބާސީންގެ ވެރިކަމުގައި މަންޞޫރުގެ
ޚިލާފަތުގައްޔާއި މަހްދީގެ ޚިލާފަތުގައި އަލްމަސްޖިދުލް ހަރާމަށް
އިތުރު ޒީނަތްތެރިކަން ގެންނެވިއެވެ.

މީގެ އިތުރަށް ގެފުޅާ ބެހޭ ގޮތުން މާތްﷲ އަންގަވަނީ
((فِيهِ ءَايَـٰتٌۢ بَيِّنَـٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ))[23] – މާނައީ : "
ފާޅުވެގެންވާ ހެކިތަކެއް އެތަނުގައި ވެއެވެ. إبراهيم ގެފާނު
ހުންނެވިތަން (އޭގެތެރެއިން) ވެއެވެ. " މި ހެކިތަކުގެ ތެރޭގައި
ހިމެނޭ އެއްތަނަކީ ޒަމްޒަމް ވަޅުކޮޅެވެ. ޒަމްޒަމް ވަޅުކޮޅަކީ
އިސްމާޢީލުގެފާނާއި ހާޖަރުގެފާނަށް ޓަކައި މާތް ﷲ ބިމުން

[23] - آل عمران: 97

ނެރެދެއްވި ފެން [illegible]. މި ވުޖޫދުގެ ސަބަބުން މައްކާގައި
މީހުން ވަޒަންވެރިވެ އެ ބަރަކާތްތެރި ރަށް އާބާދުވެގެން
ދިޔައެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ ޒަމްޒަމް ފެނާ ބެހޭގޮތުން ޙަދީޘް
ކުރައްވަނީ ((مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ))[24] – މާނައީ "
ޒަމްޒަމް ފެނަކީ އެ ބޮއި ކަމަކަށް [illegible] ފެނެކެވެ. "
ހަމަ އެފަދައިން އަލްހަޖަރުލް އަސްވަދާއި
އިބްރާހީމުގެފާނުގެ މަޤާމަކީ ވެސް މި [illegible] [illegible]
ހިމެނޭ އެއްޗެހިތަކެކެވެ. މާތް الله އެ [illegible]
[illegible] ދެއްވި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]."
ރަސޫލުالله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘް ކުރެއްވި އަޑު
އެއްސެވިއެވެ. ((إِنَّ الرُّكْنَ وَالْمَقَامَ يَاقُوتَتَانِ مِنْ يَاقُوتِ
الْجَنَّةِ طَمَسَ اللهُ نُورَهُمَا وَلَوْ لَمْ يَطْمِسْ نُورَهُمَا لأَضَاءَتَا
مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ))[25] މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން
އަލްހަޖަރުލްއަސްވަދާއި މަޤާމުފުޅަކީ ސުވަރުގެގެ ޔާޤޫތުތަކުގެ
ތެރެއިން ދެ ޔާޤޫތެވެ. الله ވަނީ މި ދެ ޔާޤޫތުގެ އަލިކަން

---

[24] - رواه البيهقي والطبراني

[25] - روى الترمذي وأحمد

ގެންދަވައިދެއްވެ. އެކަލާނގެ އެ ދެ ހާޖޫތުގެ އަލިކަން
ނުގެންދެވިނަމަ މަޝްރިޤާ މަޣްރިބާ ދެމެދުގައިވާ ތަނެއް އެ
ދެ ހާޖޫތުގެ ސަބަބުން އަލިވެގެން ވާނެތެވެ. " ކީރިތި ރަސޫލާގެ
ބައެއް ބަސްފުޅުތަކުން އެނގޭގޮތުގައި މި ދެ ހާޖޫތުގެ
އަލިކަމާއި ބޭފުޅުން ނަތިކުރެއްވި މުޝްރިކުންގެ ކަންތައްތަކުގެ
ސަބަބުންނެވެ. މީގެ އިތުރަށް ހަރަމުފުޅުގެ ސަރަހައްދު ތެރޭގައި
ހުންނަ ސަފާއާއި މަރުވާ ފަރުބަދަތަކަކީ ވެސް اللّٰهގެ
ޝަޢާއިރުތަކުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ދެ ތަނެވެ. ހައްޖާއި ޢުމްރާގެ
މަނާސިކުގައި ހިމެނޭ ސަޢުޔުގެ ސަރަހައްދަކީ ސަފާއާއި
މަރުވާއާ ދެމެދެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((إِنَّ الصَّفَا
وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا
جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللهَ
شَاكِرٌ عَلِيمٌ))[26] – މާނައީ : " ހަމަކަށަވަރުން، صفا އާއި
مروة ވަނީ اللّه ގެ شعائر (އެބަހީ: ޙައްޖުގައި އަޅުކަން
ކުރުމަން ކަނޑާފައިވާ ތަންތަން) ގެ ތެރެއިންނެވެ. ފަހެ،

---

26 – البقرة : 158

ގެފުރަންގޮސް حج ވާ މީހާ ނުވަތަ عمرة ވާ މީހާ، އެ ދެބާނގައި ހިނގައި سعى ކުރުމަކުން އެމީހާގެ ދައްޗަކަށް ކުރެއްވެއެވެ." 27

އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ކީރިތި ރަސޫލާގެ އެތައް ބަސްފުޅުތަކެއް އައިސްފައިވެއެވެ. މާތް الله އާ ދެބަފައިކަލުންނަށް ރުއްސުންވެރިވި އަބަދުވެސް ކަރާމާތް ދެއްވާ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. " ރަސޫލުالله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ހަދީޘް ކުރެއްވެއެވެ. ((الصَلاةُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

27 - އަލްއަޒްރަޤީގެ " އަޚްބާރު މައްކާ " ފޮތާއި އަލްފާކިހީގެ " އަޚްބާރު މައްކާ " ފޮތް ބައްލަވާ!

بِمِاَئةِ أَلْفِ صَلاَة وَفِيْ مَسْجِدِي بِأَلْفِ صَلاة وَالصلاةُ فِيْ بَيْتِ المقَدِسِ بِخَمْسِمِائةِ))[28] — މާނައީ "އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމުގައި ކުރެވޭ ނަމާދަކީ އެއްލައްކަ ނަމާދެވެ. ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތުގައި ކުރެވޭ ނަމާދަކީ އެއްހާސް ނަމާދެވެ. ބައިތުލްމަޤްދިސްގައި ކުރެވޭ ނަމާދަކީ ފަސްސަތޭކަ ނަމާދެވެ. "

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއަކީ މުސްލިމުންގެ އެންމެ މާތް ތިން ޙަރަމުފުޅުގެ ތެރެއިން އެއް ޙަރަމްފުޅެވެ. އަދި މުސްލިމުންގެ އެންމެ ފުރަތަމަ ޤިބްލައެވެ. އަދި ކީރިތި ރަސޫލާގެ މަސްރާއެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް މާތް الله ދެއްވި އިސްރާ ދަތުރުފުޅުގައި މައްކާގެ އަލްމަސްޖިދުލްޙަރާމުން ފުރަތަމަ ވަޑައިގެންނެވީ އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްޞާއަށެވެ. މާތް الله ވަޙީ

28 - رواه الطبراني

ކުރައްވަނީ ((سُبْحَـٰنَ ٱلَّذِى أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ إِلَى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْأَقْصَا ٱلَّذِى بَـٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَـٰتِنَآ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ))[29] – މާނައީ : " އެކަލާނގެ ހުސް طاهر ވަންތަކަމާއެވެ! އެކަލާނގެއީ، المسجد الحرام ން، المسجد الأقصى އަށް އެކަލާނގެ އަގާ، ރޭގަނޑުން ބައެއްގައި ގެންދެވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެއީ އެތާނގެ ވަށައިގެން، މިވަންހަރަސްކަލާނގެ بركات ލެއްވި ތަނެވެ. (އެއީ) މިވަންހަރަސްކަލާނގެ ކުޅަދުންވަންތަކަމުގެ ހެކިތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް، އެކަލޭގެފާނަށް ދެއްކެވުމަށްޓަކައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އެކަލާނގެއީ، މޮޅަށް އައްސަވާވޮޑިގެންވާ، މޮޅަށް ބައްލަވާވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. "

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ހުންނަނީ ފިލަސްޠީނުގެ އަލްޤުދުސް ސަރަހައްދުގެ ނަގަރީ އަވަށުގައެވެ. ޤުއްބަތުއް ޞަޚްރާ މިސްކިތާއި އަލްޖާމިޢުލް ޤިބްލީ މިސްކިތް ހުންނަނީ

29 – الإسراء : 1

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ސަރަހައްދު ތެރޭގައެވެ.

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ކިޔުނީ އެ މިސްކިތް މައްކާއާ ދުރުގައި ހުރި މިސްކިތަކަށް ވާތީއެވެ.

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެއްވީ ކޮން ބޭކަލެއް ކަމެއް އެނގޭކަން ނެތެވެ. [illegible] ޔަހޫދީންގެ ބައިތުލްމުޤައްދަސް އެނގޭ ގޮތުގައި މި ބިންމަތީގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ބިނާ ކުރެވުނު މިސްކިތަކީ އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމެވެ. ދެވަނައަށް ބިނާ ކުރެވުނު މިސްކިތަކީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއެވެ. އެ ދެމިސްކިތް ދެމެދުގައި ފާއިތުވެފައިވަނީ ސާޅީސް އަހަރެވެ. ބައެއް މުއައްރިޚުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި [illegible] އަދި އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާވެސް ފުރަތަމަ ބިނާކުރެއްވީ މަލާއިކަތުންނެވެ. އަނެއްބައި ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި [illegible] އަދި އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާވެސް ބިނާ ކުރެއްވީ އާދަމުގެފާނެވެ. ބައެއް ރިވާޔަތްތައް ބުނާގޮތުގައި އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެއްވީ އާދަމުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން ކަމުގައިވާ "ޝީތު"ގެފާނެވެ. ނުވަތަ ނޫޙުގެފާނުގެ

ދަރިކަލެއް ކަމުގައިވާ ސާމުގެފާނެވެ. ނުވަތަ އިބްރާހީމުގެފާނެވެ.

ބުނެވޭ ގޮތުގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ޤުދުސް ސަހަރު ބިނާކުރީ ޔަބޫސީންނެވެ. އެމީހުން މި ސަހަރަށް ނަން ދިނީ އެމީހުންގެ ރަސްގެފާނު ސަލީމަން (ނުވަތަ ސާލިމަން) ނިސްބަތްކޮށް " އޫރު ޝަލީމު "[30] ކިޔައެވެ. އެއީ އީސާގެފާނުގެ 3000 އަހަރު ކުރިއެވެ. އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގެ ދެކުނު ފާރު ބިނާކުރީ ޔަބޫސީންނެވެ. އިބްރާހީމުގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ރަށް އޫރު ސަހަރު ދޫކުރައްވައި ކޯރު ހުރަސްކުރައްވައި ޝާމު ކަރައަށް ވަޑައިގެން މިސްކިތެއް ބިނާކުރައްވައި އެތާނގައި ނަމާދު ކުރައްވަމުން ގެންދެވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އިސްޙާޤުގެފާނާއި ކާފަ ދަރިކަލުން ޔަޢުޤޫބުގެފާނަށް އެ މިސްކިތް ބެލެހެއްޓެވުމަށް އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. ޒަމާންތަކަކަށް ފަހު މި ސަހަރު ފިރުޢައުނުގެ ވެރިކަމުގެ ދަށަށް ދިޔައެވެ. އޭގެ ފަހުން އެ ސަހަރު ބާބިލީއިންގެ ބާރުގެ ދަށަށް ވެސް ދިޔައެވެ. އެއަށްފަހު

30 - އޫރު ގެ މާނައަކީ ރަށެވެ. [illegible]

ދާވޫދުގެފާނުގެ ވެރިކަމާއި ނަބީކަމުގައި އެ ރަސް އަތުން
ބިނާކުރެއްވިއެވެ. ކިރިޔާ ރަސޫލާ ބަދިގޮ ކުރެއްވި ބަސްފުޅުގައި
ދާނައިގައިވެއެވެ. " ދާވޫދުގެފާނުގެ ދަރިކަލުން
ސުލައިމާނުގެފާނު ބައިތުލްމަޤްދިސް ބިނާކުރެއްވުމަށްފަހު اللهَ
عزَّ وجلَّ ގެ ހަޟްރަތުން ތިން ކަމަކަށް އެދިވަޑައިގަތެވެ. އެއީ
" އެކަލާނގެފާނަށް ޙިކުމަތްތެރިކަން ދެއްވުމާއި، އެހެން
މީހަކަށް ނުލިބޭފަދަ ވެރިކަމެއް އެކަލާނގެފާނަށް
ދެއްވުމާއި، އެ މިސްކިތަށް ނަމާދު ކުރުން ނޫން އެހެން
ކަމަކު ގަސްދުކޮށް ނުވާ އެ މިސްކިތަށް ވަދެ ނަމާދު ކުރާ
މީހާގެ އެންމެހައި ފާފަތައް ފުއްސަވާ ދެއްވުމެވެ. "31
ސުލައިމާނުގެ ފާނު އެކަލާނގެ ހަޟްރަތުން ދަ
ހަޟްރަތުގައި ބައިބައިވާ ނިކަމެތިވުމާ ވިދިގެން ބާބުގެ މިހެން
ފިޔަވަޅުތަކެއް އަޅައި ފުރިހަމަ އެދުމުގައި ، ވަރަށް
އަވަހަށް ހަމައެކަން ބާވަތް ގެންދިޔައެވެ.

31 – رواه النسائي عن عبد الله بن عمر

އެއަށް ފަހު ފާރިސީން ފިލަސްތީނަށް އަރައި ބާބިލުން ބަލިކުރުމަށް ފަހު ޔަހޫދީންނަށް ޤުދުސަށް އަނބުރާ ހުއްދަ ދިނެވެ. އެމީހުން ޤުދުސް ސަރަޙައްދުގައި އެމީހުންގެ މިސްކިތް ކަމަށް ވާ ހައިކަލް ބިނާކުރިއެވެ. މި ހައިކަލް ބިނާ ކުރީ އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްޞާ ހުރި ތަނުގައި ހަމައެކަނި ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެ މަސްޖިދުގެ ގޯތިތެރޭގައި އޮތީ ހުސް މައިދާނުގައި ކަމަށް ބުނެވެއެވެ.

މުސްލިމުން ޤުދުސް ފަތަޙަ ކުރީ ޢުމަރު ބިން އަލްޚައްޠާބުގެ ޚިލާފަތުގެ ދައުރުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަލްމަސްޖިދުލް ޤިބްލީ މަރާމާތު ކުރައްވައި އަޅު ކުރައްވައިއެވެ. އެމަސްޖިދުގެ ފުރަތަމަ ބައި މުޢާވިޔާ ބުން އަބީ ސުފްޔާން އެ މިސްކިތް އަލުން ހިމާޔަން

ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އަބްދުލް މަލިކު ބުން މަރުވާނާއި އޭނާގެ ދަރިކަލުން އަލްވަލީދުގެ ވެރިކަމުގައި އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްޞާ ކައިރިގައި މަސްޖިދު ޤުއްބަތިލް ޞަޚްރާ ބިނާކުރެއްވިއެވެ.މި މިސްކިތަކީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގެ ބައެކެވެ. އަޤްޞާ މިސްކިތުގެ ބޮޑުމިނަކީ 144 ދޫނަމަށެވެ.[32] މި ސަރަޙައްދުގެ ތާރީޚުގައި އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއި މަސްޖިދުއް ޞަޚްރާ ހިމެނެއެވެ.އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެވިފައި ވަނީ އުސްބިމެއްގެ[33] މަތީގައެވެ. މި ބިމުގެ ނަމަކީ

"މޫރިޔާ" އުސްބިމެވެ. މި މިސްކިތުގެ އެންމެ އުސް ތަނަކީ ޞަޚްރާ އެވެ.އެއީ އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާއަށް ބަލައިއިރު އެ މިސްކިތުގެ މެދެވެ. އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ބިނާކުރެވުނު ދުވަހުން ފަށައިގެން އެ މިސްކިތުގެ އޭރިޔާއަކަށް ބަދަލެއް ނާދެއެވެ. އެކަމަކު އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމާއި އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީ ދަނީ ބޮޑުކުރެވުމުން ދުވަހު

---

32 - ދޫނަމަކީ 1000 އަކަ މީޓަރެވެ.

33 - ޕްލެޓޯ

ކުރެވެމުންނެވެ. މިއަދު އެ ދެ ހަރަމްތުދު ދަނީ ބޮޑުކުރެވެމުންން

ރީތި ކުރެވެމުންނެވެ.

އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާގައި ހަމަލު ޖުމްހޫރިއްޔާ

ރުރެއްވެ.އިރު ބާބުލް މަޣާރިބާ (ދުކާނު ވަރަށް) ދުރުކޮށްގެ

ޖުމްހޫރިއްޔާގައި، ބާބުލްސަލާމާ (ހުޖަނަގެ ވަރަށް)

ދުރުކޮށްގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގައި، ބާބުލްއަސްބާތާ (ހުޖަނަގެ އޮތުރު

ވަރަށް) ދުރުކޮށްގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގައި، ބާބުލްއަސްބާޠު (އޮތުރު

ވަރަށް) ދުރުކޮށްގެ ޖުމްހޫރިއްޔާގެ.އަޤްޞާ ސަރަހައްދަން ވަދެ

ގަހެއްގެ ދަނޑުގައި، ނުވަތަ އެ މިސްކިތުގެ ޤުއްބަތުއްޞަ

ޤުއްބަތުއްގެ ތެރޭގައި، ނުވަތަ އެތާނގެ ދަރަޖަތަކުން ދަރަޖައްގެ

މަތީގައި، ނުވަތަ ޤުއްބަތު ސަޚްރާގައި ނުވަތަ

އަލްމަސްޖިދުލް ޤިބްލީގައި ނަމާދު ކުރިމާއަށް ނަމާދު އެ

ކުރެވުނީ އަޤްޞާ މިސްކިތުގެއެވެ. އަލް މަސްޖިދުލް ޤިބްލީއަކީ

އުމަރުގެ ފާރު ޤުދުސް ފަތަހަ ކުރެއްވި އިރު އަޤްޞާ

މިސްކިތުގެ ޤިބްލައާ ވީ ފަރާތެވެ. މިއަދު ފިރިހެނުން ނަމާދު

ކުރަނީ މި މިސްކިތުގެއެވެ.މި މިސްކިތް ބިނާކޮށްފައި ވަނީ

އުމަރުގެ ފާރު ނަމާދު ކުރެއްވި ތަނުގައެވެ. އަޤްޞާ

މިސްކިތުގައި ނަމާދު ކުރާއިރު މިސްކިތުގެ އިމާމު ހުންނަވާނީ
މި މިސްކިތުގައެވެ. އަޒީބާ މިސްކިތުގައި ހުރި އެންމެ
މުހިއްމު ތަނަކީ ޤުއްބާއެއް ސަބްޒާކުލައެވެ. މި ޤުއްބާ ބިނާކޮށްފައި
ވަނީ ރަނގުން އަނގ ކަސް ބަށްޗަތަކުން. މިއީ އަޒީބާ މިސްކިތުގެ
ހިތްކަމަން އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެހެނީ މި ޤުއްބާ
ބިނާކޮށްފައިވަނީ އަޒީބާ މިސްކިތުގެ ދުރުގައި ކުޑަކަނ
ވަޅުވަރުތަކަން ވާ ގޮތަށެވެ. މި ޤުއްބަށް "ސަބްޒާ ޤުއްބާ"
އެވެ، ކިޔުނީ ރަސޫލުﷲގެފާނު މިޢުރާޖު އަރައިވަޑައިގަތީ މި
ސަބްޒާ (ނުވަތަ ހިޔަފުޅު) މަތިން ކަމުގައިވާތީއެވެ.މިއަދު
ޢާއްމު ގޮތެއްގައި އަންހެނުން ނަމާދު ކުރަނީ މި ބައިގައެވެ.
ޢާއްމުންގެ ގިނަ ބަރަކާ ދޭޔާ ގޮތުގައި މި ހިޔަފުޅަ
އުޅުގައިވާސް ނުޖެހި ބުނުގައިވާސް ނުޖެހި އޮތީ ހިޔަފުޅެވެ.
ނަމަވެސް މިއީ ތެދު ވާހަކައެއް ނޫނެވެ.

އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީ

އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީއަކީ ހިޖުރީ ރަސޫލާ މަދީނާއަށް
ހިޖުރަ ކުރެއްވުމަށްފަހު މަދީނާގައި ބިނާކުރެއްވި މިސްކިތެވެ.

މި ޙަރަމްފުޅު ނިސްބަތް ކުރެވިފައި ވަނީ މާތް ނަބިއްޔާއަށެވެ. އެކަލޭގެފާނު މި މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޖަމަލުކޮޅު ބަނދުޖެހި ތަނުގައެވެ. އޭތި ބަނދުޖެހީ މަދީނާގެ މީހުން ކަދުރު ހިއްކަން ބޭނުން ކުރާ ތަނެއްގައެވެ. މިއީ ޔަތީމު ދެ ކުއްޖެއްގެ ބިންކޮޅެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެ ތަނަށް ފައިބައިވަޑައިގެން " އިރާދަކުރެއްވިއްޔާ މިއީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މަސްޖިދު " އެވެ، ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ އަބޫ އައްޔޫބުލް އަންސާރީގެ ގެކޮޅާ ވަރަށް ކައިރި ހިސާބެކެވެ.

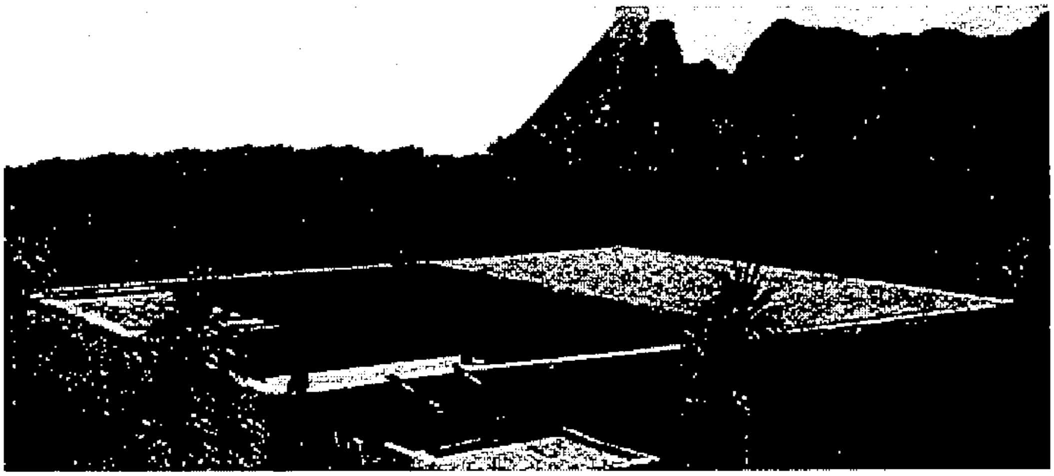

އެ ބިންކޮޅު ބައްލަވައިގަތުމަށް އެދި ވަޑައިގެން ހިނދު " އަޅުގަނޑުމެން ކަލޭގެފާނަށް ވެދުމަށް އެރުވުމަށް އެދުމުއޭ" ދެންނެވިއެވެ. ނަމަވެސް ރަސޫލުﷲގެފާނު އެ ހަދިޔާ ޤަބޫލުކުރު

ނުކުރައްވައި، 10 ދީނާރު ދެއްވާފައި އެ ބިންކޮޅު ބައްލަވައިގަތެވެ. "

ރަސޫލުﷲ ގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ މާތް މިސްކިތްކޮޅު ބިނާކުރެއްވީ ދީނީ ޝިޢާރުތައް ފާޅުކުރާ މަރުކަޒަކަށް ބޭނުންފުޅުވާތީއެވެ. އަދި މިސްކިތުގެ ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން މަޝްވަރާކުރައްވާން ތަނަކަށް ބޭނުންފުޅު ވާތީއެވެ. މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ މަސައްކަތުގައި ޚުދު އެކަލޭގެފާނު ބައިވެރިވެ ވަޑައިގަތެވެ. ބިން ކޮނުއްވައި ހިލަ އުފުލުމުގައި ބައިވެރިވެ ވަޑައިގަތެވެ.

ރަސޫލުﷲ ގެފާނު ބިނާކުރެއްވި މި ޙަރަމްފުޅުގެ ބޮޑުމިނަކީ 1600 އަކަ މީޓަރެވެ. މިސްކިތުގެ ފުރާޅު ހެއްދީ ކަދުރު ރުކުގެ ފަތުންނެވެ. މިސްކިތުގެ ތަނބުތައް ހެއްދީ ކަދުރު ރުކުގެ ވަކަރުންނެވެ. މިސްކިތުގެ ވަށައި ފާރު ހެއްދީ ހިލައާއި ކިސަދު މަޓިންނެވެ. ރަސޫލުﷲ ގެފާނު މި މިސްކިތުގައި ތިން ދޮރުކޮޅު ބެހެއްޓެވިއެވެ. މިސްކިތުގެ ފަހަތު ކޮޅުގައި ހިޔާކުރައްވާފައިވާ ދާރަލެއް (ޞުއްފާއެއް) ހެއްދެވިއެވެ. އެއީ ފަޤީރުންނަށާއި ދަތުރުވެރިންނަށާއި ހިޔާވަހިކަން

ލިބިގެން ނުވާމީހުންނަށް ޖަހައި ބިނާކުރުއްވި ތަނެކެވެ. މި
ތަންގައި ދިރިއުޅުއްވި ސަވާބީންނަން " އަށްވުރެ ބުނުއްވާ"ގެ
ބޫރަށްނުން ހިފުނުވެ.

އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި ނަބީކަލޭގެފާނުގެ
މިސްކިތްތަކަން ބަދަލެއް އިސްލާހުކޮށް ގެންނަވައި އާބާދުކަރ
ފުޅުއްވިއެވެ. މިސްކިތުގެ ތަނބުތަކަށް ހިފައިން ގެއްދުވިއެވެ.
އައި ރަސޫލުﷲގެފާނު ގެއްލުވި ކަދުރު ރުކުގެ ތަނބުތައް ފާނުގެ
ސަރަހަދު ފޮތި ހަރުކުރުމުގެ ސަރަހަދުނުވެ. އުސްމާނު
އަސްލާގެފާނު މި މިސްކިތް ބޮޑުކުރުއްވިއެވެ.

އުމަރުގެފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި އަލުން މަސްޖިދުން ނަބަވީ
ބޮޑުކުރުއްވިއެވެ. މިކަމުގެ ސަރަހަދު ހަރަފުގެ އެރިއާ
6400 އަކަމިޓަރަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔައެވެ. " އުމަރުގެފާނު
މިސްކިތަށް އަރާ މީހުން ވާރޭއިން ރައްކާތެރިކޮށް ދެއްވުމަށް
އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި ރީތިކުރުމާއި ރަތް ކުލަ
ނުޖެހުމަށް އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ."[34] އުމަރުގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި

---

34 - أَمَرَ عُمَرُ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ وَ قَالَ : أَكِنَّ النَّاسَ مِنْ الْمَطَرِ وَإِيَّاكَ أَنْ تُحَمِّرَ أَوْ تُصَفِّرَ فَتَفْتِنَ النَّاسَ " رواه البخاری عن أبی سعید الخدری

މި ހަރަމްފުޅު ބޮޑު ކުރެއްވީ ހުޅަނގު ފަރާތުންނާއި، އުތުރު ފަރާތުންނާއި، ދެކުނު ފަރާތުންނެވެ. ރަސޫލުﷲގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ ކޮޓަރިކޮޅުތައް ބިނާކުރައްވާފައިވަނީ އިރުމަތީ ފަރާތުން ކަމުގައިވާތީ އެ ފަރާތުން ހަރަމްފުޅު ބޮޑެއް ނުކުރައްވައެވެ.

އެއަށްފަހު ޢުސްމާނުގެ ޒަމާނުގައި ހަރަމްފުޅު ބޮޑު ކުރެވުނެވެ.މިކަމުގެ ސަބަބުން ހަރަމްފުޅުގެ އޭރިއާ 8000 އަކަ މީޓަރަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ހަރަމްފުޅުގެ ފުރާޅުކޮޅު ހިލާކުރައްވީ ހައިވަކަރުންނެވެ. ބިތްކޮޅުތަކުގެ ފާރުތައް ބިނާކުރެއްވީ ކަޑައިނަގައިފައިވާ ހިލައިންނެވެ. އަދި ހަރަމްފުޅަށް ދޮރުކޮޅުތައް އިތުރުކުރެއްވިއެވެ.އުމަވީ ދަޢުލަތުގެ ޚަލީފާއެއް ކަމުގައިވާ އަލްވަލީދު ބިން ޢަބްދުލްމަލިކުގެ ޒަމާނުގައި މި ހަރަމްފުޅު ބޮޑުކުރައްވައި އަލުން ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އޭނާ މި ހަރަމްފުޅުގެ ތަނބުތައް ބިނާކުރެއްވީ ދަނގަޑާއި މިމަރައިން ވިތްވާއަކައިވާ އަބުވަމަކަންނެވެ. ފުރާޅުކޮޅު ބިނާ ކުރައްވީ ހަރަވަކަރުންނެވެ. ހަރަމްފުޅުގެ ފާރުތައް ބިނާ ކުރައްވީ ކަނޑައިނަގައިފައިވާ

ހިޖްރައިންނެވެ. ފާރުތަކުގެ އެތެރޭގައި ދަގާދު ލެއްވިއެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ صلى الله عليه و سلم ގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ ކޮޓަރިކޮޅުތައް ނަބަވީ މިސްކިތުގެ ބައެއްކަމުގައި ހެއްދިއެވެ.

ޢައްބާސީންގެ ޚަލީފާކަމުގައި މި ހަރަމްފުޅު އިމާރަތް ބޮޑުކުރުއްވި، ހަރަމްފުޅު ގެ ބިމްކޮޅުމަށް ޖަނަވާރަކު ކުރުމަށް ޖަކާއި ސޫރަތުގެ ފާތިހާއާއި ކިރިމި ޤުރުއާނުގެ ބައެއް އާދަމާ ފާރުތަކުގައި ފުރަތަމަ ފަހަރަށް ލިޔުނުއެވެ.

ހިޖްރައިން 654 ވަނައަހަރުގެ ރަމަޟާން މަހުގެ ފުރަތަމަ ރޭ މި ހަރަމްފުޅުގައި އަލިފާންރޯވެ ހަރަމްފުޅުގެ ބޮޑު ބަދަލު ގެއްލުން ލިބުމުން ހަނިކަ އަލުން ހެއްދެވުމަށް ބިﷲ ހަރަމްފުޅު މަރާމާތު ކުރެއްވިއެވެ.

އުސްމާނީ ދައުލަތުގެ ރަސްގެފާނު އައްސުލްޠާން އަބްދުލް މަޖީދުގެ ވެރިކަމުގައި ހަރަމްފުޅުގެ ބައެއް ފާރުތަކުގައި ކުރި އެތުރުން އިންޖިނިއަރުން މަސައްކަތް ކުރުމުން ފުރުއްވައި މި ހަރަމްފުޅު އަލުން ބިނާކުރައްވައި އިމާރާތް ކުރެއްވިއެވެ. މި މަސައްކަތްގައި 13 އަހަރު ނެގިއެވެ. މި ހަރަމްފުޅުގެ

މަސައްކަތް ނިމުނުއިރު އެ މަސައްކަތް ވެގެން ދިޔައީ މާސްޓަރީކާއި ރީތިކަމުގައި ދުވަސްވަރެއް ނަމް އިމާރާތަކަށެވެ. ބަރަމްދުރުގެ އައު އިމާރާތުގައި ކޮންމެ ސަފެއްގައި 27 ތަނބު ހުންނަ 12 ސަފު ހަދައިފައިވެއެވެ. ކޮންމެ ތަނބެއްގެ މަތީގައި ފުއްބެއް ލިޔެވެ. މިއިން ކޮންމެ ތަނބެއް ޖީނަންބިރުކޮށްފައި ވަނީ ބުންބި ވިލާތުގެ ބޮޑުތި ސަމަރުތަކުގެ ދުރުކަމި މަސްޖިދުގެ ކުރެވިފައިވަނީ. ފުރަބާ ވި ފާލަށެވެ ތަނބުތަކެއް

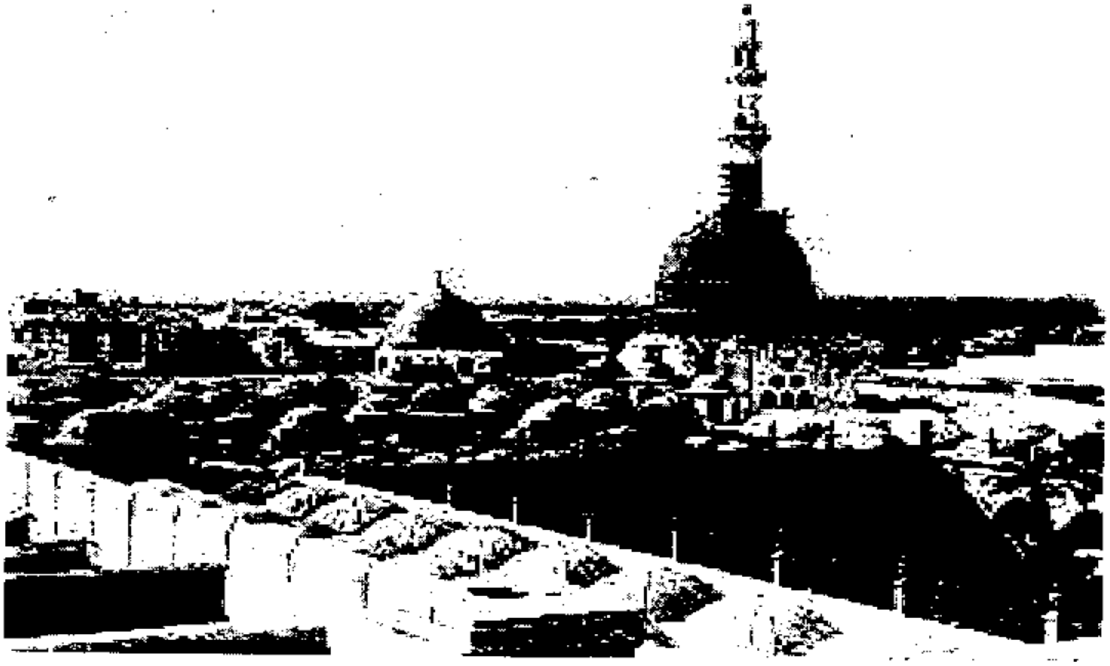

ހަދައިފައިވަނީ ސަންގުމަރުގެ ހިލައިންނެވެ. ތަނބުތަކުގެ ކުރިބިރިމައް ޖީނަންބިރުކޮށްފައި ވަނީ ރަނުން ފުނުނުނެވެ. ތަނބުތަކުގެ ބޮޑު ހަދައިފައިވަނީ ރަނުންވަނުސުޅިއިންނެވެ.

ތަސްވީރުތަކުގެ ކުރިބަރިތަކެއް ގެއިގެއިފައި ވަނީ ތޯއިން ޤާނޫނާ
ގެއިފައިވާ ގޮތުންގެ ވަސްތަކުތަކުންނެވެ. މި ވަސްތަކުގެ އެއް
ރިސާލަތުން ތަނާއި ރިޔާގެ ސިލްސިލާތަކެއް ބާގެއިފައި ވެއެވެ.
ތަނަށް އަޅާ ކުރުމަން ޖަކައި މިއިން ކާނުމު ސިލްސިލާއްގައި
ފުރަތްޕާތަކާއި މިސްކަބުތަކާއި ކަނޑިރިޔާތަކެއް އަޅާވާފައިވެއެވެ.
އައްސުލްޠާން އަބްދުލް މަޖީދުގެ ވެރިކަމުގައި މި ރަށްފުޅު
ދިއުލުމުން 600 ބައްޓި ބޮޑުސަންކުރުވެފައި ވެއެވެ. ރަށްފުޅުގެ
ކަރަނބު ގައި ކަރަނބުން ތަން އަޅުކުރަން ފުރަނީ
އަބްދުލްމަޖީދު ރަސްގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި 25 ސަތޭކަން
1326 ގައެވެ.

އާޅު ސުލްޠާނުގެ ވެރިކަމުގައި އަލްމަސްޖިދުލް ނަބަވީއަށް
ވަރަށް ހާއްސަ އިސްތިރާކަމާއި ބިރާރެއްކަމް ދަނީ
ދެއްވަމުންނެވެ. މަދީނާ އަބްދުލްމަޖީދުގެ ވެރިކަމުގައި 6024
އަކަ މީޓަރު މި ރަށްފުޅުގެ އާރިޔާއަން އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ.
އުތުމާނީ ސުލްޠާން އަބްދުލްމަޖީދު ރަށްފުޅުގައި
ބަހައްޓަވަފައިވާ 5 ދޮރުކަވަނ ބަދަލު ނުގެންނަވާ
ބަހައްޓަވައިވެއެވެ. މަދީނާ އަބްދުލް އަޖީޒު އާ ރަށްފުޅުގެ ފަސް

ދޮރުކޮޅު އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ. އެ ރަސްގެފާނު ހަރަމްފުޅުގެ އުތުރު ފަރާތުގެ ދެ ކަންކޮޅުގައި ދެ މުންނާރު ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ 72 މީޓަރުގެ އުސް މުންނާރެކެވެ. އަބްދުލް އަޒީޒު ރަސްގެފާނު ހަރަމްފުޅަށް ގެންނެވި ބަދަލުތަކުގެ ސަބަބުން ހަރަމްފުޅު 4 މުންނާރާއި 706 ތަނބާއި، 170 ގުއްބާއި 44 ކުޑަ ދޮރު ހުރި އިސްލާމީ ރީތި އިމާރަތަކަށް ވެގެން ދިޔައެވެ. މި ހަރަމްފުޅު ދިއްލުމަށް ޓަކައި 2427 ކަރަންޓް ބައްތި ލެވުނެވެ.

ފައިސަލް ރަސްގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި ހަރަމްފުޅު ހުޅަނގު ފަރާތުން ބޮޑު ކުރެވުނެވެ.އަދި ހައްޖު މޫސުމާއި ރަމަޟާން މަސް ފަދަ ޒުއްވާރުންގެ އަދަދު އިތުރުވާ މޫސުމުތަކުގައި ފައިބަރ ބިއްލޫރީގެ ކުޑަތަކެއް ޖައްސަވައި ނަމާދު ކުރާ މީހުންގެ ޖާގަ ބޮޑުކުރެވޭ ގޮތް ހަމަ ޖެއްސެވިއެވެ.

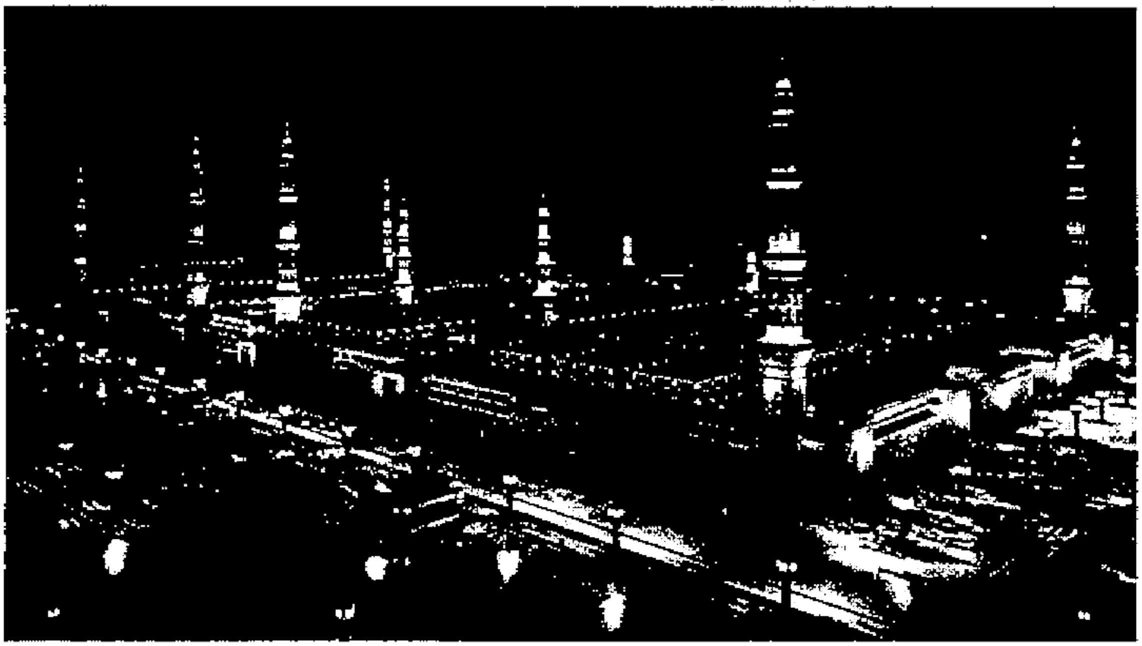

شبكة العز الثقافية
www.al3ez.net

ފައިސަލް ރަސްގެފާނު ޙަރަމްފުޅަށް 40 ހާސް އަކަ މީޓަރުގެ އޭރިއާއެއް އިތުރު ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު ޙައްޖުވެރީންނާއި، ޢުމްރާވެރީންނާއި، ޒުއްވާރުންގެ ޢަދަދު މާ ބޮޑަށް އިތުރުވުމުގެ ސަބަބުން ފަހްދު ރަސްގެފާނުގެ ވެރިކަމުގައި ޙަރަމްފުޅު ވަރަށް ބޮޑަށް ފުޅާކުރުން ބޮޑު ކުރެވުނެވެ. މިހާރުގެ ސަބަބުން ޙަރަމްފުޅުގެ ޖުމްލަ އޭރިއާ 384 ހާސް އަކަ މީޓަރަށް ބޮޑުވެގެން ދިޔައެވެ.

އެއަށް ފަހު އަލްމަލިކު ޢަބްދުﷲ ބުން ޢަބްދުލް ޢަޒީޒުގެ ވެރިކަމުގައި މައްކާގެ ޙަރަމްފުޅާއި މަދީނާގެ ޙަރަމްފުޅު

ބޮޑު ކުރެއްވުމަށް ޖަހައި ޚާއްޞަ މަސްޖިދުއްނަބަވީގެ ބިންގާ
ހިޖުރައިން 1432 ވަނަ އަހަރު އެޅުއްވިއެވެ. މިއީ އެ ދު
ބަރަކަތްފުޅު ބޮޑު ކުރުމަށް ޖަހައި ހިންގޭ އެންމެ ބޮޑު
މަސްޖިދެވެ. މި މަސްޖިދުގެ ސަހަބުން ނަބަވީ ބަރަކަތްފުޅުގައި
އެއް މިލިޔަން އަށްލައްކަ މީހުންނަށް އެއްވަގުތެއްގައި ނަމާދު
ކުރެވެނެއެވެ. މިމަސްޖިދުގެ ތަޅުން ނަބަވީ ބަރަކަތްފުޅުގައި
ކުޅަޑި ސަރަހައްދުން ގާއިމު ކުރެވުނެވެ. މިސަރަހައްދުގެ
ބޮޑުމިނަކީ 143 ހާސް އަކަ މީޓަރެވެ.

ޕީރިޕީ ރަސޫލާގެ ފަސްދޮރުވޭތިވަރިވާ ކާޒިރީކޮ

ޕީރިޕީ ރަސޫލާގެ ފަސްދޮރުވޭތިވަރި ވަނީ އެއްމުޅި މުއްމިނުން ސަވްދިރާ ޒިޔާރަތްކުރާނެ ކާޒިރީކޮގެއެވެ. މިކާޒިރީކޮ ހުރިހާ ނަބީބުން ބަރަކާތްތެރިވީ އިރުދުވަސް ފަރާތުގައެވެ.މި ކާޒިރީކޮގެ ވަރަކަތްތަކާ ވަރަށް ވަސްހަރާކަން ބޮޑު ވަރަކަތްތެވެ. ފޮތްފޮތުން ނަޝީދުވަށް ވަރަށް ނުފެނަ ވަރަކަތްތެވެ. އެއީ އެކަމާގެ ޚަބަރު މި ދުނިޔެގައި އެމުއްމިނު އަދި ސަވަރުގެ ވެއިގެޓެރިވުން ފަރަ ފަސްދޮރުވޭތިވުން ބަރަކާތްތެރި ފަސްގަނޑެވެ. ތިރިޔާއި އާސާރު ބޮޑު އިބްރާހީމްއެއް ކަޑުގައިވާ ޖ.ރ. އިބްރާހީމް ރަޝީދު އަނބުރާސް މިރުޢުވާ ގޮވެއި ސަވާބީރު ތިރިކަމުގެ ޖަމާނުގައި އެ ކާޒިރީކޮ ތިރިއެނބުރި މިރަކާ ފަރުވާއިވާ ކަން އެނގޭކަން ނަންވެ. އެހާ މިދުވާ ގޮވެއި ކަމުއެ ޗިރިގެން އެ ކާޒިރީކޮ ތިރިއަން މިރަކާ ފަހުރާނަކަ ފަސްދުނި އުމުރުން ރަބު އަހަރު ނަމުހާ ޓިރިހެން ކާއްޗެކާވެ. މި ކާޒިރީކާ ބަރަކާތް ތިރިއެވާވާރިވާ މަސްވާރު އާއެ މުޢައްރިހަކީ ޖ.ރ. އިބްރާހީމް ރިފްޢަތު ބާޝާއެވެ. އެހާ 1325 ހ. ވަނަ އަހަރު ތިރިއެވި (مِرْآةُ الْحَرَمَيْن) ފޮތުގައި

އަހްދުބަހިސާ ހަވާލާ ދެއްވައި ވިދާޅުވެއްވަދި " މި ޖާހިލު

ޚަލީފާގެ ހުރި ނަމަވެ ހަރަމްކުރުގެ އިރުމަތީ ކުރާމީހަކުތެވެ. މި

ޚަލީފާގައި އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލް ހުކުމް ކުރައްވާ

ދަރުސްދޭއިރު ވާހަކަ. މި ޢަލްމުޢުތަޒިލާ ވާހަކަ ޢަޤީދާ

ބަދަލުކުރުމަކާ އޮންނަ ސޫރަތް ބަދަލުކުރުމަކީ

ބަދަލުކުރުމެވެ. މި ޚަލީފާގެ ސަރުކާރު އާއިލާގެ ވެރިކަމުގެ

ޚަލީފާއެވެ. އެކަމުގެ ފުރަތަމަ މި ޒަމާނުގެ ދަރުމަވަންތަ މި ޚަލީފާ

ބަލައި އިސްލާމްކޮށެވެ. އެކަމުގެ ޖާހިލު ޤައުމު ހުރިހާ

ކަމަކާއި ބަދަލުވެގެން މި ޚަލީފާގެ ދަރުސް ބަލައިގަތެވެ. ރަސޫލާ

ކަމާބެހޭ ގޮތުން ހުރިހާ ގަބޫލުކުރުމުގެ އުސޫލު މި

ޚަލީފާގެ އުރުދު ބަލައިގަތެވެ. ބަރުޒު ދަރަޖާ ބަލާއިރު

އެކަމުގެ ކަމާބެހޭ އިސްލާމީ ދުވަސްވަރު ހުރިހާ ދީނަށް ދީ

ކުރިމަތިވުރު އިސްލާމް، ހުރި ދުރުގެ ޤުރުއާނާ ވާ ގޮތެވެ.

އަމީރުލްމުއުމިނީން ގެ ފުރަތަމަ އެކަމުގެ ކަމާބެހޭ ސަރުކާރުވެ

އެކަމުގެ ދުވަހު ހަރަކާތްތަކެވެ. އަމީރުލްމުއުމިނީންގެ

އިސްލާމީ ގޮތުގެ ފަރާތުން ރަސޫލުﷲ ގެފާނުގެ ޚަލީފާ ދުވާ

ހުރިހާ ގޮތެވެ. އަދި އެކަމުގެ އަވަހަށް ހުރިހާ

އެކަލޭގެފާނުވެސް ރަސޫލާގެ އަރިހުގައި ފަސްދާނުލުމުގެ ހުއްދަ ވަނީ ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ހުއްދަވައިފައެވެ. އެކަމަނާ ހުއްދަ ދެއްވައިގެން އުމަރުގެފާނުވެސް ފަސްދާނު ލެވުނީ އަބޫބަކްރުގެފާނާ [illegible] ފަހަތްފުށުގައި ހަމަ އެ ކޮޓަރިކޮޅުގައެވެ. އައްޒުހައިލީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި މާތް ކޮޓަރިކޮޅު ބިނާކުރުމުގައި އެތައް މަރްޙަލާތަކެއް ކަޑައްތުވެފައި ވެއެވެ. އެ ކޮޓަރިކޮޅު ފުރަތަމަ ބިނާކުރެވުނީ ވަރަށް އާދައިގެ ގޮތަކަށް ކުޑަކުޑަ ތަންކޮޅެއްގައި [illegible] [illegible] ކަދުރު ރުކުގެ ފަތްތޮރިންނެވެ. އުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ ޒަމާނުގައި ފަންތޮރިތައް ނަންގަވައި ފުޅާ ކުރެއްވިއެވެ. އެއަށްފަހު އުމަރު ބުނު ޢަބްދުލްޢަޒީޒު އެ ކޮޓަރިކޮޅު ކަޅު ހިލައިން ބިނާކުރެއްވިއެވެ. ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ މި ކޮޓަރިކޮޅު ފުރަތަމަ ހުރީ މަސްޖިދުއްނަބަވީއާ އިންވެގެން ނޫނެވެ. އިބްނު ކަޘީރު " އަލްބިދާޔަތު ވައްނިހާޔަތު " ގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. އަލްވަލީދު ބުނު އަބްދުލްމަލިކުގެ ވެރިކަމުގައި މަދީނާގެ [illegible] ބޮޑު ކުރެއްވުމަށް ޖަކައި، މަދީނާގެ ވާލީ އުމަރު ބުނުލް އަބްދުލްޢަޒީޒަށް ރަސޫލާގެ އަނބިކަނބަލުންގެ

ކޮޓަރިކޮޅުތަކާއި އެ ބަރަންޑާ ކައިރިގައި ހުރި ދިރުމުގެ ގޮތަށް

ބަންދުވާއިރުގައި އަމުރު ކުރެއްވިއެވެ. އެ ދުވަސްވަރުގެ ބައެއް

އިތުރުވެރިން ރަސޫލާގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ

ކޮޓަރިކޮޅުތައް ބަޔަކުގައިން ނުވާނެކަމަށް ވިދާޅުވެ އެކަމާ

ވަރަށް ބޮޑަށް ދެކޮޅު ހެދުވިއެވެ.ނަމަވެސް އުމަރު ބުނު

އަބްދުލްޙަރީޘް ހަތިވާގެ އަމުރުވުމާ އާއިޝަން އަރަދު

ކުރެއްވިއެވެ. ރަސޫލުﷲގެ ފާނުގެ ޖާރަތްކުޅަ މިސްކިތް އިންވި

މި ހިސާބުންނެވެ. އުމަރު ބުން އަބްދުލްޙަރީޘް ރަސޫލާގެ

އަނބިއަނބިކަނބަލުންގެ ކޮޓަރިކޮޅުތައް ތަޅައިލައްވައި

ބަރަމްދުގެ ބައިކަން ހަދުވުމަށް ޖަހައި ފުރަތަމަ ތަޅައިލެއްވި

ޒައިނަބުގެ ފާނުގެ ކޮޓަރިކޮޅެވެ. އަނިޔާ މި ކޮޓަރިކޮޅުގެ

އިރުމަތީ ފަރާތުގެ ފާރު ވެއްޖެ ތިން ފަޅުރުކުރު (

ރަސޫލުﷲގެ ފާނައި ، އަބޫބަކުރުއްސިއްދީޤާއި، އުމަރުލްފާރޫޤުގެ

ފަޅުރުކުރުތައް) ފާރުވިއެވެ.މިހެންވެ އުމަރު ބުން އަބްދުލް

ޙަދީޘް އެ ކޮޓަރިކޮޅު އަލުން ބިނާކުރެއްވިއެވެ. ބުނެވޭ ގޮތުގައި

މި ކޮޓަރިކޮޅު އަލުން ބިނާކުރައްވަން ފެށުން އެ ކޮޓަރިކޮޅުގެ

ބިންގާ ހަމައަށް ކޮނުނު ތަނާ އައިސް ބޮކިފައިގެ ފައިތިލަފުޅެއް

ފާޅުވެގެން ދިޔައެވެ. އެއީ ރަސޫލުﷲގެފާނުގެ ފައިތިލަފުޅު
ކަމަށް ވެދާނެތީ އުމަރު ބުނު އަބްދުލް ޢަޒީޒު ވަރަށް
ބިރުފުޅުގަތެވެ. އެ ވަގުތު އެތާނގައި ހުންނެވި ޢަބްދުﷲ ބުނު
އުބައިދުﷲ (އުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ ކާފަ ދަރިކަލުން) އެއީ
އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފުޅު އުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ ފައިތިލަފުޅު
ކަމަށް ދަންނަވައެވެ. ދެން އެ ފައިތިލަފުޅު އަލުން ފޮރުވައި އެ
ކޮޓަރިކަލުގެ ބިނާ ފުރިހަމަ ކުރެއްވިއެވެ.

އުމަރު ބުނު އަބްދުލް ޢަޒީޒު މި ކޮޓަރިކަލު
ބިނާކުރެއްވީ ގެފުޅުގެ ހިލަފުޅުމަކާ އެއްވަރަށްމަތީގެ ކަލު
ހިލަފުޅުނުހެވެ. އެ ކޮޓަރިކަލުގެ ބޮޑުމިނަކީ ހަމަ
ރަސޫލުﷲގެފާނު ޢާއިޝަތުގެފާނަށް ބިނާކޮށް ދެއްވި
ކޮޓަރިކަލުގެ ބޮޑުމިނެވެ. އެކަމަކު ގެފުޅާ އެއްވަރަށްމަތީ
ވެދާނެތީ، އުމަރު ބުނު އަބްދުލްޢަޒީޒު އެ ކޮޓަރިކަލުގެ
ވަރައިގެން ފަސް ކަން ފާރެއް ބިނާ ކުރެއްވިއެވެ.

މުއައްރިޚުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ކަބުރީ ރަސޫލާއި
އެކަލޭގެފާނުގެ އެކުވެރި ދެ ސަޙާބީންގެ ވަޅުތަކުގެ މަތީގައި
އެއްވެސް ބިސްތާނެއް ނުވަތަ ޖާގައެއް މިނާރަކު ނެތެވެ.

އެކަމަކު އާދު ސުޢޫދުންގެ ވިޔަފާރިގެ ކުރިން އެ ފަދަ

ބިސްމާރުގެ ހަރުދަނާކުރި ނުތާލާ ބުނުވާލަން ނުތާވެ. ބުނަވާފަދި

އެ ފަދަ ބިސްމާރުގެ ހަރުދަނުން ކަމަނުވެ. އެހެނީ ބަޔެއް

ސަބަބުތަކުގައި ފަދިވިރިންގެ ޒުވާނުންނަށް އިސްލާމް

ދީނުގެ ތަޢުލީމު ދިނުމަށް ފުރުޞަތު އެބަހުރިން ވެ. މުދަލުގެ ހުރުމަތް

ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަސޫލުﷲގެ ފަރާތުން ފަސްދާނުލެވިފައިވާ

ކޯޗިރިއާތުގެ ބޮޑު ބިލްޖަލަގައި ފަރުދާރޯތަކުގެ ހުރުހެ.

ހިރާއިން ފަސްފަޅުގެ އަހަރުމަތަކުގެ ތަރުގައި ދި ފަރުދާރޯތު

ދަކާވަޔިގެން ފަރިވާ މުއައްސަސާތުން ވެއްވެ. ދި ފަރުދާރޯތު

ދުވަސްވެ ވިދި ހަރާކަތްގެން ދިއުމުން އެ ފަރުދާރޯތުގެ

ބަދުލުގައި އަދު ފަރުދާރޯތުން ބެހެއްޓުން ކަމުދެ އެކަމަކަން

ނުހުރެ. ދި ފަދަ ފަރުދާރޯތުން ހުރުމުން ދުރަލުކުރި އެކަލަމުގެ ފަރާތުގެ

މަގާމުތަކުގެ މަޖިލީހުގެ ފަރުކާތަށް ފަރުދަފުއި އޮތުމަކީ

އެކަހިނގެވާ ކަތުން ކަތުގެ. ދި ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި

ރަސޫލުﷲގެ ފަރާތުގެ މަގާމުތަކުގެ ވަރަށް ފަށަރަމި ދޯޅަކަލަން އެ

ފަދަ ފަރުކާތަށް އެ މަގާމުތަކުގެ މަޖިލީހުގައި އޮތުމަކަން އެހެނެވެ.

އިބްނު ކަޘީރު ، އޭނާގެ މަޝްހޫރު ތާރީޚު ފޮތް "އަލް ބިދާޔަތު ވައްނިހާޔަތު" ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި ހިޖްރައިން 557 ވަނަ އަހަރު އަލްމަލިކު ނޫރުއްދީނުއް ޒިންކީއަށް ހުވަފެންފުޅުގައި ރަސޫލުﷲ ގެފާނު ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އިސްތަށިގަނޑު ރަތް (ބްލޮންޑް) ދެމީހެއްގެ ސިފައިން އެކަލޭގެފާނު ސަލާމަތްކޮށްދޭން ދެއްވުމަށް ރަސޫލުﷲ ގެފާނު ޒިންކީއަށް އެންގެވިއެވެ. މި ހުވަފެންފުޅުގައި ރަސޫލުﷲ ގެފާނު އެ ދެމީހުންނަށް އިޝާރަތް ކުރައްވައި އެ ދެމީހުން ދެއްކެވިއެވެ. ޒިންކީ ރަސްގެފާނަށް ހޭފުޅުވެއްވުނީ ވަރަށް ބޮޑަށް ބިރުގަންނަވައިފާ ހާލަތުގައެވެ. މިކަމާ ބެހޭގޮތުން އިލްމު ވެރިންނާ މަޝްވަރާ ކުރެއްވުމުން އެބޭކަލުން ރަސްގެފާނަށް އަވަހަށް މަދީނާއަށް ވަޑައިގެން އެ ކަންތައް ބެއްލެވުމަށް ދަންނަވިއެވެ. އެ ރަސްގެފާނު މަދީނާއަށް ވަޑައިގެން މަދީނާގެ އެންމެންނަށް އެ ރަސްގެފާނުގެ ދަރުބާރަށް އައިސް އެ ރަސްގެފާނު ދެއްވާ ހަދިޔާއެއް ލިބިގަތުމަށް އެންގެވިއެވެ. އެ ރަސްގެފާނުގެ ދަރުބާރަށް އައި މީހުންގެ ތެރެއިން އެ ދެމީހުން ފެނިވަޑައިގަންނަވައިގެން މި ދަރުބާރަށް ހަދިޔާ

ލިބިގެމުން ނާންނަ އެއްވެސް މީހަކު މަދިރާގައި ހުރިތޯ
ސުވާލު ކުރެއްވިއެވެ. އެހިނދު މަޖްލިސް ކަރައިގެ ތެރެ
ވިޔަފާރިއަކު އެބަ ލިބި ކަމަށް ދެންނެވުނެވެ. އެއީ ވަރަށް
ބާލިޖު ދެމީހުން ކަމަކާއި އެމީހުން މިސްމަކުންނަށް ވަރަށް
ގިނައިން ސަދަކާތް ދީ ހުޝް ފުރުވަމުން ގެންދާ ކަމަށް
ދެންނެވުނެވެ. އެ ދެމީހުން މަދަރުސާއަށް އައީ ބައްޕަ ދަރުބާރުގައި
ކަމަށް ވެސް ދެންނެވުނެވެ. އެހިނދު އެ ދެމީހުން ބާލިޖު
ކުރުމަށް ސިފައިންނަށް އަންގަވައިފިއެވެ. އެ ދެމީހުން
ފިނިވަޖެއިގަތުމުން އެއީ ރަސޫލުﷲ ގާތުން ދެއްކުވި ދީ މީހުން
ކަން ރަސޫލުﷲ ގާތަށް ކަނޑަވަރުވެ ވަޖެއިގަތެވެ. ރަސޫލުﷲ ގާތުގެ
އަމުރުފުޅަށް ސިފައިން އެ މީހުން އުޅޭ ގެ ބަލައި
ފާސްކުރުމުން އެ ގެއިން ވެހިން ބަރުން ލިބިގަތީ ފާމެލާއި
ފުރުނެވެ. އެ ގޮތުގައި ކާބިރަށްގައި އޮތް ކުނަފިއް ނުގައިރު
އޭގެ ތަރުގައި ބޭޖް ފުން ހަންދަނުގެއް ކާނުފައިވާ ތަން
ފެނިވަޖެއިގަތެވެ. މިއީ ދިހު ބޭނުގަޑިސް މަގެލަވެ. މި މަގޭ
ގާސްފައިވަނީ ރަސޫލުﷲ ގާތް ފަސްދާނުވެދެ ވިފައިވާ
ކާބިރުކާ ދިޔައަށެވެ. މި މިހުނާ ސުވާލު ކުރުމުން އެއީ

ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ ކުރިމަތިލެއްވުމުގެ އަދުރަން ރަސޫލުﷲގެ ފާނުގެ

ޗާރިރު ހަތިރުކެގު ވަގަން ނުގުމަން ކަރުމުންދާ މަސައްކަތްކޮށް ކަން

އެނގި ބައްޔަތުވެއްޖެ. އެހިނދު ނުރައްޔިތުންޖެހުނީ ރަސޫލާ ފާނު

އެ ދުވަހުގެ ބ ކަނޑައިޅުމަށް އަޅުރު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި

ރަސޫލާގެ މާތް ކަޖެހިލެއްގެ ވަނައިގެން ފޯނާ ޖެހުނުދުން

ކަށްޖެއް ކަށްނަވައި އެ ކަށްޖަށް ތިމަރަ ވިރުވައި އަޅުއްވައި

އެކަލާގެ ފާނުގެ ހަނިކާ ހަމައަށް އެއްވުސް ފުރާތެކަން

މިހަކަށްވުސް އަދި އެއްކަކަށްވުސް ނުދުވާން ގަތަން އެ

ކަޖެހިލެ ރައްކައްތިރިކަރައްވުމުގެ ފިއަވަޅުތައް އެޅުއްވިއެވެ.

ހިޖްރައިން 678 ގައި އަށް ސުލްޠާން ދުބައްމަދު

ގާލިބުން ރަސޫލާގެ މާތް ހަނިކާ ފަސޫދުންވުޖެ ވިފައިވާ

ކަޖެހިލެ މަތިގައި ޤުއްބާކެއް ބިނާކުރެއްވިއެވެ. މި

ޤުއްބާލެ ފުރުމާ ކުރައްވާފައި ވަނީ ތިރިބައި އަކާކޮށެވެ. މަތި

ބައި އަށް ކަނަރެވެ. މި ޤުއްބާލެ ތަނުކުޖެހެން ހައްދަވާފައި އެ

ކަޖެހިލަން ވާރު ވެރިދާނަށް މި ތަކުނިޖެގެ ވަޒާނެގަނޑުގައި

ބިނު ޖެއްސުވިއެވެ. މިއީ އަލްމަސްޖިދުއް ނަބަވީގައި ބިނާ

ކުރުވުނު ފުރަތަމަ ޤުއްބާވެ. މިއަދު އަލްޤުއްބަތުލް

ހަސަންރާއް (ލޯހި ފޫއްބުކޮޅު) ގެ ނަމަށް ދެވިފައިވާ މި
ފޫއްބުކޮޅުތަކެވެ.

އައްދުބައިސީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އައްސާބިޔު ހަސަން
ބުނު މުހައްމަދު ބުނު ދާއޫދުން ރަސްގެފާނުން ، ހިޖްރައިން
881 ވަނަ އަހަރު މި ފޫއްބުކޮޅު އަޅުވާ ކަރުއްވާލެވެ. ހިޖްރައިން
886 ވަނައަހަރު ނަބަވި ރަސްގެފާނުގެ ހިސާބު އަތޮޅުތަކުގެ
ދަތުރަ ކުރިއްޔާ ވިއުގެން މި ފޫއްބުކޮޅުތަކުން ގެއްލުނުތަކެއް
ލިބުނެވެ. ނަބަވި ރަސްގެފާނުގެ ބޮޑުގޮތަކަށް އެ ބޮޑުގޮތަކީ
އަތޮޅުތަކުގެ ދަރުކުރިއްޔާ ހިސާބުތަކެވެ. ފުރަތަމަ ކުރިއްޔާ
ހިސާބުތަކެވެ ހިޖްރައިން 654 ވަނައަހަރު ، ވޮށް ދަތުރު
މީހުގެ އިސްލާމްވުނެވެ. ދަރުކަރު ކުރިއްޔާ ހިސާބުތަކެވެ
ހިޖްރައިން 886 ވަނަ އަހަރު ބޮޑުގޮތުގެ އެންމެ ބޮޑު
މުސްލިމުކުރާނ އެބި ކަނޑު ސަލަބުނުކުރެވެ. މި ކަނޑުއަތުގެ
ސަލަބުން ރަށު އަތޮޅުތަކުގެ ސަލަބުން ބޮޑުގޮތުގެ ފަސްގެ ދިހަ
އަހަރުގައި ހުރިވިއްޖެ. މިހާރުގެ ސަލަބުން ބޮޑުގޮތުގެ

ބިމްގަޑުވަރުގެ ފާރުބަޔަކާއި، ބަރަސްދުގުގެ މަޤްޞޫރާއަށް[35] މި
އަލިފާނުގެ އަސަރު ފޯރިއްވެ. އަދި ބަރަސްދުގުގެ ފޮށް
އަވަދާރިކޮށްދެއްވި ދުސްބަރުކުރެއްވުން އަސަރުކުރިގެން ނިކަމެތިވި.
މި އަލިފާނުން ސަލާމަތްވެފައި ވަނީ ކަނދީ ރަސްގެފާ
ޤަސްދުރުފެށިފައި އާރުނުމަ ކުޑަދިޔާއި އެ ކުޑަދިޔާގެ
ބަރުމަގު ދަނޑިގައި ހަރުކުރެއްވި ފުސްބަކުގެ. އެހަމަ
ފުސްބަކުގެ މަތީ ބައިގެ އަލިފާނުގެ އަސަރު ވަނީ ފޯރާފައެވެ.
އަހަރު ވަނަ 887 ހިޖްރައިން ގޮތުގައި ވިދާޅުވާ ލައްކަހިސާ
އައްސަލާމު ފުރިމަތި ބަރަސްދުގުގެ ފުސްބަކު އަދުން ބިނާ
ކުރައްވައި ބިމަން ގަނޑު ޖައްސަވައިގެން ފުސްބަކު ވަރުގަދަ
ކުރައްވައެވެ. މި ގަނޑުގައި ހައްދަވާ އުވައިނުންވެ. މިގެ
އިތުރުން މަޤްޞޫރާގެ ފުސްބައްދާ ވި ފަރުމަނާއި އެހެނިހެން
ފަރާތްތަކުން ކެޔޮދަރުގައި ހައްދަވައެވެ.އަދި މި ބަސްގެފާނު

[35] - މަޤްޞޫރާ : މިއީ މިސްކިތުގެ އެތެރޭގައި ފުސްބައްދާ ވި ފާރު ގެޅިފައިގެން
ހުރި ހުސްބަ ކުޑަދިޔައެވެ.މިއީ ރަސޫލުﷲގެފާނު ފަސްގަނޑުގެ ވިލާގާ
ކުޑަދިޔައެވެ.

ހިޖުރައިން 892ވަނަ އަހަރު ފުއްބުލޮގު ހުވައިން ހައްދަވައި

ފުއްބުލޮގު ޖީނަމްބަރި ކުރެއްވިއެވެ.

އައްދުބައިސް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ހަސަނުﷲގެފާނު

ފަސްދާނުވުޖެ ވިފައިވާ ކޮޅަރިކާގައި 6 ދުވަހުގެ ހަރަކާތް. މި

ކޮޅަރިކާގެ އުރަކާގާ ބޭރުގެން އައްދުބައިސް ވިދާޅުވާ

ގޮތުގައި،މި ކޮޅަރިކާގައި ފުރަތަމަ ފަހަރަށް އުރަކާގެއް ތެއްޓި

ބުނެފި ސަރުނުއް ހަސަނުދުރެ މަށުމާފުށު ހަރިޖަހާނުވެ.

އެއަށްފަހު އިބްނު އަބްދު ހިޖާއު ހުދު ދިލްބާޖު ފޮޓިސްނާއި ރަށް

ފަހިން މި ކޮޅަރިކާގައި އުރަކާގެއް ތެއްޓިއެވެ. މި

އުރަކާގައި ޢާއިޝާ ސުލްޠާނު ތިއްފައި ވެއްޖެ. އެއަށްފަހު

އަޙުމަދީ އައްސާބިރު ދިދިނިﷲ ހަގު ދިޔާބާ ފޮޓިން މި

ކޮޅަރިކާގައި އުރަކާގެއް ތެއްޓިއެވެ. އޭގެ ފަހަރު ކަށްގު 6

އަހަރުކަން މި އުރަކާގެ ބަދަލު ކުރެއްވުން ދިޔައީއެވެ. އެ

ދުވަސްވަރު މި އުރަކާގެ ބޮޑުސާރު ކުރެއްވީ މިސްކިތުގެއެވެ.

ހިޖުރައިން 1228 ވަނަ އަހަރު އައްސުލްޠާނު

މަޙުމޫދު ބާނީ ކޮޅަރިކާގެ ފުއްބުލޮގުގައި ފުރި ކުލަ

ތެއްޓިއެވެ. އެ ހިސާބުން މި ފުއްބުލޮގުގެ ނަރަށް އަލުފުއްބޮޅު

ޒަސްޓާރު (ފުރަ ޖުމްހޫރިއްޔާ) ގެ ނަމަށް ބަދަލުވެގެން ދިޔައެވެ.
އޭގެ ކުރިން އެކި ޒަމާނުގައި ދެވުނު ގޯސްފައިވާ އެކި
ކުލަތައް. އާދެ ސުލްޠާނުގެ ވެރިކަމުގެ އެކި ދައުރުތަކުގައިވެސް މި
ޖުމްހޫރިއްޔާގައި ކުލަ ދެވުނެވެ. ނަމަވެސް ކުލައަށް ބަދަލު
ގެނެވިފައެއް ނުވެއެވެ.

މަދިނާގެ ޖަޒީރާވެރިން ވަޠަން ހާއްސަކޮށް ރަސްމީ
ފަސްގަނޑުގެ ދިދައިގާ ހުރި ކަޅުއަލްހަ ވަރަށް އަގުހުރި
ހަދިޔާއެއް ވެދުން ކުރުދިދައިވެއެވެ. ހިޖުރައިން 1325 ގައި
ނުގުން ހިސާބުއެއް ބަނޑާރަގައި 7 މިލިއަން ރަން ފައިސާގެ
އަގުހުރި ހަދިޔާއެއް ހުށަހެޅި. މިގެ އިސްރަން 620
ސަލްޠަނަތާއި ކަނޑިދިޔާރެއްޔާއި ، ފަރާޅުރެއްޔާއި
ނަޝީދާރެހެއް ހުށަހެޅި. ހިޖުރައިން 1274ވަނަ އަހަރު
އަދިސްތާނުން އަސްދުލް މަޖީދު މި ކަޑަރާކަން ސަރު ރަނގަން
ހަދާފައި، އަލިމަހުން ޖިހާދުރާޅުފައިވާ ދު ސަލްޠަނަތުގެ
ހަދިޔާ ކުރެއްވިއެވެ. މި ދު ސަލްޠަނަތުގެ ދެރައިން އެއް
ސަލްޠަނަތު އަލްވަހީ ރަސޫލުاللهގެ ފަރުގެ އިސްލާމީ ފުރާ
ދިޔާގައެވެ. އަނެއް ސަލްޠަނަތު އަލްވަހީ އަކާލަގެ ފަރުގެ ފާމި

ދީ ފަޅިފުޅާ ދިމާލާ ގޮތަކެވެ. މާއްދީ ކަލޭގެފާނުގެ އިތުރަށް

ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީންނާއި ބަރަކާތްފުޅަށް މިސްކިތާ އިޙާރާ

އިސްލާމީ ވަރަށް މަތިވެރި އިސްލާމީކަމެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ

ހަދީސް ކުރައްވައި ((مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ

رِيَاضِ الْجَنَّةِ))[36] މާނައީ "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅާ ތިމަން

ކަލޭގެފާނުގެ މިންބަރުކޮޅާ ދެމެދުގައިވާ ބިމަކީ ސުވަރުގެގެ

ބަގީޗާތަކުން ބަގީޗާއެކެވެ. "[37] އެހެން ހަދީސްފުޅެއް ވާނީ

ގޮތުގައި ((إِنَّ مَا بَيْنَ مِنْبَرِى وَبَيْتِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ

الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِى عَلَى حَوْضِى))[38] މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅާއި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިންބަރުކޮޅާ

ދެމެދަކީ ސުވަރުގެގެ ބަގީޗާތަކުން ބަގީޗާއެކެވެ. އަދި

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިންބަރުކޮޅު ހުރީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ

ހައުޟުކޮޅު މަތީގައެވެ. "

---

36 – متفق عليه

37 - އަޙްމަދުބިން ޙަންބަލު ގެ މުސްނަދު ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ހަދީސް

ރިވާކުރައްވާފައިވާ ގޮތެވެ. އަޙްމަދުގެ ރިވާޔަތުގައި ގި ލަފުޒުއެވެ.

38

އާދު ސުޢޫދުގެ ވެރިކަމާއެކު މި ހުރިހާކަތީޙާވަކެއް
ވަނީ ދެ ބަރަމްދުކުރުގެ ރިޔާސަތުގެ ޚަޖާނާގައި
ރައްކައުކުރުވިފައެވެ. އެއިން އެއްވެސް އެއްޗެއް
ގެއްލިގެންގޮސްފައި ނުވާ ކަމަށް ސަޢޫދީ ސަރުކާރުން ވަނީ
ވިދާޅުވެފައެވެ.

މިސްކިތުގެ ދަރުސް

ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ މަދީނާގައި ބިނާ ކުރެއްވި މި މިސްކިތް ވެފައިވަނީ އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ އީމާންކަމުގެ ތަނބު ކަމުގައެވެ. މީގެ އިތުރުން އެ ތަން ވެފައިވަނީ އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ދިރުންތެރިކަމުގެ ރަމްޒެއް ކަމުގައެވެ. ވަރަށް ފަސް ނަމާދަށް އާދަކޮށް މިސްކިތަށް ދާ މީހަކީ ރަސޫލުﷲގެ ފާނުގެ ބަސްފުޅުގެމަތިން އެ މީހާގެ ހިތުގައި އީމާންކަން ބިންވަޅު ނެގިފައިވާ މީހެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘް ކުރައްވަނީ ((إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا عَلَيْهِ بِالإِيمَانِ))[39] މާނައީ " އާދަކޮށް މީހަކު މިސްކިތަށް ދާ ތަން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ، އެއީ އީމާންތެރިއެއްކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ހެކިވާށެވެ! " ކީރިތި ރަސޫލާ ﷺ ޙަދީޘް ކުރައްވާ ގޮތުގައި ޤިޔާމަތް ދުވަހު ﷲގެ ޢަރުޝީގެ ހިޔާވަހިކަން ލިބޭ ހަތް މީހުންގެ ތެރޭގައި

[39] - رواه الترمذي وأحمد وابن حبان وابن خزيمة والحاكم والبيهقي

((رَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بالْمَسَاجِدِ))[40] މާނައީ " އޭނާގެ ހިތް މިސްކިތަށް ތޯބަޖެހިފައިވާ މީހާ" ހިމެނެއެވެ.

ރަސޫލުﷲ ﷺ މިސްކިތް ބިނާ ކުރެއްވި މަޤްޞަދުތަކުގެ ތެރޭގައި، އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ ދަރިންނަށް ޢިލްމާ ތަޢުލީމާއި ތަރުބިއްޔަތު ކުރެއްވުން ހިމެނެއެވެ. އެއީ އަޅުކަން ކުރެވޭ ﷲގެ ޛިކުރުގެ އިޖުމަން ދަރުސްގާހެކެވެ. ނަބަވީ ބަރަކާތުގެ ޝޫރާގައި ޖެހިގެން ބިނާ ކުރެއްވި "ސުއްފާ"[41] އަކީ ދަރިވަރުންނަށް ޖަގައި ހައްދަވާ ދެއްވި ފުރަތަމަ މަދްރަސާއެވެ. އަދި ދަނާތުވެސް ދެއެވެ.

ޢިލްމީ ރަސޫލާއަށް ފަހު އަޞްޙާބުންގެ މަދްރަސާގެ ތަސްވީރިން ކަނޑުގައިވެ ވާން ސަހާބީން އިސްލާމީ ރިސާލަތު ފެތުރުއްވުމަށް ޓަކައި ދުނިޔޭގެ އެތަން މިތަނަށް ފަތުރައިގަތެވެ. އުސްތާޒުން ރަސޫލުﷲގެ އަރިހުން ލިބިވަޑައިގެންނެވި ޞަޙާބާއި ތާބިޢީން މިސްކިތްތަކުން އުނގަންނަ ދެއްވީއެވެ.

ރަސޫލު ﷲ ﷺ ޙަދީޘް ކުރައްވަނީ ((إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ

---

40 - رواه البخاري

41 - ތަޚުތު

الأَنْبِيَاءِ))[42] މާނައީ " ހަމަކަށަވަރުން ޢިލްމުވެރިންނަކީ
ނަބީބޭކަލުންގެ ވާރުތަވެރިންނެވެ. " ނަބީބޭކަލުންގެ އަރިހުން
ވާރުތަވެވަޑައިގަނީ ފައިސާއެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ޢިލްމާއި
ޙިލްމާއި ތަރްބިޔަތެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާގެ ނަމޫނާއަށް ބައްލަވައިގެން
ސަޙާބީންނާއި ތާބިޢީން ވެސް ކިޔަވާ ދެއްވާވަޑައިގަނީ
މިސްކިތްގައެވެ.މަދީނާއާއި އިރާޤާއި، ޝާމުކަރައިގެ ރަށްތަކާއި،
މިސްރާއި ޔަމަނާއި ، މަޣްރިބާއި، އުތުރު އަފްރިކާގެ
ޤައުމުތަކާއި އަންދަލުސްގައި ބޮޑެތި މިސްކިތްތައް ބިނާކުރެވި
މި މިސްކިތްތަކުގައި ކިޔަވައިދެވުނެވެ. މި ފަދަ މިސްކިތްތަކުގެ
ތެރޭގައި ދެ ހަރަމްފުޅާއި ، އަލްޖާމިޢުލް އުމަވީއާއި، ޖާމިޢުލް
މަންޞޫރާއި، ޖާމިޢު ޤުރްޠުބާއާއި، ޖާމިޢުލް ޤުރަވިއްޔީނާއި،
ޖާމިޢުލް ޒައިތޫނާއި، އަލްޖާމިޢުލް އަޒްހަރާއި، ޖާމިޢު
ސަޚްރާ އާއި ޒަބީދުގެ ޖާމިޢުލް އަޝާއިރު ފަދަ މިސްކިތްތައް
ފާހަގަކޮށްލަން ޖެހެއެވެ.

[42] - رواه البخاري

އަލްމަޤްދިސީ ލިއިބްނުޤުދާމާ ގޮތުގައި ޝާރިޙާގެ
މިސްކިތްތަކުގައި ކޮންމެ ރެއަކު އިޝާ ނަމާދަށް ފަހު 110
އިލްމީ މަޖްލިސް ބޭއްވެއެވެ. އިސްލާމީ ޢުލަމާއުގެ ތާރީޚުގައި
ތަޢުލީމީ އެންމެ މަޝްހޫރު މަދްރަސާތަކެއް ވެފައިވަނީ ބަޣްދާދުގެ
ޖާމިޢުލް މަންޞޫރެވެ. މި މިސްކިތުގައި އިލްމުވެރިންގެ 317
އިލްމީ މަޖްލިސް ބޭއްވިފައި ވެއެވެ. މިއަދުވެސް މައްކާއި
މަދީނާގެ ދެ ޙަރަމްފުޅުގައާއި އަޒްހަރުގައާއި ޖާމިޢު
ޒައިތޫނާއި ޖާމިޢު ޤަރަވިއްޔީނުގައި މި ފަދަ ދަރުސްތަކާ ހަލަގާ
އޮވެއެވެ.

މި މިސްކިތްތަކަކީ ޖާމިޢާ ޔުނިވަރސިޓީތަކެވެ.
އެއިން ކޮންމެ ޔުނިވަރސިޓީއެއްގައި އެ ޔުނިވަރސިޓީއަކަށް
ޚާއްޞަ މަންހަޖެއް އޮވެއެވެ. އެ މަންހަޖަކަށް ވަނީ އިލްމީ
މިނިވަންކަން ލިބިފައެވެ. ވެރިން އެމަންހަޖުގެ މަންހަޖުތަކާ
ބެހިފައެއް ނުގެންނަވައެވެ.އަދި ކިއެއްތޯއެވެ؟ ވެރިންގެ
ދައުރަކަށް ވެފައިވަނީ އިލްމުވެރިންނަށާއި ދަރިވަރުންނަށް
ހިތްވަރު ދެއްވުމެވެ. ހިޖުރައިން ފަސްވަނަ ސަދްހައިގެ
ފުރަތަމަ ޢަހުދުގެ ކުރިން ސަލްޖޫޤީން އެއިން އެއްވެސް

އިލްމުވެރިއަކަށް މުސާރަ ދެއްވާފައެއް ނެތެވެ. އެތަންތާނގައި ކިޔަވާ ދަރިވަރުންނަށް ސްކޮލަރޝިޕެއް ދެއްވާފައެއް ނުވެއެވެ. ހަދީޔާއިންނާއި ސަވާބީނުން ބައެއް މުނާސަބާތުތަކުގައި އިލްމުވެރިންނަށް ހަދިޔާގެ ގޮތުގައި އެހީތައް ދެއްވާފައި ވެއެވެ. މި ފަދަ މަދުރަސާތަށް ހިންގާފައި ވަނީ އަވްޤާފް ބިމު އާމްދަނީންނެވެ.

ފުރަތަމަ ކޮޅުގައި މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުމީ އެ ތަންތާނގައި ހަމައެކަނި އަޅުކަން ކުރާކަން ނޫނެވެ. ހަމައެކަނި ކިޔަވާދޭކަން ވެސް ނޫނެވެ. މީގެ އިތުރުން ޝަރީޢަތްތައް ވެސް ކުރެވީ މިސްކިތްތަކުގައެވެ. ދައުލަތުން ޝަރީޢަތް ކުރުމަށް ޖަގައި އިމާރާތްތައް ބިނާ ނުކުރި އެކަމަށް ބޭނުންވާ ތަނަވަސްކަން ދައުލަތުގެ ކިބައިގައި ނެތުމުން ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެކަން ނުކުރީ ޝަރީޢަތުގެ ކަންތައްތަކުގައި އިލްމުވެރިން ބޭނުންފުޅުވާ މިނިވަންކަމާއި މުސްތަޤިއްލުކަން އެ ކަމަށް ދެއްވުމަށް ޖަގައެވެ. [illegible] ހަދީޔާއިންނާއި ސަވާބީނުންގެ އަރިހުން ޝަރީޢަތް ކުރެއްވުމަށް ބިއްބަވާން އޮފީސްތަކެއް ހައްދަވާ ދައުލަތުން އެދިވަޑައިގެން

ނުގެންނަވައެވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި އެބޭކަލުން ޝަރީޢަތުގެ މަޖްލިސްތައް ބާއްވަވާފައި ވަނީ މިސްކިތުގައެވެ. އެންމެންގެ ކުރިމަތީގައި ދެ ފުން ފެންނަ ގޮތަށެވެ. ސަރުކާރުން ހަމަޖައްސައިދީފައިވަނީ އެބޭކަލުންގެ ބުނުންތައް ތަންފީޛު ކުރެވޭނެ ވަސީލަތްތަކެވެ. މިކަމަށް ސަރުކާރުން ކަނޑައަޅައި މީހުން ތިބެނީ މިސްކިތުގެ ބޭރުގައެވެ. އެމީހުން މިސްކިތަށް އަރާނީ ޤާޟީން ބުނުން ތަންފީޛު ކުރަން އެންގެވުމަށެވެ.

އިސްލާމީ މަޝްހޫރު މުޙައްރިރެއް ކަމުގައިވާ ޙުސައިން މުއުނިސް ވިދާޅުވިއެވެ. "ހިޖްރައިން ތިންވަނަ ސައްތައިގެ ފަހު ކޮޅުގައި، ފާޠިމީ ދައުލަތް އެފްރިކާގައި ޤާއިމު ކުރެވުމުން ޢިލްމުވެރިންނާއި ޤާޟީންގެ ތެރެއިން ބައެއް ބޭކަލުން މި ދައުލަތުން ތާއިދު ކުރެއްވިއެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން ޢާއްމުންގެ ކުރިމަތީގައި އެބޭކަލުންގެ އަދު ވެއްޖިގެން ދިޔައެވެ."[43]

އިސްލާމީ ތާރީޚުގެ ސުލްޠާނަކުން އެނގޭ ގޮތުގައި ފުރަތަމަ ސައްތަތަކުގެ އަހަރުތަކުގެ ތެރޭގައި މިސްކިތަކީ

---

43 - المساجد : ص 37- 38

ފަޤީރުންނާއި ބަލިމީހުންނަށް ފަރުވާދޭ ހަސްފަތާލުތައް ހެއްދެވު

މެއެވެ. ބީރައްޓެހިންނަށް މެހުމާންދާރީ އަދާކުރެއްވުން

މިސާލުތަކުގައެވެ.އަލްމަޤްދިސީއާއި، އިބްން ޖުބައިރާއި، އިބްން

ބަޠޫޠާ ފަދަ މުއައްރިޚުންގެ ލިޔުއްވުންތަކުގައި މިކަން ބަޔާން

ކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެބޭކަލުން ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި

މުސްލިމު ޚަލީފާއުން މިހުންނަން ފަރުވާ ދެއްވުމުން

ވަޒީރުންނަށް ވަކި މުދިން ހިފެއެވެ. ބޭފުޅުން ވެސް އަދި

ބޭހަށް ވެސް އަގެއް ނުނަގައެވެ. ބޮޑެތި ބަރައް

މިސާލުތަކުގެ ޚަރަދުވާ ކަންތައްގައި ބާސް އަތުވާރިތައް

ބަލަހައްޓަވައި ދެއްވައެވެ.

އަލްމަދީ ބުނު އިބްރާހީމް ޖައްބާރު އެ

ދިމަޝްޤުގެ އެންމެ މަޝްހޫރު އެއް ބީމާރިސްތާނެވެ.އެއީ ނޫރުއްދީނު

ޒަންގީ ބިނާކުރެއްވިއެވެ. މުއައްރިޚުން ލިޔުއްވާ ގޮތުގައި އިސްލާ

ނަމާދަށް ފަހު އެ ބަހަނާ އެންމެ ބޭޒާ މިސާލެއް ޖާމިޢުއް

ޒިންގަވައިގެން މިހުންނަން ބީމާރިސްތާން ދުއްވަން އެނާ

ހިންނަވައެވެ. އެނާގެ އަތިރިގައި އެއް ނުކަތަކު ބީމާ

ވުރިގަނޑެއް ހިފައިގެން ހިނގައެވެ. އެނާ އެކަނޑުއް

ކޮށްދެއްވާފައިވަނީ ހިޔާ ސާބަހަނެވެ. الله ގެ ބަސްތަކުން

ސަވާބަން އުދިވަޑައިގެން މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުން

ދެކެވާ ތާބިޢުތާބިޢުންނެވެ. 44

ނަމަވެސް އިސްލާމީދާއިރާ ފުޅާވި ހަނގުރާމައިގެ

ސަބަބުން މިސްކިތްތަކުގެ ދައުރު ބަދަލުވެގެން ދިޔައީއެވެ. ބައެއް

ބަނދަރުގައި މިސްކިތްތަކީ ހަމައެކަނި ފަރުޟު ފަސް ނަމާދުގެ

ވަގުތުތަކުގައި ހުޅުވާ ލުޅުވާ ތަންތަނެއް ނޫނެވެ. މިސްކިތްތަކުގެ

ޤާއިމުވެއިން އިބާދަތްތަކެއް ފިޔަވައި އެހެނިހެން މަސައްކަތްތަކެއް

ބޭރުވުމުގެ ސަބަބުން މިސްކިތްތަކުގެ ރޫޙު ވަނީ މިސްކިތުން ބޭރަށް

ނުކުތުމުގެ މަގުމަތީގައެވެ.

މީހުން ކަންތައްތައް ހިނގުމުންދިޔަ ނަމަވެސް

އުއްމަތް ބާޠިލުކަމެއް ދިޔަ ވެއްޖެނަމަ މިސްކިތްތައް އެތަންތާނގެ

ދައުރު އަދާކުރުމަށް ތެދުވާ ކަން ވަނީ ފެނިފައެވެ. ބަލައިލާނަމަ

ދުނިޔެން ތެދުވުމުގެ ބަރަކާތްތެރެއް ފެނުނީ މިސްކިތްތަކުންނެވެ.

ތަޢާރަފުވުން ދުނިޔެއަށް މުޖުތަމަޢުން ނުލިބޭ މިސްކިތްތަކުގެ

ގޮތުގެ ބާރުދައިންނެވެ. މިސްކިތުގައި ފަތަރިސްޖާގާ އިސްލާމީދާރާ

---

44 - المساجد : ب : 40

ދެކޮޅަށް އަޒްހަރުގެ ޢިލްމުވެރިން ތެދުވެ ވަޑައިގަނީ އަޒްހަރު މިސްކިތުގެ ތެރެއިންނެވެ. ޖަޒާއިރުގެ ޢައްލިމުން ފަރަންސޭސި އިސްތިޢުމާރާ ދެކޮޅަށް ނުކުތީ އެ ޤައުމުގެ އެދުރުގެތަކުންނެވެ. މިއަދު ފިލަސްތީނުގެ ޢައްލިމުން ސިއްޔޫނީ ޔަހޫދީ ދައުލަތާ ދެކޮޅަށް ނުކުންނަނީ އަލްމަސްޖިދުލްއަޤްސާގެ ބަހަލްވުރުގެ ތެރެއިންނެވެ.

މިސްކިތަކީ އިސްލާމީ މުޖްތަމަޢު ބިނާކުރުމަށް ޝަރުތުތަކެއް

އިސްލާމީ އުއްމަތް މިސްކިތަށް ބޭނުންވެފައިވާ މިންވަރު، ގުޅި ޙާލެއްގައިވެސް އުއްމަތުގެ ބުނިޔާދާއެވެ. ދީނުގެ ޢަޤީދާއި އަޚްލާޤާއެވެ. الله އަށް އަޅުކަން ގާއިމްކުރުމަށް އަންގަވާފައިވާ އަމުރުފުޅުތަކާއެވެ.

މިހެންވެ ބޮޑުވެރި ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވުމަށް ވަރަށް ބޮޑު އިސްކަމެއް ދެއްވިއެވެ. މަދީނާއަށް ހިޖުރަ ކުރެއްވުމަށް ފަހު އެންމެ ފުރަތަމަ ކުރެއްވި މަސައްކަތަކީ މިސްކިތެއް ބިނާކުރެއްވުމެވެ. އިސްލާމީ އުއްމަތެއް ބިނާކުރުމަށް ޖަމާއި ބޭނުންވާ އެންމެ މުހިއްމު މުއައްސަސާއަކީ މިސްކިތްކަމުގައި ވާނީއެވެ. އިސްލާމީ މުޖްތަމަޢަށް ބޭނުންވާ ހަރުދަނާކަމާއި ސާބިތުކަން ލިއްބައިދޭ ތަނަކީ މިސްކިތް ކަމުގައި ވާނީއެވެ. މުޖްތަމަޢުގެ އެކުވެރިކަމާއި

އެއްބަނޑު އެއްބަފާކަމާއި ޖަމާޢަތުގެ މުހިއްމުކަން ދަމަހައްޓާދޭ ތަނަކީ މިސްކިތް ކަމުގައި ވާތީއެވެ.

މުޖްތަމަޢުގެ އަފްރާދުންގެ މެދުގައި ލޯތްބާއި އެއްބައިވަންތަކަން ޤާއިމުވެގެން ދަނީ މިސްކިތުގެ ސަފަބަދުންނެވެ. ކޮންމެ ދުވަހަކު ފަސްފަހަރު އެއްބަޔަކު އަނެއް ބަޔާ ބައްދަލުވުމުގެ ސަފަބަދުން މި ގުޅުން ބަދަހިވެ އިޖްތިމާޢީ ފޫރާން ބަދަހިވެގެން ދެއެވެ. އެއްބަޔަކަށް އަނެއް ބައެއްގެ ހާލުއަހާލު އަނގަދުގެ ސަފަބަދުން އިޖްތިމާޢީ ތަފާތުތަކުގެ ނިޒާމު ވަރުގަދަވެ އެއްބަޔަކަށް އަނެއް ބައެއްގެ މުޙްތަރަމްގެ އަނގި އެކަމަން ޖަކައި ތެދުވެވޭތަން ފެންނައެވެ.

ޖަމާޢަތުގައި ކުރެވޭ ނަމާދުތަކުގެ ސަފަބަދުން މީސްތަކުންގެ ތަފާތު ފަންތިތަކާއި ގިންތިތަކުގެ މެދުގައި އެއްބައިވަންތަކަން ޤާއިމުވެ ހަރުދަނާ ވެގެން ދެއެވެ. ހަމަހަމަކަމާއި އަދުލު އިންސާފު ޤާއިމުކުރުމަށް ފިޔަވަޅު ލިބުން ދެއެވެ. اللهގެ ބަސްފުޅުގައި އެންމެން އެއްވަރުވެގެންވާ ތަން ފެނުމުން މުއްސަނދިން ފަޤީރުންނަށް ، ބާރުގަދަ މީހުން ނިކަމެތިންނަށް އަޅައިލަން އިސްނަގައެވެ.

އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢުގެ ބިނާކުރުވަން ބޭނުންވާ އެންމެ މުހިއްމު މުއައްސަސާއަކީ ގެއެވެ. ގެއިން ފެށޭ ތަރުބިއްޔަތާއި ދަސްވާ އާދަކާދައާއި އަޚްލާޤާ އެއްކޮށް އުޅެން ދަސްކޮށްދިނުން ވަނީ ޖެހިފައެވެ. މި އަދަބާއި ގުޅުންތަކަށް އަދަބީ ތަމްރީން ލިބެނީ އެންމެ ބޮޑު މަދްރަސާއަކީ މިސްކިތެވެ. މިސްކިތާ ދުރުކުރައި މި ތަރުބިއްޔަތު އުނގަންނައިދޭ ނުދެވޭނެއެވެ.

އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢަށް އުފަންވާ ދަރިންނަށް ގެއިން އަޚަޔިބަދައި ބަލަހައްޓަމުންދާ އިރު އެ ދަރިންގެ ވިސްނުމާއި ފިކުރު އުފެދުމަށް ކުރާ އެންމެ މުހިއްމު ބަޔަކީ މިސްކިތެވެ. މިސްކިތުން އެ ކުދިންނަށް ނަމާދާއި ރޯދަ އަދިވެސް ދަސްވަމުން ދެއެވެ. އެކުދިންނަށް އެކުދިންގެ ކޮޅުގައި ރީން އަޚުވައި މަސްއޫލިއްޔަތުތަކައް އެނގި ދުނިޔާއާއި އާޚިރަތަށް ބަލައި ހިނގަންވީ މިސްރާބު ދަސްވެ އެކަށީގެން ތަމްރީން ލިބެއެވެ.

އެކަންކަމުން މިސްކިތް ބިނާކުރަނީ އާއިލާ ބިނާކުރުމާއި ޖަމާޢަތް ބިނާކުރުން ބޭނުންވާ ފުރަ ދައުދުބިރެއެވެ. މުޖުތަމަޢުގެ ތަރަކައްޤީ މި ދައުދުބިރު ކަމުދައިވާނީ

މި ގައުބުރި ރަސްގަދު ގައުބުރިއަކަށް ވާންޖެހޭނެއެވެ. އެހެންވެ،

މިސްކިތަކީ ދީނީ ސަތޫރުރަމެކެވެ. ސިޔާސީ ސަތޫރުރަމެކެވެ.

އިޖްތިމާޢީ ސަތޫރުރަމެކެވެ.

މިސްކިތުގެ ރިސާލަތު

މިސްކިތުގެ ރިސާލަތަކީ އިސްލާމީ ރިސާލަތުން އައިސްފައިވާ
ޝާމިލު ރިސާލަތެކެވެ. މިއީ ކީރިތި ޤުރްއާނާއި މާތް ރަސޫލާ
صلى الله عليه وسلم ގެ ސުންނަތް ބަޔާންކޮށް ދީފައިވާ
ރިސާލަތެކެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް ފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ދަމް
ޞަޙާބީންނާއި ތާބިޢީން އެއަށް ޢަމަލު ކުރައްވާފައިވާ
ރިސާލަތެކެވެ. ކީރިތި ޤުރްއާނުގެ ނަޞްސުތަކުން ބަލައިލަމު :

-

1- މިސްކިތަކީ މާތްاللهއަށް އަޅުކަން ހާލިސްކުރަން ޖެހޭތަން
އިޚްލާސް ކުރުމަށް ތަނެކެވެ. އެކަލާނގެ ވަހީ ކުރައްވަނީ ((
قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِٱلْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ
مَسْجِدٍ وَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ
)) [45] މާނައީ " ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! މިމަން ކަލޭގެފާނުގެ
ވެރި ރަސްކަލާނގެ އަދުލުވެރިކަމާ އެއްގޮތަށް ވެރިވުމަށެވެ. އަދި

---

[45] - الأعراف : 29

ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ ހިނދަކު، ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތައް (ޖިބްހަތައް) ސީދާ ކުރާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން، އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަން ޚާލިޞް ކުރާ ފާޑު، އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކޮށް ދުޢާ ކުރާށެވެ! އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުން ފުރަތަމަ އުފެއްދެވި ފަދައިން، ތިޔަބައިމީހުން އަލުން އެނބުރި އަންނަހުންޖޭވެ. " އަދިވެސް ވަޙީ ކުރައްވައި ((وَأَنَّ ٱلْمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا))[46]

މާނައީ " އަދި މިސްކިތްތައް ވަނީ الله އަށެވެ. ވީމާ، ތިޔަބައިމީހުން الله އާއެކު އެހެން އެއްވެސް ފަރާތަކަށް އަޅުކަން ނުކުރާހުރިކަމެވެ! "

2- މިސްކިތަކީ ދީނީ ޝިޢާރުތައް ފާޅުކުރުމަށް ބަލައި ބިނާ ކުރެވޭ اللهގެ ގެކޮޅެކެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވައި ((فِي بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ يُسَبِّحُ لَهُۥ فِيهَا بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْءَاصَالِ رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَٰرَةٌ

---

46 - الجن : 18

وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّـهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءِ ٱلزَّكَوٰةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ ٱلْقُلُوبُ وَٱلْأَبْصَـٰرُ))[47] މާނައީ : " އެތަންތަނުގައި، އެކަލާނގެ ނަންފުޅު ހަނދުމަކުރުމަށާއި، އެތަންތަން މަތިވެރިކޮށް އުފުލުމަށް، الله އިޒުނަ ދެއްވާފައިވާ ގޭތަކުގައެވެ. (އެބަހީ: މިސްކިތްތަކުގައެވެ.) ހެނދުނާއި ހަވީރު، އެތާނގައި އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ކިޔައި އުޅެތެވެ. އެއީ ފިރިހެނުންތަކެކެވެ. (އެބަހީ: ތަސްބީހަ ކިޔައި ނަމާދުކޮށް އުޅެނީ ފިރިހެނުންތަކެކެވެ.) ވިޔަފާރިއާއި ނުވަތަ އެހެން އެއްވެސް ވިއްކުމެއް الله ގެ މަތިން ހަނދުމަކުރެއްވުމުންނާއި، ނަމާދު ޤާއިމު ކުރެއްވުމުންނާއި، ޒަކާތް ދިނުމުން، އެއުރެން މަޝްޣޫލު ކޮށް ދުރުކޮށެއް ނުލައެވެ. އެދުވަހެއްގައި، ހިތްތަކާއި، ލޮލުތައް އުފުރަލިފުރަން އަނބުރިއުޅޭ ދުވަހަށް، އެއުރެން ބިރުވެތިވެތެވެ. "

3- މިސްކިތަކީ ތަޤުވާވެރިކަމުގެ ކޮއްމެ ކުރުމަތި ނަފުސު ޤާއިމުކުރުމަށް ބިނާވެފައިވާ އެންމެ ފުރިހަމަ މަސްކިތެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވަނީ ((لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقْوَىٰ

---

[47] - النور : 36 – 37

مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَن يَتَطَهَّرُوا وَٱللَّـهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ أَفَمَنْ أَسَّسَ
بُنْيَـٰنَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ ٱللَّـهِ وَرِضْوَٰنٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ
أَسَّسَ بُنْيَـٰنَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَٱنْهَارَ بِهِۦ فِى نَارِ
جَهَنَّمَ وَٱللَّـهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ)) [48]

މާނައީ " ހަމަގައިމުވެސް، ފުރަތަމަ ދުވަހުންސުރެން تقوى ގެ މައްޗަށް ބިނާ ކުރެވި މިސްކިތުގައި (އެބަހީ: قباء މިސްކިތުގައި) ކަށަވަރުން قائم ވެ ހުންނެވުން މާ حق ކަން ބޮޑެވެ. طاهر ވެގަތުމަށް ލޯބިކުރާ މީހުންތަކެއް އެ މިސްކިތުގައި ވެއެވެ. طاهر ވެގަންނަ މީހުންދެކެ الله ލޯބިވެވޮޑިގެންވެއެވެ. ފަހެ، އެއްބަޔަކު، الله ގެ تقوى ވެރިވުމާއި، އެކަލާނގެ ރުހިވޮޑިގަތުން ލިބުމުގެ މައްޗަށް އުފެއްދި ބިނާގެ އެކި މީހާ ހެޔޮވެ؟ ނުވަތަ ވެއްޓިގެންދާ ގޮނޑުދޮށެއްގެ މަތީގައި (އެބަހީ: نفاق

48 - التوبة : 108 – 109

ކަންމަތީގައި) އެމީހުންގެ ބިންގާ އަޅައި، އެ ބިނާއަޅުއްވި ނަރަކައިގެ އަލިފާންގަނޑަށް ވެއްޓުނު މީހާ ހެއްޔެވެ؟

އަނިޔާވެރި ބަޔަކަށް الله ތެދުމަގެއް ނުދައްކަވާނެތެވެ. "

4- މިސްކިތަކީ މުއުމިނުންގެ އިމާންތެރިކަމާއި އެކަށީގެންވަން ހާޒިރުވުން ކުރާ އަޅުކަންތަކުން އާރާސްތުވާ ތަނެކެވެ. މާތް الله ވަނީ ޙުކުރައްވާފައި ((إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَـٰجِدَ ٱللَّـهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّـهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّـهَ فَعَسَىٰٓ أُولَـٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ))[49] މާނައީ " اللهގެ މިސްކިތްތައް ޢިމާރާތްކުރާނީ ބަލަހައްޓާނީ، الله އަށާއި، آخرة ދުވަހަށް إيمان ވެ، ނަމާދު قائم ކޮށް، زكاة ދީ، الله އަށް ފިޔަވައި ބިރުގަންނަ މީހުންކަން ކަށަވަރެވެ. ފަހެ، އެއުރެންނަކީ، ތެދުމަގު ލިބިގެންވާ މީހުން ކަމުގައިވުން ގާތްބަޔަކުކަމެވެ. "

5- މިސްކިތަކީ اللهގެ ނިޢުމަތް ޒީނަތްކަން އެ ނިޢުމަތަން ޝުކުރު އަދާކުރުމަން ދެއްވާފައި ވަނީކަމެވެ. މާތް الله ވަނީ ޙުކުރައްވާފައި ((يَـٰبَنِىٓ ءَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ

49 - التوبة : 18

وَكُلُوا وَٱشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوٓا إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ

((50 މާނައީ " އޭ آدم ގެދަރިންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން، ނަމާދުކުރާ ކޮންމެ ހިނދެއްގައިމު، ޒީނަތްތެރިކަން ހިފާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން ކައިބޮއި ހަދާށެވެ! އަދި إسراف ނުކުރާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، إسراف ކުރާ މީހުންނަށް އެކަލާނގެ ލޯބިވެ ވޮޑިގެން ނުވެއެވެ."

ދީރިތި ރަސޫލާ ގެ ސުންނަތަށް ބަލައިގަތުން، މިސާލަކީ

ހ- اللهُ ގެ ރަސޫލުއްލާހުގައި އެންމެ ރިވެތި ތަނެވެ.

ށ- އެއީ އިމާންކަމުގެ ހިއްސާއެވެ.

ނ- އެއީ މުސްލިމުން ދަސްކުރި ކުރާ އެންމެ މުހިއްމު ދަރުސްއެވެ.

ރ- އެއީ މުސްލިމުން ކޮންމެ ދުވަހަކު އެކަކު އަނެކަކާ ބައްދަލުކުރާ އެކަކު އަނެކަކާގެ ގާތު ދެންނެވުން ތަނެވެ.

ބ- އެއީ އެކަކު އަނެކަކަށް ހެޔޮދެރިކަމުގެ ތަޢުލީމާ ބިޔާ ތަނެވެ.

ޅ- އެއީ އުނގެނި އުނގެނުންނާއި ތަނެވެ. ސަލާމުގެ އިސްލާމު އިބްނު ތަޢުލީމާ ވިދާޅުވެއް " މިސާލަކީ އިސްލާމީނެގެ

50 - الأعراف : 31

މަޖިލީހެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ މިސްކިތް ބިނާކުރެއްވީ ތަޤްވާވެރިކަމުގެ މަތީގައެވެ. މުސްލިމުން އެތާނގައި އެމީހުންގެ ދީނާއި ދުނިޔެއާ ބެހޭ މަސްއަލަތަކާމެދު މަޝްވަރާ ކުރެއެވެ. އިސްލާމީ ޚަލީފާއިންނާއި އަމީރުން އެބޭފުޅުންގެ ގެކޮޅުތަކުގައި ނުވަތަ ގަނޑުވަރުތަކުގައި އުޅުއްވި ނަމަވެސް އެ ބޭފުޅުން ބައްދަލުވުންތައް ބާއްވަވާފައި ވަނީ އެންމެ ބޮޑު މިސްކިތުގައެވެ. ސަޢުދު ބުނު އަބީ ވައްޤާޞްގެފާނު ކޫފާގައި ގަނޑުވަރެއް ބިނާކުރައްވައި މީސްތަކުންނާ ބައްދަލު ކުރެއްވުން މަދު ކުރެއްވުމުން ޢުމަރު ބުނުލް ޚައްޠާބުގެ އަމުރުފުޅަށް މުޙައްމަދު ބުނު މަސްލަމާ ވަޑައިގެން ސަޢުދުގެފާނު ބިނާކުރެއްވި ގަނޑުވަރު އަނދާލައްވިއެވެ.

ޢަލީގެފާނާއި މުޢާވިޔަތުގެފާނު އަވަހާރަކޮށްލަން
ޚަވާރިޖުން ރާވައި ޢަލީގެފާނު އަވަހާރަކޮށްލުމާ ވިދިގެން
މުޢާވިޔަތުގެފާނު ދުސްމަނުންގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަން
ހޯދުމަށްޓަކައި ގަނޑުވަރުތައް ބިނާކުރެއްވިއެވެ.[51]

އިސްލާމީ ތާރީޚުން ބަލައިއިރު މިސްކިތުގެ އެންމެ މުހިއްމު އެއް ދައުރަކީ ފަތުވާދިނުމެވެ. މިސްކިތުގައި ފަތުވާދިނުމަކީ ފިޤުހީ ރަސޫލާގެ ސުންނަތް ދިރުވުމެވެ. ފިޤުހީ

51 - فتاوى ابن تيمية 35 — 40

ރަސޫލާގެ ޒަމާންފުޅުގައި އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައިވާ އެންމެ ބޮޑު
މަސައްކަތްފުޅަކީ މިސްކިތުން ސިޔާސީ ދައުލަތުގެ ހިންގުން. އިސްލާމީ
ދައުލަތުގެ ހުރިހާ ކަމެއް ހިންގެވީ މިސްކިތުގައި. މިސްކިތުން
ފެށިގެން ދިޔައީ ހުރިހާ ކަމެއް. ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް
ރަސޫލާ ﷺ ގެ ސުންނަތުގެ ތެރެއިން. ދަރުސް ކިޔަވައިދެއްވުމާއި
ސިޔާސީ ކަންތައްތައް ބައްލަވާ ހިންގެވުމާއި ދީނީ ކަންތައްތައް
މަސައްކަތްކުރެއްވީ ޤުރުއާން ކިޔަވައިދެއްވުމާއި. އަހަރެމެންގެ ދީން
ނަމާދުކުރުމާއި ދީނީ ކަންތައްތައް ހިންގުމާއި ބެލެހެއްޓުން
ދައުލަތުގެ މަސައްކަތްތައް މިސްކިތުގައި ޤުރުއާން
ކިޔަވައިދިނުން. މިސްކިތުގައި ޤުރުއާން ކިޔަވައިދެވުނީ
ރަސޫލާގެ ދުވަސް އިލްމީ ދަރުސް. އިސްލާމީ ޤުރުއާން
މަސްއަލަތައް ބަޔާންކުރެއްވީ ދީނީ މަޖިލީހުތަކުގައި. އެހެން
އަސްހާބުން ފަހެ ތިބި ރަސޫލާ ގެ މަޖިލީހުގައި
ޙަދީޘްގައި ބަޔާންކުރާ ޢަލީއާއި، ޢުމަރާއި،
ޢުޘްމާނާއި، ޢަބްދުﷲ އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތްތައް. [52]

---

[52] - المدخل للعبدري : 1 / 85 عن المسجد وأثره في المجتمع الإسلامي

ޤިބުލައަށް ލަފާކުރުމުގެ އުފެއްދުމުގައި
މިސްކިތުގެ އަސަރު

މިސްކިތަކީ އެއްވެސް ސަރުކާރެއްގެ ގޮތުގައި އިސްލާމީ
އުއްމަތަށް ބެހިނުވާ މުސްލިމު ޖަމާޢަތުން އުފެއްދުމުގެ އެންމެ
ވަރުގަދަ ވަސީލަތެކެވެ. މިއަދުވެސް މިސްކިތަކީ ފަރުދުންނާއި
ޖަމާޢަތްތައް އުފެއްދުމުގައި އެންމެ ވަރުގަދަ ދައުރު އަދާ ކުރާ
އެއް މުއައްސަސާއެވެ.

މިސްކިތާ ނުލައި ފަރުދުން ރޫހާނީ ގޮތުން ތަރުބިއްޔަތު
ނުލިބޭނެއެވެ.

މިސްކިތާ ނުލައި އައްލާހުގެ ނަމާ " الله أكبر " ގެ އަޑުން
އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢު ގެދޮރުތަކުން ނުފެނޭނެއެވެ. ދުނިޔޭގެ
ތާރީޚުގައި އަޖުނަބީއްޔަތު ނުކޮށް ބާރުގައި ދިރިއުޅޭ
މުސްލިމުންނަށް މި އަޑު އިއްވުން ގަނޑާކޮށްލެވިފައި މި އަޑުގެ
ތަރުހީބު އެއަށްދީ ސަޤާފަތް ދީނީގޮތުން ތަސްވީރުކުރުމަށް ކުރާ ހިލި
އިރުޝާދުތައް ސަޤާފަތުންނެވެ. މިސްކިތާ ނުލައި
މުސްލިމުންނަށް ނުލިބޭ އަޑު އިއްވުމެއްނެތެވެ. މިސްކިތާ

ނުވައި މިސްކިތުގެ މުޤައްދަސްކަމާއި ތާރީޚީކަމާއި ޤަދަރު
މިސްކިތްތަކުނަށް ވަޒަން ކުރެވޭނީކޮބާ؟ ރައްޖޭގެ ބެހޭން
އައިސްފައިވާ ބޭރުގެ ބާރުތައް ބަލިވެގެން އެނބުރިދިޔުން
ރާއްޖޭގެ މިސްކިތްތަކުގައި ހުރެދެނޭވައި ދަރި
ކިއްވެގެންކޮބާ؟ މިސްކިތާ ނުވައި މުސްލިމުންނަށް ދީނުން
ނުނިކޭނެތެވެ. މިސްކިތާ ނުވައި ޤުރުއާން ކިޔެވުމާއި ޤުރުއާން
ދަސްކުރުން ނުދެވޭނެއެވެ. އަދި ޤުރުއާން ހިފުޒުކުރުން ނުކުރެ
ވޭނެއެވެ.

އިސްލާމީ ތާރީޚުގެ ސަފްޙާތަކަށް ބަލައިލުމުން މިސްކިތުން
ދަސްވެރިވި ވަޒީރުންނާއި ތަފާތު އިލްމުވެރިން ފެނެއެވެ.
މިސްކިތުގެ ދަސްވެރިންގެ ތެރޭގައި ފާހަގަކޮށްލެވޭ ބޮޑެތި ކަމަކާއި
ފާހަގަކޮށްލެވޭ ބައެއް އިލްމުވެރިންގެ ނަންފުޅުތައް
ދަންނަވައިލުން ރަނގަޅު ވާނެ ކަމަށް ފެނެއެވެ.

1- ޞަޙާބީންގެ ތެރޭގައި : ޢަބްދާ ބިންތު ޙާރިޘާއި،
ޢަމްރާ ބިންތު ޢަބްދުއްރަޙްމާނާއި، ހަފްޞާ ބިންތު
ސީރީނު ބިންތު ޢަބްދުލްޢަޒީޒާއި، އަދި ޢަބްދުއްރަޙްމާނުގެ
މަރްޔަމު ފަދަ ކުރެވެއެވެ.

2- މުފައްސިރުންގެ ތެރޭގައި : އައްޟައްޙާކުއާއި، އިބްނު ޖުރައިޖާއި، މުޤާތިލާއި، މުޙައްމަދު ބިން އިސްޙާޤާއި، އިބްނު ޖަރީރުއްޠަބަރީ ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

3- މުޙައްދިޘުންގެ ތެރޭގައި : މާލިކު ބިން އަނަސާއި، އަލްބުޚާރީއާއި، މުސްލިމާއި، އަބޫ ދާވޫދާއި، އައްތިރްމިޛީއާއި، އައްނަސާއީއާއި، އިބްނު މާޖާއާއި، ޢަބްދުއް ރައްޒާޤުއްޞަންޢާނީ ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

4- ފަޤީހުންގެ ތެރޭގައި : އަވްޒާޢީއާއި، ޘަވްރީއާއި، އިބްނު ޢުޔައިނާއާއި، ލައިޘު ބިން ސަޢުދާއި، އަބޫ ޙަނީފާއާއި، މާލިކާއި، ޝާފިޢީއާއި ، އަޙްމަދު ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

5- ބަހަވިއްޔާތުގެ ދާއިރާގައި : އަބޫ އަސްވަދު އައްދުއަލީ އާއި، ޚަލީލު ބިން އަޙްމަދާއި، އިބްނުލް މުބައްރަދާއި، ސީބަވައިހިއާއި،

އަސްމަރީއާއި، މުބައްރަދާއި، ފައްރާއުއާއި، ކަސާއީ ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

6- ބޭސްވެރިކަމުގެ ދާއިރާގައި : އައްރާޒީއާއި، އައްޒަހްރާވީއާއި، އިބްނު ސީނާ ފަދަ ބޭބޭކަލުން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

7- ކެމިސްޓްރީގެ ދާއިރާގައި ޖާބިރު ބިން ހައްޔާން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ. އޭނާއަކީ ކެމިސްޓްރީ އިލްމުގެ ބާނީއެވެ.

8- ރިޔާޟީ އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި އިލްމާން ބުންދު ވައްސާބާއި ޝިހާބު ބުން ކަބީރު ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

9- އިންޖިނިއަރިންގާއި މޫސްތިރިންގެ ތެރޭގައި އަލްބައްޗާޗު ބިން އައްޖާޒު ފަދަ ކުރެވެއެވެ. އަލްމަސްޢޫދީގެ ޖުޣްރާފީގައި ބައްލަދުގެ ޚާލިދުން ވަސްޢަތާ ފަރުމާ ކުރައްވައި ބިނާ ކުރެއްވި އޭނާއެވެ.

-10 ސިޔާސީ ބޭފުޅުންގެ ތެރޭގައި އަބްދުލްމަލިކު ބުނު
މަރްވާނާއި އުމަރު ބުނު އަބްދުލްއަޒީޒާއި އަބޫ
ޖަޢުފަރުލް މަންޞޫރާއި ހާރޫނުއްރަޝީދު ފަދަ
ބޭބޭފުޅުން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

-11 ތާރީޚު ޢިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި އިބްނު
އިސްޙާޤާއި އިބްނު ހިޝާމާއި އަލްބަލާޛުރީއާއި
އިބްނު ސަޢުދު ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

-12 ކޮމާންޑަރުންގެ ތެރޭގައި މުޙައްމަދު
ބުނުލްޤާސިމާއި މޫސާ ބުނު ނަޞީރާއި ޠާރިޤު
ބުނު ޒިޔާދު ފަދަ ބޭބޭފުޅުން ފާހަގަ ކުރެވެއެވެ.

ކިރިތީ ރަސޫލާ ނަމޫނާއަކަށް ބައްލަވައިގެން ޚަލީފާއިންނާއި ރަސްރަސްކަލުން މިސްކިތްތައް ބިނާކުރެއްވުމުގައި ވާދަކުރައްވިއެވެ. ކޮންމެ ވެރިއަކުވެސް އޭނާގެ ވެރިކަން ވަރުގަދަ ކުރެއްވުމަށް ޓަކައި، އޭނާގެ ޤައުމުގެ މީސްތަކުން އެކަތިގަނޑަކަށް ހައްދަވައި އެކޮންތައްތަކުގައި ވާގިވެރި ބަޔަކަށް ހެއްދެވުމަށް ޓަކައި، މިސްރާބު ޖައްސަވަނީ މިސްކިތާ ދިމާއަށެވެ. މިސްކިތުގެ ޖައްވާރުންގެ ހިތްމައް މިލްކު

ކުރެއްވުމަށް ޖަހާއެވެ. މިހެންވެ އެބޭކަލުން މިސްކިތްތަށް ރީތިކުރައްވައި ފުރަޅު ކުރެއްވިއެވެ. މިސްކިތުގެ އެކުވެރިތަށް ގިނަ ކުރެއްވިއެވެ. ދަރިވަރުން ތިބުމަށާއި މުދައްރިސުން ދިރި އުޅުއްވުމަށް ޖަހާއެވެ.އުމަވީންނާއި ޢައްބާސީންނާއި ފާޠިމީންނާއި އައްޔޫބީންނާއި މަމާލީކުންނާއި މުވައްހިދީންނާއި މުރާބިޠީން ބޮޑެތި މިސްކިތްތަށް (ޖަވާމިޢުތަށް) ބިނާކޮށް އެތަންތަން މުދައްރިސުން ޢައްޔަންކޮށް ކިޔަވާދޭ އެދުރުގެތަކެއް ކަމުގައި ހެއްދެވެ. މަދްރަސާތަކާއި މަޖިލިސްތަށް މިސްކިތުން ބޭރަށް ނެރުއްވި ހިޖްރައިން ފުރަތަމަ ތިންސަތޭކަ އަހަރަށް ފަހުގައެވެ. އެކަމަކުވެސް މި މަދްރަސާތައް އޮތީ މިސްކިތާ ގުޅުވައިފައެވެ.

މިސްކިތުގެ އިތުރުވެރިކަން

1- މިސްކިތުގެ އިތުރުވެރިކަމުގެ ބާވަތްތައް

ކީރިތި ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم މަދީނާގައި ބިނާ ކުރެއްވި އެކަލޭގެފާނުގެ ޙަރަމުފުޅަކީ ގާތްގަނޑަކަށް އަކަށެއްގެ ސިފާގައި ބިނާ ކުރައްވައިފައިވާ މިސްކިތެކެވެ. ރަސޫލުﷲގެފާނު މި މިސްކިތާ އެކުވެރިކޮށް އެއްވެސް ތަނެއް ބިނާކުރައްވައިފައިވާ ކަން އެނގޭކަށް ނެތެވެ. ޚާރިޖަތު ބުނު ޒައިދު ވިދާޅުވިއެވެ: ރަސޫލުﷲ صلى الله عليه وسلم އެކަލޭގެފާނުގެ މިސްކިތްފުޅު ބިނާކުރެއްވީ 70 މުށް ގުނަ 60 މުށުގައެވެ.[53] ރަސޫލުﷲގެފާނު މިސްކިތްފުޅު ބިނާ ކުރެއްވި ބިމަކީ ސަހްލު ބުނު ޢަމްރާއި ސުހައިލު ބުނު ޢަމްރު ނަމަކަށް ކިޔާ ދެ ޔަތީމު ކުދިންގެ ބިމެކެވެ. މި ދެ ކުދިން ރަސޫލާއަށް

---

53 - ބަލާނަމަ: إعلام الساجد بأحكام المساجد 225 ވަނަ ޞަފްޙާ!

ވެދުމަކަށް އެ ބިން އެރުވުމުން ރަސޫލާ އެ ވެދުން ޤަބޫލުފުޅު ނުކުރައްވައި ބިމަށް އަގު ދައްކަވައި ބައްލަވައިގަތީއެވެ.

ގެފުޅު ފިޔަވައި އެހެން މިސްކިތްތަކުގެ ސިފައާއި ފަރުމާއަކީ ވަކިގޮތަކަށް ކުރަން އަންގަވައިގެން ކުރެވިފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ޒަމާނާއެކު އެ މޭސްތިރިކަމަށާއި ފަންނުވެރިކަމަށް ތަރައްޤީއާއި ބަދަލުތައް ދަނީ އަންނަމުންނެވެ. [54]

މާތްالله އެ ދެބަފައިކަލުންނަށް ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. " ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم ގެ ޒަމާނުގައި މިސްކިތް ބިނާކުރެވުނީ އުވައިންނެވެ. ފުރާޅުގައި ޖެހުނީ ކަދުރު ރުކުގެ ފަނެވެ. ތަނބުތައް ހެދުނީ ކަދުރު ރުކުގެ ފަކުނޑިންނެވެ. އަބޫބަކްރުގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި ނަބަވީ [illegible] އެއްވެސް ބަދަލެއް ނުގެންނަވައެވެ. ޢުމަރުގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި ރަސޫލާ އެޅުއްވި ބިންގާ މަތީގައި މިސްކިތް ބޮޑުކުރެއްވިއެވެ. އަދި

---

54 - أحكام المساجد في الشريعة الإسلامية 331/1

މިސްކިތުގެ ތަނބުތައް ލަކުޑިއަށް ބަދަލު ކުރެއްވިއެވެ. އުޘްމާނުގެ ވެރިކަމުގައި ބަރަދުފުޅު ބޮޑު ކުރެއްވިއެވެ. މިސްކިތުގެ ބިތްކޮޅުތައް ހިލައާއި ހުވައިން ބިނާކުރައްވައި ތަނބުކޮޅުތައް ހިލައިން ބަދަލު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ފުރާޅުކޮޅު ހައިވަކަރަށް ބަދަލު ކުރެއްވިއެވެ. މިކަމުގެ ސަބަބުން ވާރެއިން ދުރިން ނިވާވިއެވެ. ކަދުރު ރުކުގެ ފަތުން ނިވާކަން ނުލިބޭއެވެ. 55

އެއަށްފަހު މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ މަސްއޫލިއްޔަތު ކުރު ނުކުރި ތަރައްޤީވަމުން ދިޔައެވެ. އަދި މީހުންގެ ދުނިޔާވީ އެއްގޮތުގެ ފަހިން މިސްކިތަން އިސްރާފުވެރިކަން އިސްރާފު ކުރެވުމުން ދިޔައެވެ. ތަނާއި ޒަމާން ތަފާތު ވުމުން މިސްކިތްތަކަށް އިސްރާފު ކުރެވުމުން ދިޔަ އިސްރާފުވެރިކަމަށް ތަފާތުވިއެވެ. މި އިސްރާފުވެރިކަމުގައި ހިމެނޭ ބައިތަކަކީ :-

ޒަޚްރަފާ : މިއީ މިސްކިތުގެ އެތެރޭގައި ޒީނަތާ ވީ ފާރު ގުޅައިގެން ހެދޭ ނާޝް ކޮޗަރުއެއްކަމެވެ. މި ކޮޗަރިއަން ޒަޚްރަފާ ހިފުނީ މި ކޮޗަރި ރަސްރަސްކަލުންނާއި

55 – البخاري في كتاب الصلاة، باب بنيان المسجد 97/1 برقم 446.

އަމީރުންނަށް ހާއްސަ ކުރެވޭތީއެވެ. މި ކޮޓަރިއަށް އެހެން މީހުން ވަދެން މަނާ ވާތީއެވެ. މިއީ ދުޝްމަނުންގެ ބިރައިން ރަސްގެފާނު ފަދަ ވެރިން ރައްކާތެރިކުރުމަށް ޓަކައި މިސްކިތުގައި ހެދޭ ބައެކެވެ. މިސްކިތުގައި މި ފަދަ ކޮޓަރިއެއް ފުރަތަމަ ބިނާ ކުރެއްވީ މުޢާވިޔަތު ބުން އަބީ ސުފްޔާނެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަކޮށްލަން ޚާރިޖީންގެ މީހަކު ހަމަލާދިނުމާ ވިދިގެންނެވެ.[56]

56 - ބުނެވޭ ގޮތުގައި މި ފަދަ ކޮޓަރިއެއް ފުރަތަމަ ބިނާ ކުރެއްވީ އުސްމާނުގެފާނެވެ. އެކަލޭގެފާނު މި ކޮޓަރި ބިނާ ކުރެއްވީ އަމާންކަމަށެވެ. މި ކޮޓަރީގެ ފާރުގައި އާސަރުގައެއް ތަޅުވިއެވެ. އެއީ ނަމާދު ކުރާ މީހުންނަށް އިމާމާ ފެނުމަށް ޓަކައެވެ. އުސްމާނުގެފާނު މި ފަދަ ކޮޓަރިއެއް ހެއްދެވީ އަވަހާރަކޮށްލުމަށް ގޮތަށް ހަމަލާއަކުން ރަމަޟާން ފިރުން މަނާ ކުރުއްވުމުން ޓަކައެވެ. އެހެން ދިރާސާއެއް ބުނާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގައި މަޤްސޫރާއެއް ފުރަތަމަ ބިނާ ކުރެއްވީ އަބްދުލް މަލިކު ބުން މަރުވާނެވެ. އޭނާ މި ކޮޓަރި ބިނާ ކުރެއްވީ މަރިން ކުޅަ ދޮރުތައް ތަޅުވިގެންނެވެ. المدينة لابن شبة 6/1 އާއި شرح النووي على مسلم 409/3 އާއި إعلام الساجد بأحكام المساجد للزركشي 375. އާއި تحفة الراكع والساجد بأحكام المساجد للجراعي 393 ބައްލަވާ! މާލޭ ހުކުރު މިސްކިތުގައި މި ފަދަ ކޮޓަރިއެއް ހުރިއެވެ. އެއީ މިސްކިތުގެ މައިދޮރާ އުތުރުފަރާތުގައި ހަދައިފައިވާ ކޮޓަރިއެވެ. މި ކޮޓަރި ހާއްސަ ކުރެވިފައިވަނީ ރަދުންނާއި މި އެ ރަދުންގެ މާބޮޑު ވަޒީރުންނަށެވެ.

ޖަމާޢަތުގައި ބިނާ ކުރުމުގެ ހުކުމް

މިކަމުގައި ޔޫނުސް އިބްނު ފިރިޢައުގެ ތިން ބަސްފުޅެއް

ވެއެވެ.

1- އެއީ މަސްޖިދަށް ޤަރީބު ސުންނަތް ކަމެކެވެ. އިމާމު އަޙްމަދު

ސަޢީދު މުސްލިމުގެ ޝަރަޙައިގައި ވިދާޅުވެފައި ވަނީއެވެ

އަހަރެން އެ ކަމުގައި މަސްޖިދަށްގޮސް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރިއްޖެ ނަމަ

އެއީ ސުންނަތްކަމެކެވެ. [57]

2- އެއީ މުޖުތަހިދުން ސުންނަތް ކަމެކެވެ. ރަސޫލާ

ވިދާޅުވިއެވެ. ޖުމްޢާ އަދި ތަޝައްހުދުކުރުމަށްފަހު

---

57 - އެ ޙަދީޘްގައި އުމަރު ބުނު އިބްނު ބުނު އަބޫ ޞާލިޙް އަބޫހުރައިރާ މުސްލިމު ރިވާ ކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. މި ޙަދީޘް ބުނާމީހުންގައި ނަބިއްޔާ ބުނު ޖުމުޢައިން، ސުހައިލުގެ ފުށުން އަހަރެން ފޮނުއްވިއެވެ. އެއީ ނަމާދުގައި މުސްލިމުންގެ ފަރާތުން ރިވައިން ފަހަރެއްގައި ވެސް ކަމަކާ ބައްދަލުން ސުލްތާނު ކުރިއްވިފަރުވެ. އެކަމާގެ ފަރާތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހުއްޓެވެ! އަހުރެން މުސްލިމުންގެ އަހުރުގައި ޖުމުޢާގައި ހުކުރު ނަމާދު ކުރީމެވެ. ފަހު ، އިމާމާ ސަލާމް ދިނުމުން އަހުރެން އިން ތަނުން ތެދުވެ ނަމާދު ކުރީމެވެ. އެކަމާގެ ފަރާތުން އަހުރެން ގެންދަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. މިތާ ނޫނީ ގޮތަކަށް ކަންތައް ނުކުރާށެވެ! ހުކުރު ނަމާދު ކޮށްފައި ވާހަކަ ނުދައްކައި ތިބޭތާ ބޭރަށް ނުނިކުމެ އެހެން ނަމާދެއް ނުކުރާށެވެ! ފަހު ސަލާމާއި ބަޔަކާ ފިޔަވި ރަސޫލުﷲ ގެ ފަރާތުން އަމުރު ކުރެއްވީ ކުރަވަނީ އަހުރެންނަށެވެ ކުރެއްވިއެވެ. رواه في كتاب الجمعة، باب الصلاة بعد الجمعة 601/2 برقم 883

އަމީރުންނަށް ޚާއްޞަކޮށްގެން މުސްލިމުގެއި ރަށް

ތަންކޮޅެވެ. މި ކަން އެންމެ ފުރަތަމަ ފެންޖީ

މުޢާވިޔަތަގެ ޒަމާނުގައެވެ. އެއީ ޚަވާރިޖުންގެ މީހަކު

އަޑީގެފާނަށް ބަރަޚާދިންމާ ވިދިގެންނެވެ. އެއީ

ވެރިންނަށް ނަޞޭހަތްތެރިކަން ދިނުމަށް ޖަކާއި ހުދުން

ތަންކޮޅެވެ. މި ސަބަބަށް ޖަކައި މިއީ ހުރިތަ ކަމެކެވެ.

އެކަމަކު ފަހުގެ އިލްމުވެރިން ވަނީ ސަބަބަކާ

ނުލައިވެސް މުސްލިމުގެއި ދަލީލާ ހުދުން

ހުއްދަވާން ކަމަށް ވިދާޅުވެފައެވެ.[58]

3- އެއީ މަސްޢޫލަ ކަމެކެވެ. البيان والتحصيل ގައި

އިބްނު ރުޝްދު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

މަސްޖިދާއި ޙަސްތާރާގެ ޖަމާޢަތުގައި އަދި

އެކަލޭގެފާނުގެ ހަޔާތުގައި ޖަމާޢަތުގައި ހުރި ތަންކޮ

ނުނުވެ. އެއީ ފަހުގެ އެފެއްދުމުގެވެ.ވިރިން އެ ތަން

ހުރި އަމިއްލަ ނަފްސުތަކަށް ބިލާތަތަ ކަރުމަށް

[58] - المفهم لما أشكل من كتاب تلخيص مسلم 519/2.

ޓަކައެވެ. އެހެން ކަމުން މިސާލެއްގޮތުގައި މި ފަދަ ތަންތަން ހެދުން މަކްރޫހު ވާނެއެވެ. އެ ފަދަ ތަންތަން ހެދުމުގެ ނުބައި ކަންތަކުގެ ތެރޭގައި މި އަންނަ ކަންތައްތައް ހިމެނެއެވެ.

i. އެ ބިމަކީ ވެސް ނަމާދު ކުރުމަށް ޓަކައި ވަޤްފު ކުރެވިފައިވާ ބިމެކެވެ. އެހެންކަމުން އެތަނުގައި ވަކި ކޮޓަރިއެއް ހުރުމަކީ މުސްލިމުންނަށް ނަމާދު ކުރުމަށް ލިބިފައިވާ ތަނެއް އަސްލުން ފޭރިގަތުމެކެވެ.

ii. އެކަމުގައި ސަފުތައް ބުރިބުރި ކުރުން ވެއެވެ. މިއީ ސުންނަތާ ހިލާފު ކަމެކެވެ.

iii. މި ކަމުގެ ސަބަބުން ނުބައި ކަމަކަށް ދޮރު ތަނަވަސް ވެދެއެވެ. އެއީ ނުބައި މީހުންނަށް ނުބައި ޢަމަލުތައް ހިންގުމަށް މަގު ތަނަވަސް ވާތީއެވެ. އެހެނީ އެތަނުގައި މީސްތަކުންނަށް ވަންހަނާވެގެން ހުރެ ހަރާމު ކަންކަމަށް ނުވަތަ މަކްރޫހު ކަންކަމަށް އަރައިގަންފިދާނެއެވެ.

iv. އާންމުކޮށް ބޭރުގެ ހިސާބުން ނިމިފައިވާނެއެވެ.
މިއީ ވަގުތުން އެ މީހުންގެ ޒާތީ ތަރުހީބު ވަގުތު
ނުވަތަ މަގު ތަރަފުއްޒަތުގެ ކަމެކެވެ.

v. މިއީ މިސާލެއް ޖަނަވާރަށް ކުރެވުނެވެ. މިސާލަކަށް
ޖަނަވާރު ކުރުމަށް ޙާލަތުގެ ޙައްޤުތަކެވެ

ބުރަވެވޭ ރައްދު

އިސްވެ ބަޔާން ކުރެވުނު ރައްދުތަކަށް ބަލާއިރު
ބުރަވެވުން އޮޅި އެއީ މަސްލަހަތެއް ޖަހައި ހުއްދަ ކަމަކޭ
ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ރައްދުތަކެވެ. އެކަމަކު އެ ބާބުގައި
މުސްލިމުންގެ ވަކިވަކި ފަރުދުންނަށް ނަމާދު ކުރުން މަނާ
ކުރެވިގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ މަކްރޫހަ ކަމެކޭ ވިދާޅުވާ
ބޭކަލުންގެ ރައްދުގެ އިތުރުން ބުރަދަނެއް ނެތެވެ. އެހެނީ
މުޙާފަޒާގައި ފުރުން އެކަން ކުރުއްވުމުން އައްވަސް ސިފާބެހޭ
އެކަމާ ދެކޮޅަށް ނަރަކައިދޮވެއް. މަތި ސާބިތު ކުރުމަށް މިސާލެއްގެ
ބުނުން ވަކި ބަޔަކަށް ހާއްސަ ކުރެއްވި ޙުކުމް ޖެހޭގޮތުގަ
ނުބޭނުންވެއެވެ. ޙަސަނާ ހުސައިން ސާބިތު ބޭނުން ނުކުރާ

ވަގުތުތަކުގައި އެހެން މުސްލިމުންނަށް އެ ތާނގައި ނަމާދު ކުރެވުނަމަ ބިން ޖޭހިގަން ކަމަކަން ނުވާނެއެވެ.

މަޤްބޫރާގެ ޙުކްމު

މި ކަމާ ބެހޭ ގޮތުން ފިޤްހު އިލްމު ފޮތިން ވާހަކަ ދައްކަވައިފައެއް ނެތެވެ. އެބޭކަލުން ވާހަކަ ދައްކަވައިފައި ވަނީ އެކަމާ ބެހޭ ފަރުދީ ކަންތައްތަކާދުރުއެވެ. މަޤްބޫރާގައި ކުރާ ނަމަދަކީ ފުރަތަމަ ސަފުގައި ކުރާ ނަމާދާ އެއް ފަދަ ނަމާދެއް ހެއްދެވެ؟ މަޤްބޫރާގެ ތެރޭގައި ނަމާދު ކުރާ މީހާ އިމާމާ ތަބާވާ މީހަކަށް ވާނެ ހެއްދެވެ؟ މި ސުވާލުތަކާ ބެހޭ ގޮތުން ދެއްކަވައިފައިވާ ޢަވާބުމަކަން ބަލައިއިރު މިސްކިތުގައި މަޤްބޫރާއި ބިނާކުރުމުގެ މަސްއަލައިގައި އިލްމު ފޮތިންގެ ތިން ރައުޔެއް ވެއެވެ.

ފުރަތަމަ ބަސް : ޢާއްމު ފަރުދުންނަށް އެ ތަނަށް ވަދެ ނަމާދު ކުރުން ހުއްދަ ކުރެވިފައިވާނަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމުގައިވާ ތަނެކެވެ. އެހެން ނޫނީ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. އިބްނު

ރުޝްދު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ބައެއް ފަހަރަށް ހުޅުވައިލެވޭނަމަ އަދި އަންނަ ބައި ފަހަރަށް ބަންދު ކުރެވޭނަމަ ފުރަތަމަ ސަފުކަން ފުރި އެ ތަނުން ބޭރަށް ނުކުމެ ގޮސް ސަފުވެ.އެ ތަން ޢާއްމުންނަށް މަގާ ނުކުރެވޭނަމަ ފުރަތަމަ ސަފުކަން ފުރި އޮޅުއިން ފިޔަވަޅާ ވީ ފާރާ ގުޑިފައިވާ ސަފުވެ. 59

އަލްފުރޫޢު ބުނާގޮތުގައި މަޒްހަބުތަކާއި ދިމާއަށް ކުރެވިފައިވާ ތަނެއްނަމަ އެ ތަނުގައި ނަމާދު ކުރުން މަކްރޫހު ވާނެއެވެ. ބުނެވޭ ގޮތުގައި އެ ތަނުގެ ސަބަބުން ބޭރުގާ ނަމަ އެ ތަނުގައި ނަމާދު ކުރުމަކީ ސަބަބެއް ނުވާނެއެވެ.

ދެވަނަ ބަސް : އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިގެންނެއް ނުވެއެވެ.ދަލީލު الله ރުއްސަވާން ޢުމަރު އިބްނު ޢުމަރު ނަމާދު ވަގުތު ޖަހުމުން ނަމާދު ކުރައްވަމުން ތަކާއި އެ ތަނުން ބޭރަށް ނުކުމެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. 60 އަލްއިސްނަވީ ބުނު ފައިސާއި އިބްނު ޒުބައިރިޖު ހިއްފަވައިފައި ވާނީ މި ރައްދުދެއެވެ. އަލްޝަވާޝީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މަޒްހަބުތަކާއި މިސްކިތުގެ ބައެއް

---

59 - البيان والتحصيل 292/1. وانظر: الفروع 117/2. الإنصاف 348/1. تحفة الراكع والساجد بأحكام المساجد 392.

60 – أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه 401/1.

އިމާމު [illegible] ނަމާދު [illegible].

[illegible] ނަމާދު [illegible].[61]

ތިންވަނަ ބަސް : [illegible].

[illegible].[62] [illegible] " [illegible] " [illegible]? [illegible]? [illegible]

61 - فتح الباري لابن رجب 275/6.

62 - المفهم 2/519 – 520.

ބޭރުގެ ފުރަތަމަ ސަފު ފުރިހަމަ ނުވަނީސް އެތެރޭގެ ދެވަނަ ސަފުގައި ހުރެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ނަމާދު މަކްރޫހަ ވާނެއެވެ.

އިމާމު ޝާފިޢީ — رحمه الله — ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މަކްރޫހައަކީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ. މަކްރޫހުގެ ސަބަބުން އެތެރޭގައި ތިބޭ މީހުންނާ ބޭރުގައި ތިބޭ މީހުންނާ ދެމެދުގަން ހުރަސް އެޅުނަސް އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ. އެއީ މިސްކިތުގައި ހުސްބަރުވަތް ބަރަނޑާ ފުރާޅު އެއްފަދަ ތަނުގެވެ.[63] އިބްނު ރަޖަބުލް ހަނބަލީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އިމާމާއި މައުމޫމާ އެއް މިސްކިތެއްގެ ތެރޭގައި ތިބި ނަމަ އޭނާގެ އިޤްތިދާ ސައްޙަ ވާނެއެވެ. އެ ދެމީހުންގެ ދެމެދުގައި ހުރި ދުރުމިނަކީ ބޮޑުދުރުމިނެއްވިޔަސް އެއީ މައްސަލައެއް ނޫނެވެ.[64]

ތިންވަނަ ޙާލަތު: މިއީ އިޤްތިދާ މައްސަލައެކެވެ. މި ކަމުގައި ސަހާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ޙާލަތު މި ވަނީ

---

63 - معرفة السنن الآثار 191/4. فتح الباري لابن رجب 301/6. މަޤްޞޫރާ ބޭރުގެއިން ފުރުޖާ ، ޝާފިޢީގެ ފަރާތުން ނިސްބަތް ކުރެއްވި ވިދާޅުވުމާ ބަސްފުޅު އެއީ ޝާފިޢީގެ ފަރާތުން ޙަދީޘް ކަމަށް ވާނެއެވެ. انظر: المفهم 520/2.

64 - تحفة المحتاج في شرح المنهاج 314/2

ތަފާތުވެފައެވެ. ދަރިފުޅަކަށް ބަލިވެއިރު ބުރަވަން ޗޭނީ

ފުރަތަމަ ބަހަށެވެ. ތާލީޤު ރިވާ ހަރަތްލާ ގޮތުގައި،

އަލްއަބްނަފު ބޭނު ކަލިސް މަޖްބޫރުގެ ތެރޭގައި ނަމާދަށް

ނުކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި އެއީ " حمى " -

ރައްކާތެރިކުރެއްވިތާ އިޙްސާނެވެ. [65] މާތްالله ރަސޫލާއިމު

އިބްނު އުމަރުގެފާނު ނަމާދުކުރު ކުރައްވަން ވީމާ މަޖްބޫރާއިން

ބޭރަށް ނުކުމެ ވަޒީފާގަނޑުވައެވެ.

މިސްކިތުގެ ޖެރަސް[66]

މި މަސްއަލައިގައިވެސް އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު

ތަފާތެވެ.

ފުރަތަމަ ރައުޔު : މިސްކިތުގެ ޖެރަހުގެ ބުނުމަކީ މިސްކިތުގެ

ބުނުމެވެ. މިއީ ހަނަފީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ހަންބަލީންގެ

ރައުޔެވެ. އަލްމަބްސޫތުގައި އައްސަރަޚްސީ ވިދާޅުވަނީ :

---

65 - رواه عبدالرزاق

66 - ރާއްޖޭގައި ޖެރަސް ހަރައިގެން އަދި މިސްކިތް ބިނާކުރާ ތަނެއް ނުފެނެއެވެ.

މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ އެ މިސްކިތުގެ މުންނާރަށް

އެރުމަކުން އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ.އެކަމަކު އެއީ

މުންނާރުގެ ދޮރު މިސްކިތުގެ އެތެރޭގައި ހުރިނަމައެވެ. އެކަމަކު

ރާއްޖޭގެ ހުކުރު މިސްކިތު މުންނާރަށާއި އިސްލާމީ މަރްކަޒުގެ

މުންނާރަށް ބަލައިލު މި ދެ މުންނާރުވެސް ހުރީ މިސްކިތުން

ބޭރުގައި މިސްކިތާ ގުޅުމެއް ނެތިއެވެ.

އަލްކާސާނީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ޖެރަހަކީ

މިސްކިތާ ތަބާވާ ބައެކެވެ.ތަބާވާ އެއީގެ ޙުކްމަކީ އަޞްލުގެ

ޙުކްމެވެ.[67]

އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވަނީ : މިސްކިތުގެ ފާރުގެ

އެތެރެހާއި ބޭރުގެ ޙުކްމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމެވެ. މިސްކިތަށް

ތިބިފައިވާ ހުރްމަތް މި ތަންތަން ވެސް ލިބިގެންވެއެވެ.

މިސްކިތުގެ ޖެރާއި މިސްކިތުގެ ވަގުތަކުގެ ޙުކްމަކީވެސް

މިއެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ޖެރަހަސް

ދަމީގެއްރާއި ހުސްގޯތި ބޭރުގައި އިޢުތިކާފަށް އިނުން ޞައްޙަ

---

67 - بدائع الصنائع 243/1. وانظر: تبيين الحقائق 230/2. حاشية ابن عابدين 516/2.

ވާނެއެވެ. މިސްކިތުގައި ނަމާދު ކުރާ މީހުންނާ އިޤްތިދާވާގެން ކުރާ ނަމާދުވެސް ބަޠްލަވާނެއެވެ.[68]

އިބްނު ހަޖަރުލް ހައިތަމީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގައި ފެނުވީ އިޢުތިކާފު ބަޠްލަ ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ރަސޫލުﷲގެ ޒަމާނާއި އަސްލަފުގެ ޒަމާނުގެ އަހަރެއްހަރެއްގެ ސަޙާބީން މިސްކިތުގައި (އެއީ ޙަރަމް ކަމުގައި ވިޔަސް ، ނުވަތަ ނަބަވީ ކަމުގައި ވިޔަސް ، ގޮތީ ޢޫރަގައި ކަމުގައި ވިޔަސް) ފެނުވީ އިޢުތިކާފް ނުކުރައްވައެވެ.[69]

އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އިޢުތިކާފަށް އިސްނަ މީހާއަށް މިސްކިތުގެ ޙަރަމް އެތެރެން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެހެނީ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއްކަމެވެ. މިހެންވެ ޖުނުބުވެރިޔާއަށް ޙަރަމް މަތީގައި ވަދެ ކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ނުވެއެވެ. މިއީ އަބޫ ޙަނީފާއި ޝާފިޢީގެ ބަސްފުޅެވެ.

ދެވަނަ ނުކުތާ : ޙަރަމަކީ މިސްކިތުގެ ބައިން ވަށައިގެންވާ ތަނެއް ނޫނެވެ. މިއީ ގާތުގައިހުރި ޙައްދެއެވެ. އެކަމަކު އިބްނު ޙަޒްމު

68 - المجموع 143/2.

69 – تحفة المحتاج 464/3.

ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ހުރުމަތް މިސްކިތް މަތިގައި ބިނާ ކުރެވޭ ކޮންމެ ތަނަކަށް ލިބިގެން ވެއެވެ. މާލިކު ވިދާޅުވެއެވެ. މިސްކިތުގެ މަތިގައި ނުވަތަ މުންނާރުގައި އިޢުތިކާފު ނުކުރެވޭ ހުންނެވެ. އަލްބާޖީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތުގެ ޗެތަރަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެހެން ވީމާ މިސްކިތުގެ ޗެތަސް މަތިގައި އިޢުތިކާފެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އެތާނގައި ހުކުރު ނަމާދެއް ވެސް ނުކުރެވޭނެއެވެ.[70]

އެކަމަކު އަލްޤަރާފީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ވައިގެ ހުކުމް އޮންނާނީ ބިނާގެ ހުކުމާ އެއްގޮތަށެވެ. އެހެންކަމުން ވަޤްފުކޮށްފައިވާ ތަނެއްގެ ވަޔަކީ ވަޤްފެކެވެ. މިލްކުވެފައިވާ ތަނެއްގެ ވަޔަކީ އެ މިލްކުވެރިޔާގެ އެއްކޮޅެވެ. އެހެން ކަމުން މިސްކިތުގެ ވައިގެ (މަތިގެ) ހުކުމަކަށް ވާނީ މިސްކިތުގެ ހުކުމެވެ. އެ ތަނަށް ޖުނުބުވެރިޔަކު ކައިރިވެގެން ނުވާނެއެވެ.

[71] މި ބަސްފުޅުން އެނގެނީ މާލިކީ މަޛްހަބުގެ އުސޫލަން

---

70 – المنتقى 80/2.

71 – نوار البروق في أنواء الفروق 15/4. انظر: تبيين الحقائق 230/2. حاشية ابن عابدين 516/2. تحفة المحتاج 268/1. مغني المحتاج 659/1. الفروع 139/5. الإنصاف 259/3. 7/72. (53)وانظر: منح الجليل شرح مختصر خليل 490/7. حاشية الدسوقي على الشرح الكبير 19/4.

ބަލައިލިރު ޝަރުޢުގެ ހުކުމަކީ މުސްލިމުގެ ހުކުމެވެ. އަދި ޚަރުޝީ ވިދާޅުވިއެވެ. މުސްލިމުގެ އަޑީގައި ގެއެއް ހުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އެކަމަކު މުސްލިމުގެ މަތީގައި ގެއެއް ހުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. މުސްލިމުގެ މައްޗަށް މުސްލިމުގެ ހުރުމަތްތެރިކަން ލިބިގެންވާނީއެވެ.[72] އަދި ބުނު އަބްމަދުރުށް ބަދަރިޔާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ދެފުށުގެ އަޑީގައި ކުރާ ނަމާދުރު ސަބަބެއް ނުވާނެއެވެ. ޖުނުބުވެރިޔާއަށް ދެފުށުގެ އަޑިއަށް ވަނުން ހުއްދަވާނެއެވެ.[73]

މުސްލިމުގެ މުންނާރު

ރަސޫލާ ﷺ ބިނާކުރެއްވި މުސްލިމްކޮށްގައި ބަނދި ގޮވުމަން މުންނާރުއް ހައްދަވައިފައެއް ނުވެއެވެ. ބިލާލުގެފާނު ބަންގި ގޮވައިފައިވަނީ ބަރަމުދުގެ ކައިރީގައި ހުރި ގެއެއް މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެންނެވެ. ވާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އިރުވަތު ބުނުއް ޖުބައިރު ބަނިއް ނައްޖާރު އަންހެނަކާ ރިވާކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އޭނާގެ ގެއަކީ ބަރަމުދުގެ

---

72 – انظر: منح الجليل شرح مختصر خليل 490/7. حاشية الدسوقي على الشرح الكبير 19/4

73 – حاشيته على شرح الخرشي لمختصر خليل 262/1.

ވަށައިގެން ހުރި ގެތަކުގެ ތެރޭގައި ހުރި އެންމެ އުސް ގެއެވެ. ބިލާލުގެފާނު ފަތިސް ނަމާދަށް ބަންގި ދެއްވީ އެ ގެ މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެން ހުންނަވައެވެ. މެންދަން ވުމުން އެކަލޭގެފާނު އެ ގެއަށް ވަޑައިގެން ފަޖްރު ވަގުތު ބައްލަވަން އިންނަވައެވެ. ފަޖްރު ފުރުން އެ ގެ މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެން ބަންގި ދެއްވައެވެ. އެ ގެ މައްޗަށް އަރައިވަޑައިގެން ބަންގި ދެއްވުމުގެ ކުރިން މާތްﷲއަށް ހަމްދާއި ސަނާ ދަންނަވައެވެ. އެ އަންހެނާ ބުނެއެވެ. މި ގޮތަށް ހަމްދު ސަނާ ނުދަންނަވާ ހަމަ އެންމެ ރޭއެއްވެސް ފާއިތުވި ގޮސްފައިވާ ކަން މަތަކަށް ނާރެއެވެ.[74]

މުންނާރާ ބެހޭގޮތުން ވަސް ބާޗަކެއްވެއެވެ.

ފުރަތަމަ ބާވަތު : މިސްކިތުގެ ޖެހެސް މަތީގައި މުންނާރު ހުރުން : މިސްކިތުގެ ޖެހެރުގެ ބުރްޖާ ބެހޭގޮތުން މިނާރު ވާނީ ވާހަކަ ދެކިފައެވެ. ބޮޑުދެދެ ހަރުދަނާ އެއް މިސްކިތުގެ ބުރުޖުގައި ތަންކޮޅެއް. އެހެންނަމަވެސް ޖެހެސް މަތީގައި ބިނާ

---

74 – رواه أبو داود 55.

ލިބޭނީ މުސްލިމުންނަށް ވަރަށް މިސްކީނުގެ ބަޔަކަށްވެ. އެހެންނަމަ
ދުނިޔޭގެ ވަރަށް މިސްކީނުގެ ބަޔަކުވެ.

ދެވަނަ ބައި : މިސްކީނާ ގުޅޭގޮތުން މިސްކީނުގެ

އެބޭފުޅުން މުސްލިމުންގެ ތެރޭ ތަފާތުން މުސްލިމުން ހުރިން :މި

ބާރުގައި އިސްލާމް ވިލާތުގެ ތެރެ ތަފާތުތަކެއްވެ. ފުރަތަމަ

ތަފާތަކީ ހަނަފީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ހަންބަލީންގެ ތަފާތެވެ.

އަލްމަބްސޫޠު ބޮޑުތަކުގައި މުސްލިމުން މިސްކީނާ ގުޅުވައިދޭނަމަ

(އަ ޝައިޚު އަދި ތެރެ މިސްކީނުގެ އެބޭފުޅުންގައި ސަރަޚްސީ

ބޭފުޅުގައި ސަރަޚްސީ) މުސްލިމުން އެދުމުން އިއްޔާމުގެ ބާރުތައް

ނުވާނެއެވެ. البحر الرائق ބޮޑުތަކުގައި މުސްލިމުން އަދި ތެރެ

ހިނގާ މިސްކީނުގެ އެބޭފުޅުންގައި ނަމަ އިއްޔާމުވަން އިންސާނަ މިފަދަ

މުސްލިމުން އެދުމުން އެކަކު އިއްޔާމުގެ ބާރުތައް ނުވާނެއެވެ.

ނަމަވެ ފިޤުހާ ގައިދެ މިސްކީނުގެ ބޭފުޅުން ނުވަތަ[75].

މިސްކީނުގެ ސަބަބުން ބޭފުޅުން މުސްލިމުން ބޮޑުކަންވައިވާ ނަމަ

ނުވަތަ މުސްލިމުންގެ ތެރޭ މިސްކީނުބޭފުޅުން ހިނގަމަ ނުވަތަ

ސަބަބުން ބޭފުޅުން ހިނގަމަ މުސްކިލު އެ މުސްލިމުން އެދުމުން

[75] - المبسوط 3/140- 141

ޢާންމު ޢިބާދަތްތައް ފާސިދުވެ ނުވާނެއެވެ. އެހެނިހެން ވިދާޅުވާ

ގޮތުގައި މިސްކީނުން ބޭނުގައި ހުއްޓަސް އެތަނުން އެބައުން

ޢިބާދަތް ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ.[76] ޢިލްމު ދެވެރިން ވިދާޅުވަނީ

މިސްކީނުގެ ބޭނުގައި ނުވަތަ މިސްކީނު ބޭނުއަށް ދޭތި ހުރިހަ

މުނާސަބު ހުރިހަ މިސްކީނުގެ ބޭނުމެވެ. އެކަމަކު މާލިކު

ވިދާޅުވަނީ މިސްކީނުގެ ޖަހަސް ތަކީގައިވެސް އަދި

މުނާސަބުގައިވެސް ޢިބާދަތް ނުކުރާ ހިނގަމެވެ. އަލްބާނީ

ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުނާސަބާ މިސްކީނު ނަމުގެ ގޮތުން ވެސް

ތަވާތެވެ. އެއީ ނަމާދު ކުރަން ހާދު ތަނުގައި ނުނުވެ. އެކަމަކު

އެ ތަނުން ހާދުނި ނަމާދުގެ ވަގުތު ވަގުތުޖެ ކަނޑު ޢިއްޔާނުން

ކުރުމުން ޖެހޭއެވެ.އެއީ މިސްކީނުގެ ކުނާތަކާއި ވަރުތައް ފަދަ

ތަކެތި ބަހައްޖާ ގުދުރަތް ފަދަ ތަނުކެވެ.އެހެންކަމުން އެ

ތާނގައި ޢިބާދަތް ޞައްޙަވެ ނުވާނެއެވެ.

---

[76] - المجموع 344/6.. އެކަމަކު ޢިމާމް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކީނުގެ ބާޠިން ބޭނުގައި ހުއްޓަ މުނާސަބުން މިސްކީނުގެ ޝަކުވާ ނަމާވެ. އެކަމަކު މިއީ ސާބިތު ދަލީލެއް ޖުމްހޫރުން ބައާ ހިފާ ބަހާތަވެ.

އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ މުންނާރަށް އަރައި ބަންގި
ގޮވުމުގެ ޙުކްމަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ ކެއުމަށް ޓަކައި ފުރާޅަށް އެރުން
މަކްރޫހަ ވާނެއެވެ. އެކަމަކު މުންނާރުގައި ކެއުން ހުއްދަ
ވެގެންވެއެވެ. މި ބަހުން އެނގެނީ މުންނާރުގެ ޙުކްމަކީ
މިސްކިތުގެ ޙުކުމް ކަމެވެ. އެހެނީ އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ
ކެއުމަށް ޓަކައި މިސްކިތުގެ ގޯތިތެރެއަށް ނުކުމެއުޅުނަމަ އެނގޭ
އިޢުތިކާފު ބާތިލުވާނެއެވެ. ޙަނަފީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ ބަންގި ގޮވުމަށް ޓަކައި މުންނާރަށް
އެރުން މަކްރޫހަ ވާނެއެވެ.

ތިންވަނަ ބާވަތު : މުންނާރު މިސްކިތާ ގުޅިފައި

ވިޔަސް ޢާއިޝާގެ ދޮރު މިސްކިތުން ބޭރަށް ވާ ގޮތަށް ހުރުން
: މާލިކީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ހަންބަލީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
މި ގޮތަށް ހުންނަ މުންނާރުގެ ޙުކްމަކީ މިސްކިތުގެ
ޙުކްމެވެ. ޙަނަފީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި ފަދަ މިސްކިތްތަކުގައި
އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ ބަންގި ގޮވުމަށް ޓަކައި ގެނދީ
މުންނާރަށް އަރައިގެން ނުވާނެއެވެ. އިބްނު މުފްލިޙު ވިދާޅުވާ

ގޮތުގައި މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުމެގެން ދެނުވީ މުންނާރަށް ނޭރޭނަމަ އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ. އިބްނުލް ބަސްނާއުއާއި އަބްދުލް ހައްޖާބު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ފަދަ މުންނާރުގެ ޙުކުމަކީ ހަމަ މިސްކިތުގެ ޙުކުމެވެ. " އަލްއިންޞާފު " ބުނާގޮތުގައި ބަންގިގޮވުމަށް ޓަކައި މިސްކިތުން ނުކުމެއްޖެނަމަ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ. دقائق أولي النهى ގައި އައިސްފައިވާ ގޮތުގައި ، އިޢުތިކާފަށް އިން މީހާ ބަންގި ގޮވުމަށް ޓަކައި މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުމެއްޖެނަމަ އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ.މިއިން އެހެނީ ޢިލްމުވެރިންގެ ޤައުލު މި ކަމުގައި ޝަރުޠުކޮށްފައެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ހުއްދަ ކުރައްވާ އިރު އަނެއްބައި ބޭކަލުން ހުއްދަ ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުން މުސްތަޙައްބު ކުރިމަން ހުއްދަ ނުކުރައްވައެވެ.[77]

[77] - انظر: تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق 229/2. المنتقى للباجي 80/2. تحفة المحتاج 483/3. مغني المحتاج 670/1. الفروع 5/ 140. الإنصاف 259/3.

މި ކަމުގައި ހަނަފީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ފަދަ
މުންނާރުގެ ހުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ހުކުމް.އަލްމާލިކީސީ ވިދާޅުވާ
ގޮތުގައި މުންނާރަކީ އެރުމުން އާންމުގެ އިޖުތިމާޢު ފާސްކުރެއް
ނުވާނެއެވެ.އެހެނީ މުންނާރުގެ ދަށު ބޭރަށް ވާ ގޮތަށް ހުންނަ
މުންނާރަކީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ.

ހަތަރުވަނަ ބާވަތު : މިސްކިތާ މުންނާރު ގުޅިފައިވާ އިރު އެ
ޙަރަން އެރުމަން އެތެރެއިންނާއި ބޭރުން ދަށު ހުރުން : މާލިކީން
ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ޙަރަން މިސްކިތުގެ ހުކުން ލިބިގެން
ނުވެއެވެ. އެކަމަކު އަނެއް ތިން މަޛްހަބު ބުނާގޮތުގައި އެއީ
މިސްކިތުގެ ހުކުމުގައިވާ ޙަރަމެކެވެ.

ފަސްވަނަ ބާވަތު : މިސްކިތާ މުންނާރު މުޅިން ވަކިން ހުރުން
: މި ބާވަތުގައި މުންނާރަށް މިސްކިތުގެ ހުކުން ލިބިގެންނެއް
ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުންނާރު ވަކިން ހުރިއިރު
އެ ތަނުގެ ދުރުވެސް ހުރީ މިސްކިތުން ބޭރުގައިނަމަ އެ
މުންނާރަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމެއް ނެތެވެ. އިޖުތިމާޢަކުން އިން
މީޒާ ބަންގި ގޮވުން ނޫން ކަމަކަށް މުންނާރަށް އަރައިފި ނަމަ

އޭނާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލުވާނެއެވެ. [78] އިބްނު މުފްލިޙު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުންނާރުގެ ދޮރު މިސްކިތުތެރެއަށް ކަނޑައިފައި ނުވާ ނަމަ. އަދި މިސްކިތުގެ ގޯޅި ތެރޭގައިވެސް މި ދޮރު ނުހިމެނޭނަމަ މި މުންނާރަކަށް އެރުމަށް ބަލައި މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުންނަން ޖެހޭ އިޢުތިކާފުވަން އިން މީހާގެ އިޢުތިކާފު ބާޠިލު ވާނެއެވެ.

މިސްކިތުގެ ރަޙްބަތު

ޢަރަބިބަހުގައި رحبة އައިސްފައި ވަނީ رَحَب އިންނެވެ. މާނައަކީ ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ނުވަތަ ތަނެއްގެ އެންމެ ތަނަވަސް ހިސާބެވެ. އިބްނު ޙަޖަރު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ " ތަނަވަސް " އެވެ. އެހެންކަމުން މިސްކިތުގެ ރަޙްބަތަކީ މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި އެތަނާ ވަކިނުވެ އޮންނަ ގޯތިތެރެއާއި ހުސް ބިމެވެ.

މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަޙްބަތުގެ ދެ މާނައެއް ވެއެވެ.އެއް މާނައަކީ މިސްކިތް ބޮޑު ކުރުމަށް ބަކައި ވަކައިގެން

[78] - المجموع 6/345.

އޮންނަ ހުސް ޖާގައެވެ. މިސްކިތް ފުރިގެންދާ އިރު މިތާނގައި ސަފުތައް ގުޅުވައިގެން ނަމާދު ކުރުން ޞައްޙަވާނެއެވެ. އެކަމަކު އިޢުތިކާފް އިނުން ޞައްޙައެއް ނުވާނެއެވެ. ރަޙްބަތުގެ ދެވަނަ މާނައަކީ މިސްކިތުގެ ސަޙްނެވެ. މި ތާނގައި އިޢުތިކާފް އިނުން ޞައްޙަ ވާނެއެވެ. [79]

ރަޙްބާގައި ޝާމިލުވާ މާނަތަކަކީ

- ގޭގެ ގޯތިތެރި
- ގޭ ކުރިމަތީގައި އޮންނަ ހުސް ޖާގަ
- މިސްކިތުގެ ގޯތިތެރި
- މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި އޮންނަ މައިދާން ނުވަތަ ހުސް ބިން

ޙަރީމް (حريم)

ހަރިމްގަ ، މި ބަސް ދިވެހި ބަހަށް އައިސްފައިވަނީ ޢަރަބި އަސްލު "ޙަރީމު" އިންނެވެ. ޙަރީމުގެ އަސްލަކީ ވަޅުގެ ޙަރީމެވެ. އެއީ ވަޅުގެ ވަށައިގެންވާ ތަނެވެ. އެ ތަނަކަށް

79 - حاشية الدسوقي 1/596.

ހަރަމު ކިޔުނީ އެހެން މީހުންނަށް (އެ ވަގުތު ވެރި ފަރާތް ނޫން މީހުންނަށް) އެ ހިސާބު ކުރުން މަނާކޮށްފައެވެ. އަރަބިބަހުން ބަލައިލުމު ގޭގެ ހަރަމަކީ ގެއަށް ލިބިގެންވާ ހައްޤުތަކާއި ގެއަށް އިތުރު ކުރެވޭ އިތުރުކުރުންތަކެވެ. ވީމާ، މިސްކިތުގެ ހަރަމްއަކީ (ނުވަތަ ހަރީމަކީ) މިސްކިތުގެ ވަށައިގެންވާ ސަރަހައްދެވެ.[80] ހަރަމްގަ ފާރަލާ މި ސަރަހައްދު ވިޔާންތު ހިނގަނީ. ފިޤުހު އިލްމު ވެރިން ބަޔާންކުރާ ގޮތުގައި އެއީ ކޮންމެ މިތުރިހުރުމާ ގުޅިފައިވާ ބައެވެ.

ކަރަބަތާ ހަރަމްގެއިގެ ބަޔާން

ބަޔަކު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ކާންމު މިސްކިތަކަށް ވެސް ހަރީމެއް ވެއެވެ. އެކަމަކު ކާންމު މިސްކިތަކަށް ކަރަބަތެއް ލިބިގެންނުވެއެވެ. މިސްކިތުގެ ކާރުމަތީގައި ހުސް ބިންކޮޅެއް އޮތްނަމަ އެއީ ކަރަބަތެވެ. އެ ބިންކޮޅަކީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ލިބިގެންވާ ބައެއްވެ. ހަރީމަކީ މިސްކިތާ މި ކަރަބަތުގެ ވަށައިގެންވާ ބިމެވެ. މިސްކިތުގެ ފާރު

---

80 – انظر: معجم مقاييس اللغة مادة (حرم). لسان العرب مادة (حرم).

މި ހުރިހާ ތަނެއްގެ ވަރަދިގެންވާނަމަ އެއީ ރަޙްބަތެއް ނެތް
އެކަމަކު ހަރީމެއް އޮތް މިސްކިތެކެވެ.

އިބްނު ހަޖަރު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތެއް ބިނާ
ކުރާއިރު މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި ހުސްތަނެއްކޮށް ބާއްވައިފައި
އިން ފާރު ރާނައިފިނަމަ އެ ހުސްތަނެއްކޮޅަކީ މިސްކިތުގެ
ރަޙްބަތެވެ.ހުސްތަނެއްކޮޅު ނެތްނަމަ އެއީ ހަރީމެވެ. އެ ކަމަކު
ގޮތަކުން ގެއެއް މިސްކިތަކަށް ހަދައިފިނަމަ އެ މިސްކިތަށް
ހަރީމެއް ވެސް އަދި ރަޙްބަތެއް ނުހުންނާނެއެވެ.

މި ވާހަކަތަކުން ދޭހަވަނީ މިސްކިތް ބިނާކުރާއިރު އެ
މިސްކިތް ބޮޑު ކުރުމަށް ބަލައި މިސްކިތާ މިސްކިތުގެ އިން
ފާރު ދެމެދުގައި ހުސް ބިންކޮޅެއް ބާއްވައިފައި އޮތް ނަމަ
އެއީ ރަޙްބަތެވެ. އެއީ މިހެން ވަކި ނުކުރެ އުޅުމަން ބަލައި އަދި
އުޅަނދުފަހަރު ވަދެ ނުކުތުން މަނާކުރުމަށް ބަލައި ހަދައިފައިވާ
ފާރެއް ނަމަ އެއީ ހަރީމެވެ. އަލްޚަރަޝީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
އަޒްހަރު މިސްކިތުގެ ބޭރު ދޮރުމަތި ކައިރިގައި އޮންނަ ހުސް
ތަންކޮޅަކީ ހަރީމެވެ. އެހެނީ އެއީ މަގުގެ ބައެކެވެ.[81]

81 - شرح الخرشي على مختصر خليل 2/76

[illegible]

[illegible]

1- [illegible]

[illegible][82] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] صلى الله عليه وسلم [illegible]

[illegible]

[illegible][83] [illegible]

[illegible]

[illegible]

---

[82] – انظر: البحر الرائق 205/1. حاشية ابن عابدين 343/1. انظر: المنتقى للباجي 79/2. شرح مختصر خليل للخرشي 267/2. حاشية الدسوقي على الشرح الكبير 2/190 انظر: الفروع 138/5. الإنصاف 258/3.

[83] – عزاه ابن مفلح في الفروع لابن بطة وقال: " إسناده جيد"، انظر: الفروع 167/5.

އެކަލޭގެފާނަށް ރުއްސުންލެއްވި ޢުމަރުގެފާނު މިސްކިތުގެ އެއް ފަރާތެއްގައި ރަޙްބަތެއް ބިނާކުރެއްވިއެވެ. އެ ތަނަށް ބުޠައިޙާއު އޭ ވިދާޅުވިއެވެ.އަދި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބޭކާރު ވާހަކަދައްކަން ބޭނުންވާ މީހުންނާއި ޅެންކިޔަން ބޭނުންވާ މީހުންނާއި އަޑު އުފުލަން ބޭނުންވާ މީހުން މިރަޙްބަތަށް ނުކުންނާނެވެ.[84] މި ތާނގައި ދަލީލަކީ މިސްކިތާ ގުޅިގެން ޢުމަރުގެފާނު ރަޙްބަތު ބިނާ ކުރެއްވި ނަމަވެސް މިސްކިތުގެ ޙުކުމުން ބޭރުގައިވާ ތަނެއް ކަމަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުން ދޭހަވާ ކަމެވެ. ރަސޫލާގެ އެއްވެސް ސަޙާބީއަކު މި ކަމާ ދެކޮޅެއް ނަހައްދަވައެވެ. ތިންވަނަ ދަލީލަކީ އަބޫ ހުރައިރަތުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބަޔަކު އައިސް ރަޙްބަތުގެ ތެރޭގައި އިށީނދުން މިސްކިތުތެރެއަށް ވަނުމަށް

84 - އެއީ ބިމުން މައްޗަށް ފުޓެއްގެ އުސްމިނަށް ބިނާ ކުރެވޭ ތަނެކެވެ. އެ ތާނގެ ވަށައިގެން ކުޑަ ފާރެއް ލެވެއެވެ. ރަޙްބާގައި އިށިނދެ ތިބުމަށް ބަކައި ކުދިކުދި ހިލައިން ފެދި ތިބެއެވެ. انظر: المنتقى 312/1.

އެމީހުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިސްކިތުގައި ނޫނީ ހުކުރު ނަމާދެއް ނެތެވެ.[85]

2- ރަޙްބަތުގެ ޙުކުމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކުމެވެ. އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ. މިއީ ޝާފިޢީންނާއި ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ ބައެއް ބޭކަލުންގެ ބަސްފުޅެވެ.[86] މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ އާއިޝަތުގެފާނުގެ އަރިހުން އައިސްފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ . މިސްކިތުގައި އިޢުތިކާފަށް ތިބޭ އަންހެނުން ހައިޟުވެއްޖެނަމަ ، އެކަނބަލުން މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުމެވަން ރަސޫލާ صلى الله عليه وسلم އަމުރު ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަނބަލުން ޙާއިޟު ވެއްޖައުމަން ދާނދުން ރަޙްބަތުގައި ޚީމާގެ ޖަހައިގެން ތިބުމަށް އަންގަވައެވެ.[87] މި ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ރަޙްބަތު މިސްކިތުގެ ޙުކުމުގައި ނުވާނަމަ އެމީހުންނަށް ރަޙްބަތުގައި ނުކުންނަވާކަށް ނާންގަވާނެއެވެ.

---

85 - رواه ابن أبي شيبة)111

86 - انظر: المجموع. إعلام الساجد بأحكام المساجد 346. تحفة المحتاج 313/2. مغني المحتاج 659/1 .انظر: الفروع 139/5. الإنصاف 258/3.

87 - عزاه ابن مفلح في الفروع لابن بطة وقال: " إسناده جيد"، انظر: الفروع 167/5.

އެކަސަބުމުންނަން އަންގަވާނީ ގެއަށް ދާށެވެ. ދެވަނަ ދަރިވަރީ

ކަރުބަޔަށް ހުޅަނގު މިސްކިތަށް ޖަމާޢަތް. އެހެންނަމުން އެއީރުގެ

ބުރުމަތުން ވާން ޖަމާނީ މިސްކިތުގެ ބުރުމަށެވެ. ކަރުބަޔުގައި

ނަމާދު ކުރާ މީހަކަށް އިމާމާ ފެންނަނަމަ ނަމާދު އެމީހާގެ އަޅު

އިވޭނަމަ އެކަމަކަށް އިޤްތިދާކުރުން ސައްޙަ ވާނެއެވެ.

3- ކަރުބަޔަ މިސްކިތާ ގުޅި އެތޯނަގައި ވަކިގެންވާ ތަނެއްނަމަ

އެއީ މިސްކިތުގެ ބުރުމުގައި ހިމެނޭ ތަނެކެވެ. އެހެން ނޫންނަމަ

އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. މިއީ ބައެއް ސާފުވިލުނާއި

ބައެއް ޚިލާފުވާ ކަމެއްވެ ބާކުރުގެ ދަރިވަރީ

ޢުލަމާއުންގެ އަރުވަތައި އާއިޝަތުގެ ފިކުރުގެ އަރުވަތެވެ.

ޚުލާޞާ ކުރުން

މި ބައިގައި ބަޔާންކުރި ޚުލާޞާ ކަމެއްކަ ފުރަތަމަ

ކަމެއް. އެއީ ޢިމާރާތާއި އަޅުގަނޑުމެންގެ ފިކުރު

ބަލާލާ މަސައްކަތް ބަޔާންނެވެ. އާއިލާގެ ފިކުރު

ބަލާލައިގާ ކަރުބަޔަ މިސްކިތާ ގުޅިގެއިތާ އަދި މިސްކިތުގެ

ވަކިގެންވާ ބައެކެވެ.

މި ވާހަކަތަކަށް ބަލައިލިއިރު ޚަލީފާކަން ތިން ބާވަތެއް ލިބިގެންވެއެވެ.

1- މިސްކިޔާ ވަކިން އޮތް ޚަލީފާކަމަށް ގޮވާލައި

ޚަލީފާގެ ހަގީގަތުން. އިބްނު ބައްޠާލު ވިދާޅުވާ ގޮވާލައި[88] މި ޚަލީފާ

މިސްކިޔާގެ ހުކުމް ލިބޭނީ އެމީހަކަށް އަލްމަސްއޫލު اللهއަށް

ދިނުމުން ކަނޑައެޅިފައިވާ އެކަމުގެ އެމީހަކަށް ހަވަލުކުރައްވައި

ވެއްޖެނަމަ ނެތީ ވިޔަފާރިއަކަށް ނެތީ

މިސްކިޔާގެ ސަލާމަތް ހުރެއްޖެ ގުދުރަތަށް އެ ޚަލީފާ

މިސްކިޔާގެ ހުކުމް ނުލިބޭނެއެވެ.

2- ބައިޢަތާއި މިސްކިޔާ އެއް ފުރާވަރެވެ

ދަތުރުކުރުން. މި ބައިޢަތުގެ ހުކުމަކީ މިސްކިޔާގެ ހުކުމެވެ.

އެހެން އެ ޚަލީފާ މިސްކިޔާގެ ބައެއްކަމެވެ.

3- މިސްކިޔާ ޙާޞިލްކުރުމަށް ބާރު ކަމުގައި

ނުވުން. މި ބާރުމަގައި އެމީހަކު މިސްކިޔާގެ ހުކުމް ނޯވެ.

މިސްކިޔާ ޙާޞިލްކުރުމަށް ބައެއް ކަމުގައި ވިހާ

[88] - انظر: فتح الباري 194/13.

މިސްކިތް ބަންދު ކުރުމުން އެ ތަން ބަންދު ނުވާނަމަ އެއީ
މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިފައިވާ ތަނެއް ނޫނެވެ.

4- މިސްކިތަކީ ހާއްޞަކޮށްފައިވާ ބިމެއް ކަމުގައި
ނުވިޔަސް މިސްކިތުގެ ޙުރުމަތް ބަންދު ކުރުމުން ޖަމާޢަތް
ބަންދުވުން . މި ހާލަތުގައި އެތާނގެ ހުކުމް އަންނާނީ އެ
ހިސާބުގެ މިޔަނގު ޢުރުފަށެވެ.

އިޢުތިކާފު (خلوة المسجد)

އެއީ އެ ތަނުގެ ފުރާޅު މިސްކިތުގެ ތެރޭގާ ސިފަތާ
ޖަގަހ ހިއްސާ ކަށި ޖަހައިގެން ފުރޭގެ ބިނާއެއްކަމެވެ. މި ބިނާގެ
ތެރޭ މިސްކިތުން ބޭރަށާ ޖަގަހ ފަސް ތަރި އެތެރެއަށް ވާ
ޖަގަހ ފަސް ތަރި ސަރަހައްދެވެ. އިބްނު ޢާބިދީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި
މި ފަދަ ތަނެއް ހުކުމް ހިމަނާނެއެވެ.[89] މި ފަދަ ތަންތަން
ހަދައި މިސްކިތަށް ބޭނުންވާ ހަރުދަނާ ކުރުމަށް ބޭނުންވާ
އާމްދަނީއެއް ހޯދުމަށެވެ. މި ފަދަ ތަންތަން ހަދައި ކުއްޔަށް

---

89 - حاشية ابن عابدين 550/6.

ދިނުން ބަރާބަރު ވަނީ މިސްކިތް ހަމަޖެހިފައިވާ ދުވާ ނުބައި
ވަގުތު ސަބަބުން ނަމާދު ކުރާ މީހުންނަށް އުނދަގޫ ވާނެއެވެ.
މި ފަދަ ޙަރަކާތްތަކަށް މިސްކިތުގެ ކުޅަދު ލިބިގެންނެއް
ނުވެއެވެ. ނަމަވެސް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތްތަކައި އިޢުތިރާފުން
އިން ދުރުވެ ބަހުގެ ގޮތުގައި ބަލައި މިސްކިތުން ނުކުމެ އެ
ފަދަ ހަރަކާތްތައް ވަކިއުޅޭ އެނގޭ އިޢުތިރާފު ބާކީރު
ވާނެއެވެ. މި ހަރަކާތް ދުރު މިސްކިތުގެ ތެރެއަށް ހުރުމަކީ
ވިއްސެ އެނގޭ އިޢުތިރާފު ބާކީރުވާނެއެވެ. މި ފަދަ ހަރަކާތެއް
ބީނާ ކުރުވުން މިސްކިތުގެ ޝަރުޢީ ޙައިސިއްޔަތާ ކުރިމަތިން ނުކުމެ.

ޚާއްޞަ އިރުޝާދެއް

- މިސްކިތުން އަންގައިދިނުން ބަހައްޓާ ގޮތުގެ ކުރިން: މި ފަދަ ޙަރަކާތްތަކައި ފިރިހެނުންނާ އަންހެނުން ވަކި ކުރުމަން ބަލައި ދަރި ބިމުގަޔާ ގުޅިގެން ޖަހާނީ މަޢުލޫމާތު ފޯނަށް ކަހަލަ ބިލްދާރީއަކަށެވެ. ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކަކި އަންހެނުންގެ ސަފުތައް އެއްދަނޑަކަށް ޖަހާނީ ގެދިފައެވެ. މި

ފަދަ ތަންތަނުގެ ޙުކްމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމެވެ. އެހެނީ
އެއީ ނަމާދު ކުރުމަށް ޓަކައި ހެދިފައިވާ ތަންތަނެވެ.މި ފަތުވާ
އަހިސްފަހިވަނީ ކުވައިތުގެ ފަތުވާއާ ބޭރު އިދާރާއަން
ހުނަރައުގެން ސުވާލުތަކެއްގެ ޖަވާބުގެ ތެރޭގައެވެ. މި

ސުވާލުތަކަކީ

أ- ބަހިޝްތުގެ ދުވަސްވަރުގައި އަންހެން ކުދިންނަށް
ޤުރުއާން ހިތްދަސްކޮށް ދިނުމުގެ ޙުކްމަކީ ކޮބާ؟

ب - ބަހިޝްތުގެ ދުވަސްވަރުގައި ކިޔަވާދޭ ބަހިޝްތުވެރި
މުދައްރިސް މިސްކިތުގައި ކިޔަވާ ދިނުމަށް ޓަކައި އިނުމުގެ
ޙުކްމަކީ ކޮބާ؟

ج - އަންހެނުން ނަމާދު ކުރާ " ކުސޫފާ" ގެ
ޙުކްމަކީ ކޮބާ؟

މި ސުވާލުތަކަށް ފަތުވާ ކޮމިޓީން ދެއްވައިފައިވާ

ޖަވާބުތަކަކީ

أ - ބަހިޝްތުވެރިޔާ ޤުރުއާން ކިޔަވުމާއި، ޤުރުއާން
އުނގެނުމާއި ޤުރުއާން އުނގަންނާ ދިނުމަކީ ހުއްދަ
ކަމެކެވެ. މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބަހިޝްތުގެ

މުއްދަތުގެ ދިގުލަމާއި ސުލްޠާނުގެ ޖަލައި އުގެންނެވި

އަންހެނުންނާއި   އުނގެނޭ   އަންހެނުންނަށް

މުސްލިމުގައި ބިޔަން ހުއްދަވާނެއެވެ.

ب - ބައިސްކޫރިހާއަރި   ޖުނުބު   ފިރިހާއަން

މިސްކިތުގައި   މަޢުލޫމުން   ބަޔާން   ވާނެއެވެ.

ج - އަންހެނުން ނަމާދު ކުރާ މުސްއްލާ މިސްކިތާ

ގުޅިފައިވާ   ނަމަ   ނުވަތަ   މިސްކިތުގެ   މަތީ

ބުރިގައިވާނަމަ ، އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއްގެ ގޮތުގައިވާ

ތަނެކެވެ.[90]

- މިސްކިތުގައި މަޢުލޫމުން ބަޔާން ވެގެންވާ މިންވަރަށް

މިސްކިތުން ތަނެއްވުމުގެ ކާރުބަތް ކުރުމުން: މިހީ ސަފުތަކީ

ގޮތުން މިސްކިތުގައި މަޢު ކުރުން މަނާ މިންވަރަށް (

މިސާލަކަށް ބައިސްކޫރި އަންހެނުންއަށް) ދަރުސްތައް

ވަރުދު އަޅާ އެކުލަވާ ޖަލައި ވާވާ އެކިއެކެވެ. މި ފަދަ

ތަނުތަނަށް މިސްކިތުގެ ތަރުގައި ހިމެނޭ ތަނެއް

ނުވެވެ. މި ތަނުތަނަށް ވަނުވަނު ހުކުމަ ދަރު

[90] – مجموعة الفتاوى الشرعية الصادرة عن قطاع الإفتاء والبحوث الشرعية 47/7.

މިސްކިތުގެ ބޭރަށް ކަނޑައެޅުން ދަނީގެ ވާނެއެވެ. މި ތަންތަނަކީ މިސްކިތްތަކުގެ އުތުރުގައި ވެސް މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

- **ވުޟޫ ކުރާތަން (ميضأة)** : މިއީ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ސަހާބީންނާއި ތާބިޢީންގެ ޒަމާނުގައި ހުރި ތަނެކެވެ. އެ ބޭކަލުން އެ ތަންތަނުން ވުޟޫ ކުރައްވައިފައި ވެއެވެ.[91] އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ވުޟޫ ކުރުމަށް ޖަހައި ތަނެއް ހެދުން ހުއްދަވާނެއެވެ. މިފަދަ ތަނަކަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމެއް ނުލިބެއެވެ. އެހެނީ އެ ތަން ހަދައިފައިވަނީ ނަމާދު ކުރުމަކަށް ނޫނެވެ.

- **ސިޤާޔާ (سقاية)** : މިސްކިތާ އިން ވަކިން ސިޤާޔާއެއް ހެދުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެއީ ސަވާބީ ކަމެކެވެ.[92] މި ފަދަ ތަންތަން ހަދައިދިނު މިސްކިތްތެރެއަކުން ދުރު ކަނޑައެޅިގެން ނުވާނެއެވެ.

---

91 - انظر الآثار في مصنف ابن أبي شيبة 124/1.

92 - انظر : المطلع 344.

- **ދޮވާންގެ** : އެއީ މައްޔިތާ ހިނަވައި ކަފުން ކުރުމުގެ ކަންތައްތައް ކުރުމަށް ބަލައި ހެދޭ ޚާއްޞަ ތަނެކެވެ. މިސްކިތާ ގުޅުވައިގެން މި ފަދަ ތަނެއް ހެދުމަކީ މަނާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެއީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމުގައިވާ ތަނެއް ނޫނެވެ.
- **މިސްކިތު މުދިމު ކޮޓަރި** : އެއީ މިސްކިތް ބަލަހައްޓާ މުދިމު (އިމާމު) ހުރުމަށް ބަލައި މިސްކިތާ ޖެހިގެން ހެދޭ ކޮޓަރިއެކެވެ. މި ތާނގައި މިސްކިތުން ބޭރަށް ނުކުމެވޭ ގޮތަށް ދޮރެއް ހުރެއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރަށް މިސްކިތަށް ވަދެވޭ ގޮތަށް ވެސް ދޮރު ބެހެއްޓެއެވެ.
- **މިސްކިތުގެ ކުތުބުހާނާ** : ބައެއް ފަހަރަށް ފޮތްތައް ހުންނަނީ މިސްކިތުގެ އެތަން މިތާނގައި ހުންނަ ފޮތްހަރުތަކުގައެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ މި ފަދަ ކުތުބުހާނާތަކުގެ ޙުކްމަކީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމެވެ. އަނެއްބައި ފަހަރަށް ފޮތްތައް ހުންނާނީ މިސްކިތުގައި އެ ކަމަށް ބަލައި ބިނާ ކުރެވޭ ކޮޓަރިއެއްގައެވެ. މި ކޮޓަރި ފަހަރެއްގައި ޓެރަސް މަތީގައި ނުވަތަ

މިސްކިތުގެ ޞަޙްބަތުގެ ތެރޭގައި ހެދިޔާނެއެވެ. ބައެއް
ޢިލްމު ވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މި ފަދަ ގޮތަށް
ހުންނަ ކުތުބުޚާނާތަކަށް މިސްކިތުގެ ޙުކްމެއް
ނުހިފޭނެއެވެ. އެހެންކަމުން ބައެއް ޢިލްމު ވެރިން ވިދާޅުވާ
ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތުގެ ޙުކްމުގައިވާ ތަނެކެވެ.
އައްސަލީ އިޝްތިހާރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ކުތުބުޚާނާގެ
ދޮރު ހުރީ މިސްކިތުގެ އެތެރެއަށް ކަނޑައެޅިފައިނަމަ
އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެކެވެ. އެ ތަނަށް ވަންނަ މީހާއަށް
މިސްކިތުގެ ތަޙިއްޔާ ކުރުން ސުންނަތް
ވާނެއެވެ. އެތާނގައި ގަސްދުގައިކުރުމުގެ މުޢުތަކިފުވުން
ހިނގުން ހަރާމް ވާނެއެވެ. އެ ތާނގައި އިޢުތިކާފަށް
އިނުން ވެސް ސައްޙަ ވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އެ ތާނގެ
ދޮރު ހުރީ މިސްކިތުގެ ބޭރުން ފަދަ ނުކުމެވޭ ގޮތަށް
ނަމަ އެއީ މިސްކިތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ. އޭރުން
މިސްކިތުގެ ތަޙިއްޔާ ކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ.

- **މިސްކިތަށް އަރަން މީހުންގެ ވާޖިބް ކުރާ ސަލަވަތު :**

މި ސަލަވަތު މިސްކިތުގެ ވަންނަހާސް ނުވަތަ ޖެހޭސް

ނުވަތަ ރަށްބަދަލު ކަމުގައި ވެދާނެއެވެ. މި ސަބަބަށްޓަކު މިސްކިތުގެ ބަދަލަކަށް ނުވާނީ އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމެއް ނުލިބޭނެއެވެ.

އިޢުތިކާފު ބިނާ ކުރުމުގެ ހުކުމް

ބަޔެއް މިސްކިތް ބިނާކުރުމަށް ފަހު މިސްކިތުގައި ފައިބަރިއެއް ނުވަތަ މިސްކިތުގެ އިމާމު ހުރުމަށް ބަކައި ކޮޓަރިއެއް ނުވަތަ މިސްކިތުގެ އަޑިގައި ކާރު ޗާލު ކުރާން ތަނެއް ހަދައިފިއެވެ.މި ފަދަ ތަންތަނުގެ ހުކުމަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ މި ފަދަ ތަންތަން ހުކުމުގެ މަސްއަލައިގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތުވެއެވެ.ބަޔެއް ޢާލިމުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި

1- މިސްކިތުގެ މަތީގައި ނުވަތަ އަޑީގައި މީހުން ދިރިއުޅޭ ތަނެއް ބިނާ ކުރުމަކީ ޙަންބަލީންގެ ރައުޔުގައި ހުއްދަ ކަމެކެވެ.[93]

2- މިސްކިތުގެ މަތީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގެ

---

93 - انظر: الفروع 404/7. كشاف القناع 374/2.

އަޑީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ހެދުން ހުއްދަ ވެގެން ވެއެވެ. މިއީ އަބޫ ހަނީފާއާއި[94] އަޙްމަދުގެ[95] ރައުޔެވެ.

3- މިސްކިތުގެ އަޑީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާ ކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގެ މަތީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާ ކުރުން ހުއްދަ ވެގެން ވެއެވެ. މިއީ އަބޫ ހަނީފާގެ ރައުޔެއް ކަމަށް ބުނެވެއެވެ.[96]

ޢިމާރަތް ކުރެވުނު ބިނާ މިސްކިތަކަށް ހެދުމުގެ ކުރިން އެތާނގައި އެ ފަދަ ތަންތަން ހެދުމާ ، މިސްކިތަކަށް ވުމުގެ ފަހުން އެ ފަދަ ތަންތަން ހެދުމުގައި ޢިލްމު ވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތެވެ.

1- އެ ބިނާ މިސްކިތަކަށް ހެދުމަށް ފަހު އެ ތާނގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ބިނާ ކުރުން ހަރާމް

94 – انظر: تبيين الحقائق 272/4.

95 – انظر: الفروع 404/7. كشاف القناع 374/2.

96 – انظر: تبيين الحقائق 272/4.

ވާނެއެވެ.މިސްކިތަކަށް ވަޤުފުގެ ކުރިން އެ ތާނގެ މަތީގައި ނުވަތަ އަޑީގައި ތަނެއް ބިނާ ކުރުމުގެ މަސްއަލައިގައި އިލްމު ވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތުވެއެވެ. ޙަނަފީންނާއި[97] ޝާފިޢީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މިސްކިތަކަށް ހެދުމުގެ ކުރިން އެ ތާނގެ މަތީގައްޔާއި އަޑީގައި އެ ފަދަ ތަނެއް ހެދުން ހުއްދަ ވާނެއެވެ.[98]

2- އެކަމަކު މާލިކީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ މަކްރޫހަ ކަމެކެވެ.

ބުރަވެވޭ ރައުޔު

އިލްމު ވެރިން ބުރަވެވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި މިސްކިތަކަށް ވަޤުފު ކުރިންނާއި ފަހުން މިސްކިތުގެ މަތީގައްޔާއި އަޑީގައި އިތުރުވެންޖެއް ހެދުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.

97 - އަބޫ ޔޫސުފު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ބޮޑެތި ރަށްތަކުގައި ގެތަކުގެ ތަނަވަސްކަމަށް ކެޔޮކަމުން މިއީ ސަރަޙައްދުކަމެކެވެ. މި ސަރަޙައްދުތަކަށް ޚާއްޞަ މިސްކިތުގެ މަތީގައްޔާއި އަޑީގައި މި ފަދަ ތަންތަން ހެދުން ހުއްދަވާނެއެވެ. فتح القدير 235/6 ބައްލަވާ! މުޙައްމަދު ވެސް ވިދާޅުވެފައި ހަމަ މި ފަދަ ގޮތުގައެވެ. تبيين الحقائق 272/4-ބައްލަވާ!

98 - انظر: تحفة المحتاج 464/3. فتوحات الوهاب بتوضيح شرح منهج الطلاب 359/2.

އެއީ ވަގުތީ ތަބައްރުކެއްކަމެވެ. ނުވަތަ ޞިއްޙަތު ދިނުމުކަމެވެ.

ބަދަލު ދިނުމަށް ވުރެ (މުޢާވަސާއަކަށް ވުރެ) ތަބައްރުކުގެ

ތޫރު މާ ފުރަތަ ވާނެއެވެ. މުޢާވަސާތުގައި ހުއްދަ ކަމަކަށް ވާތީ

ތަބައްރުކުގައި ހުއްދަ ވާނެއެވެ. މިސްކިތުގެ މައްޗާއި އަޖި

ވަގުތުގެ ތެރޭގައި ނިދުމާއި މައްޗާއި އަޖިއަށް ވަގުތުގެ

ބޭނުން ކުރުމަށް ނުވެއެވެ. ވަގުތުވަން ވާނީ މިސްކިތެވެ.

މާތްاللهގެ ބަސްފުޅު " وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ[99]- އަދި

މުރާދަކީ ގެ " އަށެވެ. الله ވަނީ މިސްކިތްތައް

މިސްކިތްތަކުގައި ކުރެވޭ އަޅުކަންތައް ޚާލިޞް ކޮށްގެން ވަނީ

الله އަށެވެ. މިސްކިތަކީ އެއްޗިސްގައި ވިޔަފާރިކަން ނުވޭނެއެވެ.

ޝިޢުރު އިޢުލާނުކުރުން އެއްބަސްވެ ވަޒީފާތަކާ ގުޅޭގޮތުގައި

މިސްކިތުގެ އަޖިން މަގުން ހުރުމަކީ ކަމެއްކަމެވެ. އަޖިގައި

އުނދަގޫ ބައި މައްސަލަ ތަބާ ވާނަމަ އެ ބާކީކުރުން އެކަން ހުއްދަ

ނުކުރެއްވުމެވެ.

---

99 - الجن : 18

މިސްކިތާއި ނަމާދުގެ

(މަސްޖިދާއި މުޞައްލާ)

މުޞައްލާގެ ތަޢާރުފު

އަރަބި ބަހުގައި މުޞައްލަ (مصلى) ގެ މާނައަކީ ނަމާދު ކުރާ ތަނާއި އޭގެ މަތީގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ބޭނުން ކުރާ އެއްޗެވެ. ނަމާދު ކުރުމަށް ފަތުރާ ކުޑަކުޑަ ދޫރަކޮޅަން ދިވެހިން މުޞައްލަ ކިޔީ މިހެންވެގެންނެވެ.

ޒަރްކަޝީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި މުޞައްލާއަކީ ޢީދު ނަމާދު ކުރުމަށް ޓަކައި އެތަނަން މީސްތަކުން އެއްވާ ހުސްބިމުގެވެ.

ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކުން ދޭހަވާ ގޮތުގައި މުޞައްލާއީ : ވަކި ބޭނުމަކަށް ޓަކައި ނުވަތަ ވަކި މުނާސަބަތެއްގައި މީސްތަކުން އެއްވާ ނަމާދު ކުރާ ތަނެވެ. އެކަމަކު އެ ބޭނުގައި ފަރުޟު ފަސް ނަމާދު ޤާއިމުއް

ނުކުރާނެއެވެ. ވަކި މުނާސަބަތެއްގައި ނަމާދު ކުރާ ތަނެކޭ ބުނުމުން އެއިން އެނގެނީ އެއީ ދެ ޢީދު ނަމާދު ނުވަތަ ކަށު ނަމާދު ފަދަ ނަމާދުތައް ކުރެވޭ ތަނެއް ކަމެވެ. ވަކި ބޭނުމަކަށް ޖަކައޭ ބުނުމުން އޭގެ ތެރޭގައި އިސްތިސްޤާ ނަމާދާއި މަދުރަސާތަކާއި އޮފީސް ތެރޭގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ހަދާ ތަންތަން ހިމެނޭނެއެވެ. މި ފަދަ ތަންތާނގައި ފަރްޟު ފަސް ނަމާދު ދާއިމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ކުރެވޭނީ ބައެއް ނަމާދުތަކެވެ.

- ޢިލްމުވެރިން އެއްބަސްވެ ވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ކަށުނަމާދު ކުރާ މުސައްލާއަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމެއް ނެތެވެ. އެހެނީ ކަށުނަމާދުގައި ރުކޫޢެއް ސުޖޫދެއް ނެތެވެ. މިސްކިތަށް މަސްޖިދު ކިޔުނީ އެ ތާނގައި ސަޖިދަ ކުރެވޭތީއެވެ.

- ޢީދު ނަމާދު ކުރާ މުޞައްލާގެ ޙުކުމުގައި ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔު ތަފާތެވެ. ހަނަފީންނާއި މާލިކީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ޙަންބަލީ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތުގެ ޙުކުން ލިބިގެންވާ ތަނެއް ނޫނެވެ. މި

ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ޖާބިރުގެފާނުން އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަސްލަމު ވަންހައިގެ މީހަކު ރަސޫލާ ﷺ ގެ އަރިހަށް އައިސް ޒިނޭ ކުރިކަމަށް އިޢުތިރާފުވިއެވެ. ރަސޫލުﷲގެފާނު އެ މަސްއަލަ ބައްލަވަންވާ ގޮތަށް ބެއްލެވުމަށް ފަހު މުސްލިމުން އޭނާ ރަޖަމު ކުރުމަށް އަމުރު ކުރައްވައިގެން އޭނާ ރަޖަމު ކުރުވިއެވެ.[100] މިތާނގައި އެ ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ މުސްލިމުން ގެންގޮސް ރަޖަމު ކުރުމުން އެންގެވީ، މިސްކިތުގައި ބައްދު ގާއިމު ކުރުމުން ހުއްދަ ނުވާނީއެވެ. މުސްލިމަކަށް މިސްކިތުގައި ނުނުވެ.ރަޖަމު ކުރުވުން މި މަރުޙަލާގައި ކުރެވޭ. އަދި ހައިދުވާ ގޮތެއް ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އޭނާ ރަޖަމު ކުރުމަށް އެންގެވުމުން އޭނާ ގެންގޮސް އަރައިގެ ބަޔަކު.އޭ ޖައްސާލައި ކަނޑަނޑާ ކުރި ގެންގޮސް ފުރަބުރ އަރައިގެ ބަޔަކު. މި ބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ޖާބިރު ހަމަ ކުރި ގެންގޮސް ބަދަލުވެފައިވާ ޙަދީޘެވެ. އެ ޙަދީޘް ރާވާކުރި ފަރާތުން ބުނެފައިވާގޮތުގައި އެ ބޭކަލުން ބަލާފައި ނުވެއެވެ.

---

100 – متفق عليه

ކުދިން ކުރެވެސް ހަދާނެއެވެ. [101] މި ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެ ތަން މިސްކިތެއް ކަމުގައި ބެލެވޭނަމަ އެ ތަންތާނގައި މި ފަދަ ކަންތައްތައް ކުރުމަށް ހުއްދައެއް ނުދެއްވާނެއެވެ. ތިންވަނަ ދަރީޖަހީ ޢީދު ނަމާދަކީ ސުންނަތް ނަމާދެކެވެ. އެއީ އަހަރަކު އެންމު ދެ ފަހަރު ކުރެވޭ ނަމާދުތަކެވެ.[102] ނަމަވެސް ޙަންބަލީން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެތަނަށް މިސްކިތުގެ ޙުކުމް ލިބިގެން ވެއެވެ. މި ބޭކަލުންގެ ދަރީޖަހީ ޢީދު ނަމާދުގެ މުޞައްލާގައި ނަމާދު ކުރުމަށް ޤާއިމު ކުރެވޭ ތަނެކެވެ. ޙަފްޞާ ސީރީނުގެ އަރިހުން ވާރިދުވެފައިވާ ޙަދީޘުގައި ޙައިޟުވެރިން ޢީދު ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުން ބާހިރު ވިޔަސް ނަމާދު ކުރާ މުޞައްލާއާ އެކަހެރިވުން ޖެހޭނެއެވެ.[103] ޢީދު ނަމާދު ކުރާ މުޞައްލާ މިސްކިތެއް ކަމުގައި ނުވާނަމަ ޙައިޟުވެރިން އެތަނާ ދުރު ކުރާކަން އަމުރުކުރެއް ނުކުރައްވާނެއެވެ. ނަވަވީގެ ވާހަކަ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ޙައިޟުވެރިން ދުރު ކުރަން އަމުރު ކުރެއްވީ ނަމާދު

101 - އެއީ މި ޒަމާނުގައި ނަމަ ޕާކެއް ފަދަ ތަނެކެވެ.

102 - انظر: شرح النووي على مسلم 41/7، 194/11. فتح الباري 187/3.

103 - رواه البخاري

ކުރަން ބޭނުންވާ މީހުންނަށް ޖާގަ ހައްދަވާ ދެއްވުމަށް ބަކައެވެ.104

- ބުރަވެވޭ ރައުދަރީ މުސްތައްފާއަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.ބަރައިސްތުވެރިން މުސްތައްފާއ އެކަހެރިވަން އެންގެވީ ހަމައެކަނި ނަމާދު ކުރާ ވަގުތުގައެވެ.އެއީ ޖާއިޒު އަންހެނުންނަށް ޖާގަ ތަނަވަސްކަން ދެއްވުމަށް ބަކައެވެ.

ނަމާދުކުރުން އަވަދިވުމުން ޖުމްޢާ އަޒުއުރުމަން ބަކައި އެހުދައަން ވަނުން ވަނީ އެކަނިބަޔަކުންނަން ހުއްދަ ކުރައްވައިގަތެވެ.

- މީނުން ބާރުތަކުގައި މިސްކިތްތައް މުސްތައްފާ ވަކިކުރުމުގެ މިންގަނޑަކީ އުރުފުވެ. ސަލާމް އަރަބިއްޔާގައި މިސްކިތް ކުރުގައި ބުރުވޭ އެ ތަންއަގައި ތިން ސިފައް ހުރުމުންނެވެ. މި ސިފަތަކަކީ

○ ހުރާއި ފިނިން ރައްކާތެރިކަން ލިބުނު ބާއްއް ކުރުގައިވެން . އެހެން ކުރުން ފާރިގައީ މިސްކިތް ނޫނެވެ.

104 - المجموع 145/2

○ އެ ތާނގައި ފަރްޟު ފަސް ނަމާދު ގާއިމު

ކުރެވޭ ތަނެއް ކަމުގައިވުސް. އެތަނެއްގައި ފަރްޟު ފަސް

ނަމާދު ގާއިމު ނުކުރެވޭ ތަނަކީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ވަޤްތުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ޢާއްމު

މިޞްލިއްހަތުން ޚާއްޞަ ކުރެވުމުގެ ސަބަބުން އާދަތުގެ ދަރީންގެ

މިޞްލުސް ބޭރުވެ މިނިވަން ވެރިޔާ ތަނެއް ކަމުގައިވުސް. ވަލި

މީހެއްގެ ބާރުވެރިކަން އެތަނެއްގެ މައްޗަށް އޮތް ތަނަކީ

މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެހެން ކަމުން މިސްކިތްތަކެއް ވާން ޖެހޭނީ

ދައުލަތުގެ ނުވަތަ ވަޤްފު ބިމުގެ އިދާރާގެ ބާރު ހިނގާ ތަނަކަށްވެ.

އަމިއްލަ މިލްކުވެސް މިސްކިތަކަށް ހަވާލު ކުރުމަށް ފަހު އެ ބިމާ

ދައުލަތުގެ ކަމާ ބެހޭ ފަރާތް ހަވާލު ނުކުރޭ އެއްޗާ ބެލެހެއްޓުމުން

ގެންދާނަމަ އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ވަޤްތުކަން ވާނީ ކެ ސަބަބެއް ތުރިހަމަ

ވުމުންނެވެ. އެއީ (ހ) އާންމު މިސްކިތްތަކުން އެ ތަން ބޭނުންކުރުން

ދައުލަތާ ހަވާލު ކުރުމުންނެވެ. (ށ) މާލިކު އެ ތަނާ ދުރު

ތަޞައްރުފު ކުރާ ގޮތަށް (ވިއްކުން ނުވަތަ އެހެން ތަނަކަށް

ބަދަލު ކުރުން ފަދަ ކަމެއް ކޮށްގެން) ތަޞައްރުފު ނުކުރުން.

○ މި ސިފަތައް އެ ތަނެއްގައި ހުރެއްޖެ ނަމަ އެއީ ޢުރުފުގައި މިސްކިތެކެވެ. ފުރަތަމަ ސިފަ ހުރެއްޖެނަމަ އެ ތަން ވަނީ މުސައްލާއަކަށެވެ. މިސްކިތަކަށް ނުވާނެއެވެ.

○ އިސްވެ ބުނެވުނު ތިން ސިފައިގެ ތެރެއިން ދެ ސިފަ ހުރެއްޖެ ނަމަ އެއީ ޙަނަފީންނާއި، މާލިކީންނާއި ޙަންބަލީންގެ ރައުޔުގައި މިސްކިތެކެވެ. އެކަމަކު ޝާފިޢީންނާއި އަބޫ ޔޫސުފު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ފުރަތަމަ ސިފަތާއި ތިންވަނަ ސިފަ ހުރެއްޖެނަމަ އެއީ ޙަނަފީންނާއި ޝާފިޢީންނާއި ޙަންބަލީންގެ ރައުޔުގައި މިސްކިތެކެވެ. އެއީ މާލިކީންގެ އަރިހުގައި މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

○ ދެވަނަ ސިފަތާއި ތިންވަނަ ސިފަ ހުރެއްޖެ ނަމަ (އެއީ ބިން ވަޤްފުކޮށް މީސްތަކުން އެ ތަނުގައި ނަމާދު ކުރާނަމަ ބިނާއެއް ނެތަސް) އެއީ މިސްކިތެކެވެ.

○ ތިންވަނަ ސިފަ އެކަނި ހުރިނަމަ އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ.

އިސްލާމީ ތަހްޒީބު

ޣައިރު މުސްލިމު ޤައުމުތަކުގައި އެބަ މުސްލިމުން
މުސްލިމުންނަށް ބޭނުންވާ ހުރިހާ ބަރަކާތްތަކެއް ބޭއްވޭ ފަދަ
ތަންތަން ހުންނަ ބިނާއެއް ކުއްޔަށް ހިފައެވެ. މި ތަންތާނގައި
ނަމާދު ކުރާނެ މާލަމާއި ކުދިބޮޑުނާއި ކުޅިކުޅުންގެ ޖާގަ
ސްކޫލު ފަދަ ތަންތަން ހުރެއެވެ. މިސްކިތަށް ބޭނުން ކުރާ
މާލަން ޖަމާޢަތެއް ބޭއްވުމަށާއި ކާވެނި ބަޔާންކުރެއް ބޭއްވުން
ފަދަ ކަންކަމަށް ވެސް ބޭނުން ކުރެއެވެ. މި ފަދަ ތަންތަނަށް
އިސްލާމީ މަރުކަޒުގެ ނަން ދެވެއެވެ. ބައެއް އިތުރުމުވަރުން
ވިޔަފާރި ގޮތުގައި މި ތަންތަނަކީ މިސްކިތުގެ ބަދަލުގައިވާ
ތަނެއް ނޫނެވެ. މިއީ ޖުމުޢާނަމާދުގެ ބަހާވެ. އަދި މި ތަންތާނގެ
ވަގުފު ދާއިމީ ވަގުފުކަން ނުވާތީއެވެ. އެކަމަކު މާލިކުން ވިޔަފާރި
ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތުގެ ބަދަލުގައިވާ ތަނެކެވެ. އެހެނީ އެއީ
އަމިއްލަ ފަރުދުން ޚާއްސަކޮށްގެން ވަގުފުކޮށްފައިވާ ތަނެކެވެ.
އެތެރޭގައި ވަށްވަސް ނަމާދު ކުރާނެ ތާއިމު ކުރެވިފައެވެ. އެއީ
ވަގުފު ގޮތުން ކުރުގައި ވިޔަސް ވަގުފުކަން ވާއިރު ވިޔަފާ ތަނެކެވެ.

މޯބައިލް މުސައްލާ

މި ޒަމާނުގައި ބޭނުން ކުރެވޭ މޯބައިލް މުސައްލާގެ ޙުކްމަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ އެ ތަނަށް މިސްކިތުގެ ހުކުމް ލިބިގެން ވޭހެއްޔެވެ؟ މޯބައިލް މުސައްލާއަކީ ޕްރީ ފެބްރިކޭޓެޑް ގެއެކެވެ. މި ފަދަ ގޭގެ ހަދާފައި ހުންނަނީ ތަނަގަޑުންނެވެ. ނުވަތަ އެކިތިރިއަދުންނެވެ. މި މުސައްލާ ތަންތަނަށް ގެންދެވޭ ކަފު ޖަހައިގެންނެވެ. މި ފަދަ މުސައްލާގައި ފަރުސް ފަސް ނަމާދު ވާއިރު ކުރެވެއެވެ. ޢިލްމުވެރިން ބުނާގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ މިސްކިތު ސާބިތު ބިނާއަކަށް ވަޤުފުކުރުމެވެ. ފޮތްޖަހާ ބަނޑުތަކުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ކަމާމެދު ސަޤާފީ ވަޤްފު ކުރަން އިޖުތިހާދު ކުރާނިއްޔާ. އެ ބިނާ ތަނުގައި ދަރި ހަދައިގަތް އެއީ މިސްކިތްތަކެވެ. ބަރަކާތް ގޮތުގައި އެއީ މިސްކިތެއް ނޫނެވެ. އެއީ ބިނާގައި ހަރުގަދައި ހުންނަ ބާރު ޤާއިމު ކަމަކަށް ވާތީއެވެ.

مراجــع

1- تفاسير القرآن الكريم

2- ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ ދިވެހި ތަރުޖަމާ، ނަދިސުތް ޖުމްހޫރިއްޔާގެ ރައީސް

3- مجمع الزوائد ، على بن أبي بكر الهيثمى

4- كنز العمال ، على بن حسام الدين المتقى

5- سيرة ابن هشام

6- فتاوى ، شيخ الإسلام ابن تيمية

7- المدخل للعبدرى

8- فقه السيرة ، محمد الغزالى

9- المسجد في الإسلام ، خير الدين والى

10- رسالة المسجد ، محمد على قطب

11- المسجد وأثره في المجتمع الإسلامي ، على عبد الحليم محمود

12- المساجد ، حسين مؤنس

13- العالم الإسلامي والاستعمار السياسى والثقافى والاجتماعى ، أنور الجندى

14- أفيون الشعوب ، عباس محمود العقاد

15- النظرية التربوية الإسلامية ، آمال حمزة المرزوقى

ފިހުރިސްތު

އިސްބަސް	5
މިސްކިތަކީ ކޮބާ	9
މިސްކިތުގެ ތާރީޚަށް ބަލައިލުން	19
އަލްމަސްޖިދުލް ޙަރާމް	21
އަލްމަސްޖިދުލް އަޤްޞާ	30
އަލްމަސްޖިދުއްނަބަވީ	38
މިސްކިތުގެ ދަރުޖަ	64
މިސްކިތަކީ އިސްލާމީ މުޖުތަމަޢު ބިނާކުރުވަން ސަރުކަރުތަކެއް	73
މިސްކިތުގެ ރިސާލަތު	77
ޤުރުބާން ތަރުތީބުކުރުން އެތެރެކުރުމުގައި މިސްކިތުގެ އަސަރު	85
މިސްކިތުގެ އިމާމުވެރިޔާ	91
މިސްކިތުގެ ޓޭރަސް	103
މިސްކިތުގެ މުންނާރު	107
މިސްކިތުގެ ޤިބުލަތު	114
ޙަރީމް (حريم)	115
ޚަލުވާގާނާ (خلوة المسجد)	123
ޖަމާޢީ އިމާމުވެރިޔާ	124
އިމާމުވެރިން ބިނާ ކުރުމުގެ ޝަރުޠު	130
މިސްކިތައް ނަމާދު (މަސްޖިދާއި މުސައްލާ)	134
އިސްލާމީ މަރުކަޒު	141
މާބޮޑު މުސައްލާ	142

ކީރިތި ޤުރްއާނުގެ މަރްކަޒު

މިނިސްޓްރީ އޮފް އިސްލާމިކް އެފެއާޒް

2017